

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Nikica J. Strižak

**INTERKULTURNA KOMUNIKATIVNA
KOMPETENCIJA I NASTAVA
SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA**

doktorska disertacija

Beograd, 2026.

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Nikica J. Strižak

**INTERKULTURNA KOMUNIKATIVNA
KOMPETENCIJA I NASTAVA
SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA**

doktorska disertacija

Beograd, 2026.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Nikica J. Strižak

**INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE
AND SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE TEACHING**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2026

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Никица Ј. Стрижак

**МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАТИВНАЯ
КОМПЕТЕНЦИЯ И ПРЕПОДАВАНИЕ СЕРБСКОГО
ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО**

Докторская диссертация

Белград, 2026

PODACI O MENTORU I ČLANOVIMA KOMISIJE

MENTOR:

Prof. dr Vesna Krajišnik, vanredni profesor Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ČLANOVI KOMISIJE ZA ODBRANU DOKTORSKE DISERTACIJE:

Datum odbrane:

IZJAVA ZAHVALNOSTI

Bez ljubavi porodice i strpljenja prijatelja ne bih se upustila u samotni napor pisanja doktorata. Hvala Neveni, mami i tati, Aci, Bojani, Ani, Mariji, Budi, Dušici, Marku, Miljanu, Jeleni, Stefanu...

Bez radoznalih pitanja stranih studenata ne bih znala o čemu želim da pišem. Hvala svakome ko je odgovorio na upitnik, bio je dug i zahtevan. Hvala svima koji svojom otvorenošću i neosuđujućom zainteresovanošću učionicu čine mestom interkulturnog otkrivanja.

Bez postojanog oslonca koji pruža Centar za doktorske studije Filološkog fakulteta ne bih znala odakle da počnem. Hvala Vesni i Dini.

Bez razumevanja i podrške uprave i kolega iz Centra za srpski kao strani jezik nikada ne bih završila ovaj rad. Zauvek zahvalna Vesni i Nebojši, Biljki, Mari, Bogiju, Nikoli, Jeleni i Tanji.

INTERKULTURNA KOMUNIKATIVNA KOMPETENCIJA I NASTAVA SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA

Sažetak

U procesu učenja stranog jezika, značajno mesto zauzima upoznavanje sa kulturom, društvenim normama i načinom života zajednice kojoj je taj jezik maternji. Ova vrsta znanja ne doprinosi samo boljem razumevanju jezičkih struktura, već u velikoj meri omogućava uspešniju i prirodniju komunikaciju, kao i lakšu integraciju u novo društvo. Pored toga, sociokulturna kompetencija predstavlja važnu osnovu za razvoj jezičke veštine medijacije, koja prevazilazi usko shvaćenu jezičku kompetenciju i podrazumeva sposobnost posredovanja između različitih kultura, sistema vrednosti i komunikacijskih obrazaca. Ova veština se u velikoj meri gradi upravo na temelju poznavanja sociokulturnih karakteristika zajednice čiji se jezik uči.

U prvom delu ovog rada analiziramo sadržaj sociolingvističkih tema zadatih u Zajedničkom evropskom referentnom okviru za žive jezike, oslanjajući se na iskustva stranaca koji žive u Srbiji.

U drugom delu rada dobijene rezultate upoređujemo sa sadržajem postojećih udžbenika namenjenih učenju srpskog kao stranog jezika, koje su razvili domaći autori. Analiza ima za cilj da utvrdi u kojoj meri ovi udžbenici obuhvataju sadržaje koje su naši ispitanici identifikovali na osnovnu sopstvenog iskustva.

Konačni cilj rada jeste definisanje sistematičnog i funkcionalnog kataloga tema koji bi mogao poslužiti kao osnova za izradu savremenih nastavnih materijala za učenje srpskog kao stranog jezika u budućnosti, uzimajući u obzir kako teorijske okvire, tako i empirijske uvide.

Ključne reči: kultura, srpski kao strani jezik, medijacija, interkulturalna kompetencija

Naučna oblast: Srpski jezik

Uža naučna oblast: Srpski kao strani jezik

UDK: _____

INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AND SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Abstract

In the process of learning a foreign language, considerable importance is placed on becoming familiar with the culture, social norms, and way of life of the community in which that language is spoken as a mother tongue. This type of knowledge not only contributes to a better understanding of linguistic structures, but also greatly facilitates more effective and natural communication, as well as easier integration into a new society. Furthermore, sociocultural competence constitutes an important foundation for the development of the language skill of mediation, which goes beyond a narrowly defined concept of linguistic competence and implies the ability to mediate between different cultures, value systems, and communicative patterns. This skill is largely built upon knowledge of the sociocultural characteristics of the community whose language is being learned.

In the first part of this paper, we analyze the content of sociolinguistic topics defined in the Common European Framework of Reference for Languages, drawing on the experiences of foreigners living in Serbia.

In the second part, the obtained results are compared with the content of existing textbooks designed for learning Serbian as a foreign language, developed by local authors. The aim of this analysis is to determine the extent to which these textbooks cover the content identified by our respondents based on their own experiences.

The final aim of the paper is to define a systematic and functional catalogue of topics that could serve as a foundation for the development of modern teaching materials for learning Serbian as a foreign language in the future, taking into account both theoretical frameworks and empirical insights.

Key words: Culture, Serbian as a Foreign Language, Mediation, Intercultural Competence

Scientific field: Serbian Language

Scientific subfield: Serbian as a Foreign Language

UDC: _____

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1 CILJEVI RADA I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	2
1.2. STRUKTURA RADA	2
2. DRUGI JEZIK I DRUGA KULTURA	4
2.1. STRANA KULTURA U NASTAVI STRANOG JEZIKA	5
2.1.1. <i>Teorijski pogled na kulturu u nastavi srpskog (i srpskohrvatskog) kao stranog</i>	7
2.2. LINGVOKULTUROLOGIJA	8
2.2.1. <i>Stereotipi</i>	9
2.3. INTERKULTURNA KOMUNIKATIVNA KOMPETENCIJA (IKK)	10
2.4. IKK I ZAJEDNIČKI EVROPSKI OKVIR ZA ŽIVE JEZIKE	12
2.4.1. <i>IKK u Zajedničkom evropskom okviru iz 2001. i 2020.</i>	13
2.4.1.1. <i>Medijacija – ključna vještina interkulture komunikativne kompetencije</i>	13
2.4.1.2. <i>Deskriptori sociokulturnih znanja</i>	14
2.5. CILJEVI INTERKULTURNE GLOTODIDAKTIKE	24
2.5.1 <i>Interkulturalna empatija</i>	26
2.6. RAZVOJNI MODEL INTERKULTURNE OSETLJIVOSTI	27
3. SOCIOKULTURNA ZNANJA STRANACA U SRBIJI	28
3.1. POZICIJA STRANCA	28
3.2. POSTAVKA I CILJ ISTRAŽIVANJA	29
3.3. STRUKTURA I SADRŽAJ UPITNIKA	30
3.4. OPIS UZORKA I PROFIL ISPITANIKA	30
3.4.1. <i>Način distribucije upitnika</i>	30
3.5. OGRANIČENJA I PREPREKE U ISTRAŽIVANJU	32
3.6. REZULTATI	33
3.6.1. <i>Rezultati na temu Svakodnevni život</i>	33
3.6.2. <i>Rezultati na temu Uslovi života</i>	37
3.6.3. <i>Rezultati na temu Međuljudski odnosi</i>	39
3.6.4. <i>Rezultati na temu Sistem vrednosti i verovanja</i>	44
3.6.5. <i>Rezultati na temu Govor tela i neverbalna komunikacija</i>	47
3.6.6. <i>Rezultati na temu Društvene konvencije</i>	50
3.6.7. <i>Rezultati na temu Ritualni život</i>	53
3.7. DISKUSIJA	58
3.8. LINGVOKULTUREME UNUTAR TEMATSKIH POLJA	61
4. ELEMENTI KULTURE U UDŽBENICIMA SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA	64
4.1. UDŽBENIK U NASTAVI SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA ZA ODRASLE POLAZNIKE	64
4.2. PREZENTACIJA K2 U UDŽBENICIMA STRANIH JEZIKA	65
4.3. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA KULTURE U UDŽBENICIMA SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA	68
4.4. CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	70
4.5. KORPUS ANALIZIRANIH UDŽBENIKA	71
4.5.1. <i>Udžbenici za početne nivoe učenja srpskog jezika</i>	72
4.5.2. <i>Udžbenici za srednje nivoe učenja srpskog jezika</i>	75
4.5.3. <i>Udžbenici za napredne nivoe učenja srpskog jezika</i>	77
4.6. REZULTATI ANALIZE UDŽBENIKA	77
4.6.1. <i>Kulturološke teme u udžbenicima za početni nivo</i>	78
4.6.2. <i>Kulturološke teme u udžbenicima za srednji nivo</i>	83
4.6.3. <i>Kulturološke teme u udžbenicima za napredni nivo</i>	85
4.7. DISKUSIJA	88
6. ZAKLJUČAK	90
7. LITERATURA	94

8. PRILOZI.....	103
8.1. <i>PRILOG 1</i> – ANKETA NA SRPSKOM JEZIKU.....	103
8.2. <i>PRILOG 2</i> – ANKETA NA ENGLISKOM JEZIKU	104
8.3. <i>PRILOG 3</i> – ANKETA NA FRANCUSKOM JEZIKU	105
9. BIOGRAFIJA KANDIDATA	106

1. UVOD

„Da bi se ovladalo jezikom kao šemom izražavanja,
moraju se napisati ljubavna pisma na njemu;
mora se znati moliti i psovati na njemu
i reći stvari u svakoj nijansi
koja je prikladna za sagovornika i situaciju“.
(Šic 2017: 33)

Citat kojim smo odlučili da započnemo ovaj rad nije napisao metodičar ili nastavnik stranog jezika već sociolog u svom eseju o tome šta znači biti stranac i kako se prevazilazi ta pozicija nepripadanja kada se čovek nađe u društvenoj sredini koja mu je strana. Učenje stranog jezika ima prvoklasnu važnost u procesima adaptacije na novu kulturu, ali samo poznavanje leksičko-gramatičke strukture jezika, odnosno posedovanje sposobnosti komunikacije nije dovoljno.

U literaturi je već objašnjeno da se predavanjem stranog jezika neminovno predaje i kultura, često nesvesno i nenamerno. „Stoga bi, sa didaktičkog stanovišta, bolje bilo znati za ovo, jasno ga izraziti i svesno njime upravljati“ (Vujović 2004a: 19). Dovoljno je održati samo jedan čas stranog jezika bilo kojem profilu učenika da bi se uvidelo koliko pažnje i interesovanja izazivaju teme koje nisu sasvim ili nisu uopšte jezičke, a kojima se saznaje o načinu života i načinu razmišljanja nosilaca kulture čiji jezik se uči. Možemo slobodno reći da je, iz perspektive nastavnika srpskog kao stranog jezika danas, nemoguće biti nesvestan interesovanja učenika za mnoge elemente kulture življenja. Tako u nastavi dolazi do susreta lingvističkih i raznih drugih humanističkih disciplina i nastavnik stranog jezika, pa tako i srpskog kao stranog jezika, mora biti osposobljen da izađe iz okvira lingvističkih znanja i ponudi odgovore na različita druga pitanja. To da su glotodidaktika i psihologija veoma povezane je, kaže osamdesetih godina prošlog veka Stern (1986: 191) od ranije poznato, ali susret glotodidaktike i društvenih nauka je novijeg datuma.

Nastava srpskog kao stranog jezika treba da razvije jezičku komunikativnu kompetenciju polaznika, a ona se obično razlaže na lingvističku (poznavanje gramatičkog sistema jezika), funkcionalno-pragmatičku (sposobnost razumevanja i produkcije funkcionalnog sadržaja na stranom jeziku) i sociolingvističku ili interkulturnu kompetenciju (Durbaba 2011, Novaković 2022). Prve dve su u izvesnom smislu užejezičke, dok je sociolingvistička kompetencija granična jer izlazi iz okvira jezičkog sadržaja i podrazumeva znanja o društvu i ljudima čiji jezik se uči.

Ovaj rad će pokušati da osvetli pitanje vanjezičkih sadržaja kao segmenta gradiva u okviru nastave i učenja srpskog kao stranog jezika, odnosno da odgovori na pitanje šta je to od nepreglednog izbora mogućih tema što stranci koji žive u Srbiji uočavaju kao važno i/ili zanimljivo, a sa druge strane šta je od toga deo sadržaja postojećih udžbenika za učenje srpskog kao stranog jezika.

Oslonićemo se, sa jedne strane, na zapadnoevropsku tradiciju učenja i nastave stranih jezika u kombinaciji sa sociološkim i sociolingvističkim znanjima u oblasti glotodidaktike, a sa druge strane, na istočnoevropski doprinos kognitivnoj lingvistici koji daje lingvokulturologija u svojim istraživanjima. Svesni smo da time ne obuhvatamo mnoge vanevropske struje mišljenja u oblasti interkulturnog pristupa nastavi koje, naročito poslednjih godina, problematizuju određene ustaljene koncepte (Dervin 2023).

1.1 CILJEVI RADA I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Polazeći od vrlo široke i literaturom bogate grane primenjene lingvistike koja se bavi *interkulturalnom komunikativnom kompetencijom* pokušaćemo da otkrijemo koje su to **teme** koje zaslužuju da se nađu u kurikulumima i programima srpskog kao stranog jezika kako bi se pomenuta kompetencija mogla razvijati na časovima jezika.

Ova doktorska teza će metodom tematske analize sadržaja porediti interkulturalne elemente (verbalne i vizuelne sadržaje) u udžbenicima srpskog kao stranog jezika koji su objavljeni u Srbiji sa rezultatima kvalitativne analize istraživanja sprovedenog među punoletnim strancima koji žive i rade u Srbiji. Rezultati istraživanja treba da posluže predavačima, autorima udžbenika i kreatorima programa za učenje srpskog kao stranog jezika u zemlji i inostranstvu u njihovim stvaralačkim procesima i planiranju nastave. Naročit značaj vidimo za predavače van granica naše zemlje čiji učenici¹ nemaju priliku da ostvaruju svakodnevnu interakciju sa maternjim govornicima.

Krajnji cilj ovog istraživanja jeste formiranje korpusa sociokulturalnih sadržaja koji, s jedne strane, predavači srpskog kao stranog jezika na različitim nivoima obrazovanja, a s druge strane, autori udžbenika srpskog kao stranog, treba da imaju u vidu kada predaju, prave programe ili pišu udžbenike i drugi glotodidaktički materijal. Postavljamo ovaj cilj imajući u vidu i gledišta koja dokazuju da kultura jedne zajednice nije statična, homogena i nepromenljiva (Risager: 2000), ali da je potrebno naći način da se ona adekvatno predstavi u nastavi stranog jezika. Rezultati istraživanja treba da pruže uvid u kulturološke sadržaje kojima bi bilo potrebno posvetiti pažnju na časovima srpskog kao stranog jezika u našoj zemlji, ali pre svega u inostranstvu, kako bi se paralelno sa srpskim (kao stranim) jezikom upoznavala i kultura tog jezika.

U okviru ove doktorske teze ćemo izdvojiti sadržaje koje ispitanici obuhvaćeni prvim istraživanjem doživljavaju kao relevantne za razumevanje načina života u Srbiji i komunikaciju sa maternjim govornicima, a zatim ćemo utvrditi u kolikoj meri se poklapaju stavovi ispitanika i sadržaj udžbenika po pitanju toga šta je kulturna specifičnost koja zaslužuje da bude posebno pomenuta kao tema na času.

Takođe ćemo lekseme koje su sami ispitanici spontano naveli kao interesantne u srpskom jeziku rasporediti po tematskim oblastima iz leksičkog minimuma srpskog kao stranog jezika u rezultatima istraživanja Krajišnik (2009; 2016) kako bismo tim tematskim oblastima pridružili leksički sadržaj koji sami stranci izdvajaju kao vredan pažnje.

1.2. STRUKTURA RADA

Ovaj rad se sastoji od uvodnog, tri centralna i zaključnog poglavlja.

U poglavlju „Drugi jezik i druga kultura“ ćemo postaviti teorijski okvir unutar kojeg posmatramo ispitivane teme, a koji, pre svega, podrazumeva određivanje pojmova kultura, interkulturalni govornik i sociokulturalno znanje u funkciji glotodidaktike i nastave stranih jezika, odnosno u našem slučaju srpskog kao stranog jezika. Definisaćemo ulogu strane kulture u učenju stranog jezika. Predstavićemo aktuelne teorijske modele interkulturalne komunikativne kompetencije i njenog razvoja, pre svega prateći autore čiji

---

¹ Termin *učenik* upotrebljavamo kao ekvivalent engleskom *learner* i pod njime podrazumevamo svakoga ko uči jezik, nezavisno od njegovog uzrasta i nivoa obrazovanja i nezavisno od mesta, vremena i metode učenja.

je rad imao uticaj na sadržaj Zajedničkog evropskog okvira za žive jezike, ali ćemo obrazložiti i ograničenja teorijskih i empirijskih nalaza, prateći kritičke i polemičke studije savremenih istraživača interkulturene komunikativne kompetenije u svetu.

Poglavlje „Sociokulturna znanja stranaca u Srbiji“ će biti posvećeno prvom od dva sprovedena istraživanja i njegovim rezultatima dobijenim kvalitativnom analizom upitnika koji je distribuiran strancima koji žive u Srbiji. Cilj je bio sakupljanje informacija o tome šta studenti srpskog kao stranog jezika, ali i drugi stranci, smatraju osnovnim vanjezičkim znanjima koja je potrebno steći za uspešnu komunikaciju i integraciju u naše društvo.

Poglavlje „Elementi kulture u udžbenicima srpskog kao stranog jezika“ će doneti popis sociokulturnih sadržaja udžbenika srpskog kao stranog jezika za odrasle učenike koji su objavljeni u Srbiji. Istražićemo da li su lekcije u udžbenicima usmerene na sticanje gramatičkih i leksičkih znanja ili je zastupljen i kulturološki sadržaj drugog jezika (K2²). Naša hipoteza je da je u udžbenicima zastupljenija visoka kultura nego kultura svakodnevnog života. Naročito će nas zanimati koji elementi stvarnosti, odnosno koje teme, od onih koje su ispitanici istakli kao značajne, nalaze svoje mesto u udžbeničkoj literaturi, a koji su izostavljeni.

---

² Ova oznaka za „drugom kulturu“ nije široko rasprostranjena u domaćoj literaturi, nasuprot paralelnim oznakama za drugi jezik (pojavljuju se varijante J2 i L2 u radovima na srpskom), ali jeste prisutna u relevantnim radovima još od devedesetih godina XX veka (up. Stević 1995) i izrazito praktična, te ćemo je u radu koristiti.

2. DRUGI JEZIK I DRUGA KULTURA

Uprkos brojnim i raznolikim definicijama kulture, čije razlikovanje nije ključno za naš rad, svedočimo da su sociologija, antropologija i srodne humanističke discipline pod pojmom *kultura*³ podrazumevale kulturu svakodnevnog života još pre osamdeset godina. Za potrebe postavljanja okvira ovoga rada, zadovoljićemo se definicijom pojma kultura koju su 1952. godine dali Kreber [Kroeber] i Klakhon [Kluckhohn], ne zato što bi ona bila jedina odgovarajuća nego zato što je ona nastala *kondenzacijom* (Kroeber&Kluckhohn 1952: 35) više stotina definicija koje su ova dvojica autora predstavila u svojoj knjizi⁴, te je smatramo sveobuhvatnom i pouzdanom:

„Kultura se sastoji od obrazaca, eksplicitnih i implicitnih, ponašanja stečenih i prenetih simbolima, koji čine prepoznatljiva dostignuća ljudskih grupa, uključujući njihova otelotvorenja u artefaktima; suštinsko jezgro kulture sastoji se od tradicionalnih (tj. istorijski izvedenih i odabranih) ideja i posebno njihovih vrednosti; kulturni sistemi se, s jedne strane, mogu smatrati proizvodima delovanja, a s druge strane, uslovljavajućim elementima budućih delovanja.“ (Ibid.)⁵

Ako fokus pomerimo na poziciju stranca u okvirima kulturā, ne možemo ne pomenuti esej „Problem marginalnog čoveka“ iz 1935. godine u kojem Everet Stounkvis [Stonequist] kaže da će se svaki pojedinac „najverovatnije roditi, sazreti i umreti u granicama jedne plemenske ili nacionalne tradicije, učeći da komunicira na jednom jeziku“ (Stounkvis 2017: 124). Skoro sto godina kasnije svedoci smo potpuno drugačijoj realnosti. Od tada do danas se u mnogome promenilo viđenje stranca i način funkcionisanja savremenih društvenih zajednica. Pojam *marginalni čovek*⁶ se kod Stounkvista odnosi na onoga koji odrasta u dvokulturnim ili multikulturnim kontekstima i u čijem umu se „događaju promene i spajanja kultura“ zbog čega je taj čovek⁷ ključan „za proučavanje procesa civilizacije i napretka“ (Ibid. 137).

Sociolog Alfred Šic [Schütz] još 1944. godine piše esej „Stranac: esej iz socijalne psihologije“, sa ciljem da „prouči... tipičnu situaciju u kojoj se nalazi stranac u svom pokušaju da protumači kulturnu šemu društvene grupe kojoj pristupa i da se orijentiše unutar nje“ (Šic 2017: 22). Autor uvodi termin *kulturna šema grupnog života* (cultural pattern of a group life) i pod njim podrazumeva „označavanje svih naročitih varijacija, unutrašnjih situacija i sistema orijentacije i nahođenja (kao što su narodni običaji, pravila ponašanja, zakoni, navike, etikecija, moda) koji, prema preovlađujućem mišljenju današnjih sociologa, karakterišu ako ne i sačinjavaju bilo koju društvenu grupu u datom istorijskom trenutku“ (Ibid: 23). Šicova kulturna šema se vezuje za grupu koja ne podrazumeva nužno nacionalnu zajednicu. Ovo je

---

³ Iscrpan prikaz definicija pojma „kultura“ u leksikografskim izvorima na srpskom, engleskom, nemačkom, francuskom, španskom, portugalskom, mađarskom, grčkom, ruskom i italijanskom jeziku nalazimo u ključnoj monografiji posvećenoj pitanjima kulture u nastavi stranih jezika na srpskom jeziku (Durbaba 2016: 37–48).

⁴ Vrednost rada ovih autora nije samo u tome što su predstavili različite definicije i time sumirali domete sociologije i antropologije na polju bavljenja kulturom do kraja prve polovine XX veka, nego su klasifikovali definicije prema njihovim ključnim pojmovima, što umnogome olakšava snalaženje u nepreglednim prostranstvima teorija kulture.

Analizirajući do tada dostupne definicije, zaključili su da se kultura se može definisati a) deskriptivno, b) istorijski, c) normativno, d) psihološki, e) strukturno i f) genetički.

⁵ Prevod je naš. U originalu: *Culture consists of patterns, explicit and implicit, of and for behavior acquired and transmitted by symbols, constituting the distinctive achievements of human groups, including their embodiments in artifacts; the essential core of culture consists of traditional (i.e. historically derived and selected) ideas and especially their attached values; culture systems may, on the one hand, be considered as products of action, and on the other as conditioning elements of further actions.*

⁶ Stounkvis ovde razvija misao Roberta Parka i njegov rad *Human Migration and the Marginal Man* iz 1928.

⁷ U početnim fazama formulisanja teme nismo znali za ovaj esej, ali smo vrlo rano u tom procesu postali svesni da je za proučavanje potrebnih kulturoloških sadržaja u radu sa strancima neophodan „taj čovek“, odnosno ta perspektiva „spolja“.

važno jer će se istraživanja kulture u okviru nastave i učenja stranog jezika decenijama posle boriti sa pitanjem da li je kultura koju usvajamo učenjem stranog jezika isključivo nacionalna ili se može omeđiti na druge načine. I konačno, Šic ne propušta vremensko određenje koje pominje dati istorijski trenutak, dakle ne bilo koji trenutak. Ova napomena na samom kraju definicije nas podseća da su fenomeni koje ispitujemo podložni promenama u skladu sa protokom vremena.⁸

Šic nedvosmisleno vezuje ovladavanje kulturnom šemom neke društvene grupe sa učenjem stranog jezika – „Samo kada je već prikupio određeno znanje o funkciji tumačenja nove kulturne šeme, stranac može da počne da ga usvaja kao šemu sopstvenog izražavanja. Razliku između dve faze znanja prepoznaje svako ko je učio strani jezik.“ (Ibid: 31). U ovom eseju nalazimo još jedan element kasnijih interkulturnih teorija, a to je da je prilagođavanje novoj kulturi i razumevanje kulturnih obrazaca proces, a ne događaj. U kasnijim analizama Šicovog dela nalazimo potvrdu da je njegovo viđenje procesa integracije, koju ne vidi kao puko prilagođavanje spoljašnjim normama, već kao unutrašnji proces rekonstrukcije znanja o svetu, zapravo rani temelj savremenih interkulturnih teorija (Bonotti 2013). Bonotti naglašava i da se ovaj proces ostvaruje kroz svakodnevne interakcije, komunikaciju i iskustvo bivanja u novoj sredini.

Učionica stranog jezika je veoma često prvo iskustvo bivanja u toj novoj sredini i nastava jezika je jedno od ključnih oblasti u kojoj je moguće pokrenuti procese preispitivanja. Jezik je specifičan u tome što je istovremeno deo kulture i medij kroz koji se ta kultura izražava (Markoš 2012: 102). Učenjem jezika se neizostavno uči i kultura, samo je pitanje, jednostavnim jezikom rečeno, koliko prostora na času jezika treba da zauzme kultura i na koji način se ona u učionici oživljava i pretvara u iskustvo.

Vujović (2004a: 9) ističe da je svako odvajanje kulture od jezika veštačko i da je to jedan od razloga zašto se neprirodni jezici (tipa esperanta) ne koriste mnogo uprkos svojoj jednostavnosti. Društvo i civilizacija⁹ nisu pozadina na kojima jezik funkcioniše već oni „predstavljaju ljude sa kojima će se sresti onaj koji uči neki strani jezik i sa kojima će morati da komunicira.“ (Ibid.)

2.1. STRANA KULTURA U NASTAVI STRANOG JEZIKA

Iako je poslednja decenija XX veka donela veliko interesovanje i mnogo novih koncepata u ovoj oblasti, pitanje kulturnih sadržaja u nastavi jezika jeste deo različitih teorijskih razmatranja, ali i nastavne prakse metodičara stranih jezika dugi niz godina. Stern (1983: 251) navodi da je još šezdesetih godina održana u SAD-u konferencija o kulturi u nastavi jezika i da su zaključci te konferencije¹⁰ bili sledeći:

- 1) Jezik je deo kulture i mora mu se prilaziti na isti način kao i kulturi;
- 2) Jezik je vezan za kulturu tako da, ako treba, nastavnik jezika može biti i nastavnik kulture;
- 3) Jezik je sam za sebe predmet kulturno uslovljenih stavova i verovanja koja se ne mogu zanemariti u nastavi jezika (prevod zaključaka je iz Vujović 2004a: 19).

---

⁸ Promena kroz vreme sadržaje kulture svakodnevnog života približava leksičkim sadržajima u nastavi u neuporedivo većoj meri nego gramatičkim. I to se naročito vidi u kulturama kojima se dese velike političko-istorijske promene. Vremenski faktor možemo povezati i sa razlikovanjem *konstanti lingvokulturoloških koncepata* naspram *periferijskih jedinica konceptosfere* kod Dragičević 2024: 64.

⁹ Termin *civilizacija* potiče iz francuske tradicije, smatramo ga sinonimnim (i manje podesnim) od termina *kultura* koji ćemo u ovom radu koristiti.

¹⁰ O njoj postoji zbornik koji Stern citira, ali u njega nažalost nismo imali uvid. Reč je o publikaciji: Bishop, G.R. (ed.) 1960. *Culture in Language Learning*. Northeast Conference on the Teaching of Foreign Languages, 1960. Reports of the Working Committees. New Brunswick, N.J.: Rutgers, The State University.

Najpre se kultura posmatrala kao gradivo koje se uči, što znači da se učenicima daju faktografske informacije o nacionalnoj kulturi stranog jezika, o istorijskim i geografskim podacima, kao i o umetnosti stvorenoj na ciljnom jeziku i od učenika se očekuje da tim informacijama ovladaju kao bilo kojim drugim gradivom (Weninger & Kiss 2013, 2015).

Od svih umetnosti, književnost je svakako bila na prvom mestu. U ovakvoj postavci se kultura postavlja kao dodatak, kao nešto izvan samog jezika, odnosno preciznije, izvan glavnog toka nastave stranog jezika. Ovaj, enciklopedijski pristup kulturnim sadržajima (Durbaba 2016: 74) podrazumeva je da su teme koje se nude učenicima – teme visoke kulture. To su oni sadržaji koji se eksplicitno mogu predstaviti i opisati u knjigama, bilo u verbalizovanom obliku u vidu tekstualnog podatka, bilo u vidu ilustracije ili, pak, kombinacijom i jednog i drugog načina. Ovako predstavljeni podaci se iz knjiga uče kao gradivo. Ovaj način tretiranja kulturnih sadržaja u nastavi stranog jezika u literaturi se naziva **faktografska lingvopragmatika** (Durbaba 2011, 2013).

Još 1968. u jednom od pionirskih radova iz pera profesora stranog jezika na temu nastave kulture Bruks [Brooks] izričito naglašava da kultura nije isto što i geografija niti istorija niti folklor niti sociologija niti književnost, a „iznad svega kultura nije isto što i civilizacija“ (Brooks 1968: 209). Usled procesa globalizacije, a paralelno sa širenjem komunikativnog pristupa u nastavi jezika, nastupa promena u potrebama učenika, a u teorijskom smislu nju u literaturu uvode pre svega radovi Kler Kramš (Kramsch 1996; 1998a). Suština promene se sastoji u tome što se sadržaji kulture stranog jezika više ne posmatraju kao skup faktografskih znanja o istorijskim događajima, geografiji, privredi, umetnosti poznatim ljudima i mestima već znanje o navikama, ponašanjima i svakodnevnom životu nosilaca ciljne kulture. U literaturi se ona naziva *kultura sa malim K* (Kitao 1991, Durbaba 2016, Redli 2018) i ona nije toliko dostupna za proučavanje kao visoka kultura (*kultura sa velikim K*).

Ovaj *kulturni zaokret* (Durbaba 2016: 69) donosi novo shvatanje pojma kultura koji je tradicionalno bio povezivan sa visokim stilom, sa „dobrim i ispravnim“ načinom života i mišljenja, sa temeljnim institucijama nekog društva i njihovim dostignućima, jednom rečju – sa prestižom. A sada u polje značenja reči kultura ulazi *način života malih ljudi* (Kramsch 2009). Ovaj pristup kulturi u nastavi stranih jezika možemo označiti kao **komunikativno-pragmatični pristup** (Durbaba 2013) i on je podržan važnim dokumentima i propisima. Jedan od njih je Uneskova Deklaracija o kulturnoj raznolikosti kaže da je kultura „skup različitih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih obrazaca nekog društva ili društvene grupe... i obuhvata, kako umetnost i književnost, tako i životni stil, načine društvenog organizovanja, sistem vrednosti, tradiciju i verovanja“ (UNESCO, 2002: 18).

Konačno, od otprilike kraja prve decenije XXI veka možemo početi posmatrati treći period u kojem se kultura posmatra nadnacionalno (Risager 2007), a cilj nastave treba da bude razvoj interkulture svesti o kulturološki uslovljenim razlikama koje su deo svake komunikativne situacije. Ovu fazu i ovaj pristup literaturi naziva **interkulturnom lingvopragmatikom**. Možemo zajedno sa Vujović (2004a: 10) zaključiti da se danas smatra da učenika treba dovesti do toga da „naučivši jezičke znakove nekog stranog jezika kroz njih sagleda različitu viziju sveta koju oni izražavaju u društvu čiji se jezik uči, a ne da te znakove spaja sa vizijom sveta svog maternjeg jezika. Ova veza između jezičkog znaka i sociokulturoloških osnova zahteva veoma široka socio-psiholingvističla i druga znanja, ali je najdelotvornija“. Kultura, kako naglašava Perišić Arsić (2017: 370), nije samo „skup znanja koja predstavljaju datu sredinu, već je to okvir unutar kojeg ljudi žive i komuniciraju, razmenjuju znanja, razmišljanja i poglede na svet“.

2.1.1. Teorijski pogled na kulturu u nastavi srpskog (i srpskohrvatskog) kao stranog

Sredinom osamdesetih godina prošlog veka održani su jedan okrugli sto (1984. godine) i jedna konferencija (1986. godine) u Beogradu. Ovo su prvi stručni skupovi posvećeni pitanjima nastave srpskog, odnosno srpskohrvatskog, kao stranog jezika. I u oba slučaja je tema nastave kulture bila obrađivana zajedno sa ostalim pitanjima metodike i kurikuluma.

U dva pionirska izdanja koja su nastala kao rezultat pomenutih skupova, svi radovi su posvećeni isključivo pitanjima nastave srpsko(hrvatsko)g kao stranog jezika¹¹. Autori su, pored svega ostalog, definisali i ključna pitanja vezana za oblast kulturnih znanja i kulturnih sadržaja u nastavi našeg jezika kao stranog. Osnovni izazov leži u činjenici da se pitanju nastave kulture ne može prići iz jedne oblasti ili jedne naučne discipline već je potrebno izgraditi multidisciplinarnu metodologiju istraživanja nastavnih pitanja o kojima je reč (Dimitrijević 1982: 25).

„Kad se, međutim, pitanja odnosa jezika i kulture postave u kontekst nastave, onda se već postojećim teškoćama dodaju nove, tj. rešenje pomenutog odnosa postaje delimično zavisno od mesta nastave, njenog cilja i drugih faktora... Metodski i metodološki problemi nastave kulture suviše često se ili sasvim prenebegavaju ili se uprošćavaju i šablonski rešavaju, uglavnom zato što se polazi od neadekvatno definisanih postavki o odnosu jezika i kulture u kontekstu nastave“ (Dimitrijević 1984: 38)¹².

Zalažući se za kontekstualni pristup u nastavi, Žigić (1986: 42) kontekst definiše kao „kompleks jezičkih struktura, običaja, shvatanja, načina života, mišljenja i tradicija čiji najviši i najuniverzalniji domet i inkarnaciju predstavlja određeni jezik.“

Mesto realizacije nastave (srpskog kao) stranog jezika jeste od prvorazrednog značaja za nastavu srpske kulture kao K2. Srpski kao strani se može učiti u izvornoj kulturno-jezičkoj sredini ili u stranoj kulturno-jezičkoj sredini (Marojević 1986: 34) i od tog faktora zavisi niz odluka koje će nastavnik ili autor programa doneti. Žigić (1986: 43) govori o *situacionom kontekstu* nastave srpskohrvatskog kao stranog jezika koji podrazumeva predavanje kroz „niz osnovnih životnih situacija, istorijskih i kulturnih sadržaja karakterističnih za civilizacijsko-jezički medij srpskohrvatskog jezičkog područja“. Kao primer tih sadržaja navodi život u domu i porodici, glavne istorijske događaje, politički sistem, kulturne ustanove, nacionalna jela i pića, floru i faunu.

Jedan od izazova za nastavu leži u posmatranju kulture drugog jezika (K2) kao jedinstvene, svojstvene svim članovima jedne jezičke zajednice. Time se sasvim „ignoriše realnost subkulturā – oblika ponašanjā, odnosā, verovanjā itd. karakterističnih samo za određene društvene slojeve jedne jezičke

---

¹¹ Reč je o publikaciji „Okrugli sto: Srpskohrvatski jezik kao strani“ iz 1984. godine i zborniku „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog“ iz 1986. godine, a koji predstavljaju početak naučnog bavljenja srpskim kao stranim jezikom kod nas.

¹² Ovo je deo uvodne reči sa Okruglog stola „Srpskohrvatski jezik kao strani“ organizovanog 1984. godine od strane Instituta za strane jezike u Beogradu. Počev od 1958. godine kada je u Beograd dovedena grupa sudanskih stručnjaka za koju je trebalo osmisliti kurs jezika, nastava srpskog kao stranog teče neprekidno do danas. Zbornik radova sa pomenutog Okruglog stola nas informiše da je u školskoj 1982/83. godini u Jugoslaviji na školovanju bilo oko 10.000 stranih studenata, a od toga pet hiljada u Srbiji (Đurić 1984: 6). Već 1986. godine Tanjug izveštava da je na školovanju u Jugoslaviji 15.000 stranih državljana iz 118 zemalja, a najviše iz Grčke, Jordana, Sirije i Iraka (Raos-Ćurčin 1986: 117).

Malo detaljnije podatke nalazimo u novijoj monografiji Instituta za društvene nauke u kojoj stoji da su najzastupljenije zemlje Alžir, Bugarska, Grčka, Irak, Jordan, Liban, Nigerija, Palestina, Poljska, SAD, Sirija i Sudan, kao i da je prva polovina osamdesetih godina XX veka vreme najintenzivnijih upisa stranih studenata na jugoslovenske univerzitete (Vasojević 2024: 116).

zajednice“ (Dimitrijević 1982: 26), na sličan način na koji se u nastavi jezika obično ignoriše postojanje različitih jezičkih varijanata, ali i funkcionalnih stilova unutar istog jezika.

Ako su nekada (Dimitrijević 1982) i postojale dileme o tome da li J2 i K2 treba učiti integrisano ili odvojeno, kao i da li je potrebno prvo ovladati jezikom da bi se onda učila kultura, danas te dileme ne pronalazimo u literaturi. Svi autori se slažu da se J2 i K2 uče paralelno, integrisano, kao i da se uče od početnog nivoa, odnosno od prvog časa stranog jezika.

Ova dva zbornika su značajni iz mnogo razloga, od kojih je možda najvažniji taj da nam dokazuju da je razvoj metodike srpskog kao stranog jezika od svojih početaka bio povezan sa aktuelnim pitanjima svetske glotodidaktike.

Tradicija naučnih i stručnih skupova posvećenih oblasti srpskog kao stranog jezika nastavljena je 2006. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu kada je održana prva konferencija Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi, koja se redovno održava svake četiri godine i sa koje izlaze zbornici radova čijim pregledanjem se jasno uviđa da kulturni sadržaji u nastavi srpskog kao stranog kontinuirano privlače pažnju istraživača i stručnjaka.

Konačno, 2024. godine je pokrenut i prvi časopis posvećen našoj oblasti, i kulturološki sadržaji su bili predmet radova već u prvom broju. Kuriozitet je da je ideja o pokretanju baš takvog časopisa prvi put zabeležena upravo na gorepomenutoj konferenciji iz 1986. godine¹³ (Novaković 2025: 787).

2.2. LINGVOKULTUROLOGIJA

U razmatranju kulture u nastavi stranih jezika ne može se zanemariti lingvokulturologija i njen doprinos razvoju interkulture glotodidaktike. Lingvokulturologija je razvijena devedesetih godina XX veka (Dragičević 2015: 196), a njen naučni temelj čini kognitivna lingvistika. Objasnjavajući procese kojima se lingvokulturologija počela osamostaljavati od kognitivne lingvistike, Dragičević (2024: 41) kaže:

„Polazi se od sledećeg uverenja: kognitivna baza čovečanstva je univerzalna, ali je sklona manjim ili većim modifikacijama pod uticajem kulture u kojoj ljudi žive, društvenog iskustva, vaspitanja, običaja, navika, pa čak i klimatskog okruženja. Konceptualizacija se u osnovi vrši na isti način, pojmovi se, u suštini, kategorizuju na isti način, ali se u konceptualizaciji nekih pojmova zapažaju specifičnosti za koje se veruje da su kulturno uslovljene, a one se odražavaju kroz jezik.“

Lingvokulturologija je disciplina pre svega usmerena na leksiku i semantiku, odnosno na leksički fond čije razumevanje i pravilna upotreba podrazumevaju znanje o zemlji čiji se jezik uči, a ne samo poznavanje tog jezičkog sadržaja. Pored frazeologije, važno polje lingvokulturoloških istraživanja predstavlja *bežekvivalentna leksika*, odnosno leksika sa dominantnom kulturnom komponentom (Marojević 1982: 108) koju je teško prevesti na drugi jezik. „Lingvokulturologija počinje tamo gde se završava istraživanje univerzalija i gde počinje analiza nacionalnih specifičnosti u spoznaji stvarnosti“ (Dragičević 2015: 197). Markoš kaže da različite kulture naizgled slične reči uklapaju u drugačije strukturisane semantičke sisteme, a oni onda pod uticajem društvene stvarnosti razvijaju različita sekundarna i prenesena značenja. „Pripadnici određene kulturalne¹⁴ zajednice spontano prihvataju i usvajaju ova

---

¹³ Zaključujemo da se na svakih, otprilike, 20 godina u našoj akademskoj i naučnoj javnosti desi neka prekretnica u oblasti srpskog kao stranog jezika, kao i da oblast stabilno i temeljno napreduje uprkos svim izazovima (up. Novaković 2024).

¹⁴ U prethodnih dvadesetak godina u srpskoj lingvistici i kulturologiji razvila se nesigurnost pri izboru terminološkog rešenja za prevod atributa *cultural*. Jedan deo autora se odlučivao za rešenje *kulturalni* (Bugarski 2005; Dragičević 2024), a drugi za *kulturni*.

pomeranja...pa ova izvedena značenja stiču prikladnost, čime obezbeđuju legitimno mesto u kolektivnom repertoaru jezičke zajednice“ (Markoš 2012: 103).

Dragičević (2024: 33) podseća da je suština lingvokulturologije da „kroz jezik tragamo za *nevidljivim minimumom duhovnog jedinstva ljudi* koji upravlja našim delovanjem, očekivanjima i vrednosnim sistemom i čini nas jedinstvenom zajednicom“.

Termin **lingvokulturema** uveo je Vorobjev 1997. godine (ovde prema Kuperdyaev 2020), a one se mogu identifikovati na svim jezičkim nivoima, iako su primarno vezane za leksički nivo jezika. Kulturološki koncept je lingvokulturema na nivou lekseme, odnosno osnovna jedinica lingvokulturoloških analiza. U osnovi kulturološkog koncepta se nalazi *prototip*. On je „vrednosno neutralna, apstraktna struktura, zasnovana na sposobnosti sažimanja konkretnih pojava i apstrahovanja onoga što im je zajedničko i uopšteno“ (Dragičević 2024: 74). Ukoliko prototip dobije vrednosnu obojenost za predstavnike određene kulture, on postaje **stereotip** (Dragičević 2015: 198). Autorka ističe da je u centru kognitivnog koncepta – prototip, a u centru kulturološkog koncepta je stereotip.

Dragičević (2015: 198) dodatno ističe jednu važnu napomenu – da ne treba po svaku cenu insistirati na kulturološkim razlikama u lingvokulturološkim istraživanjima. „I nacionalne sličnosti su lingvokulturološki zanimljive!“

2.2.1. Stereotipi

Najveći izazov u predstavljanju strane kulture svakako je stereotipizacija kulturnih odlika određenog naroda ili društvene grupe. Stereotipi su naivne percepcije koje su oblikovane ličnim vrednosnim sistemom i kognitivnim procesima onog koji formira stereotip i na osnovu njega svoja očekivanja od drugog (Zhu: 117). Stereotipi imaju važnu ulogu u stvaranju očekivanja pre nego što se ikakva razmena uopšte desi. Ukoliko se kultura (bilo domaća bilo strana) predaje redukcionistički i esencijalistički, stereotipizacija je neminovna (Marić 2011: 1). U odnosu na esencijalističke pristupe, socijalni konstruktivizam se pokazuje plodnijim filozofskim pravcem u promišljanjima o nastavi kulture. Socijalni konstruktivizam odgovara dvema odlikama učenja, a to su: 1) insistiranje na ličnom razumevanju znanja i 2) učenje kroz socijalne kontakte (Đorđić i Škrbić 2014), a znanje se vidi kao rezultat komunikacije, odnosno interakcije pojedinca sa socio-kulturnim okruženjem (Džinkić i Milutinović 2018). Mnogi autori ne ističu filozofski okvir unutar kojeg zastupaju određene principe, ali u savremenoj literaturi o interkulturalnosti u nastavi svakako dominira konstruktivistički pogled na svet i na sâmo obrazovanje.

Balboni ističe da je pogled na drugu kulturu efikasniji posredstvom **sociotipa**, što je, po njemu, racionalna generalizacija empirijski proverenih stereotipa (Balboni 1999, a ovde preko Perišić Arsić 2017). Moramo, međutim, biti svesni da se stereotipizacija u jeziku prostire duž različitih leksičkih grupa i nikako se ne odnosi samo na stereotype vezane za društvene grupe i različite zajednice. Stereotipizacija leksičkog izraza je neizbežna i usko je povezana sa konotativnim značenjima leksema. Sedamdesetih godina XX veka je Osgud [Osgood] razvio teoriju semantičkog diferencijala kojom je moguće meriti afektivni intenzitet nekog pojma, pa bi usvajanje leksike stranog jezika značilo i usvajanje afektivnog semantičkog sloja leksema, a on uglavnom nije obrađen u rečnicima (Dragičević 2007: 84).

2.3. INTERKULTURNA KOMUNIKATIVNA KOMPETENCIJA (IKK)

Pojam kompetencije u lingvistiku je uveo Čomski¹⁵ 1965. godine unutar svog čuvenog razlikovanja *kompetencije i performanse* u znanju maternjeg (prvog) jezika, po kojem je kompetencija *znanje jezika* koje poseduje govornik-slušalac, a performansa je *upotreba jezika* u konkretnim situacijama (Bagarić i Mihaljević Đigunović 2007: 85). Nekoliko godina kasnije Del Hajms (Hymes: 1972) kritikujući Čomskog, ali priznajući mu glavnu zaslugu – to da jezik tumači kao sposobnost (Stević 1995: 11) – preuzima njegov termin i opisuje **komunikativnu kompetenciju**. Ona je do danas ostala temeljni koncept savremene sociolingvistike, a možemo reći i glotodidaktike.

Hajms najpre citira Čomskog (1965: 3): „Lingvističku teoriju pre svega zanima idealni govornik-slušalac u potpuno homogenoj govornoj zajednici čiji jezik zna savršeno, a koji nije ometen takvim gramatički nebitnim uslovima kakvi su ograničenja memorije, distrakcije, promene pažnje i interesa, i greške (nasumične ili karakteristične) u primeni svog znanja jezika u konkretnoj upotrebi.“¹⁶ A zatim se direktno nadovezuje na njega preuzimajući koncept kompetencije i razvijajući ga u pravcu komunikativne kompetencije. Hajms je već nedvosmisleno povezao komunikativnu kompetenciju sa kulturom, koristeći reči komunikacija i kultura ponekad kao sinonime. On predlaže da se znanje jezika posmatra kroz četiri međusobno povezana pitanja:

- (1) da li je (i u kojoj meri) nešto formalno (gramatički) *moguće*;
- (2) da li je (i u kojoj meri) nešto praktično *izvodljivo* upotrebom raspoloživih sredstava;
- (3) da li je (i u kojoj meri) nešto *prikladno* (adekvatno, primereno, uspešno) u odnosu na društveni kontekst;
- (4) da li se (i u kojoj meri) nešto istinski *koristi*, i šta takva upotreba podrazumeva.

U ova četiri pitanja vidimo mnoge elemente kasnije formulisane interkulturene komunikativne kompetencije gde se fokus sa komunikativnih kompetencija u jednom jeziku pomerio na upotrebu jezika u odnosu između dve kulture.

U literaturi nalazimo i termin *lingvokulturološka kompetencija* – „sposobnost govornika da od sveukupnog broja dostupnih gramatički i leksički ispravnih jezičkih jedinica izabere one oblike koji izražavaju kulturne i društvene norme koje upravljaju ponašanjem u specifičnim komunikacijskim situacijama“ (Kuperdyev 2020: 554).

IKK postaje predmet intenzivnog interesovanja primenjene lingvistike sredinom poslednje decenije 20. veka kada se napušta ideal izvornog govornika kao cilj nastave stranog jezika (Kramsch 1998a; Durbaba 2016; Petravić 2016), a uspostavlja se model interkultureno kompetentnog govornika više jezika (Byram et al. 1997, Kramsch 1998b).

Od tada do danas je razvijeno nekoliko različitih modela i teorija ove kompetencije, a u svrhu razvoja metodike srpskog kao stranog jezika i za potrebe ovog rada, krenućemo od definicije koja je kaže da interkulturenu komunikativnu kompetenciju (IKK) poseduje neko ko uspešno ostvaruje **odnos sa sagovornikom** govoreći maternji jezik tog sagovornika (ne nužno na visokom nivou), ko ume da komunicira tako da potrebe oba sagovornika budu zadovoljene, ko ume da interpretira i analizira odlike

---

¹⁵ U svom delu “Aspects of the Theory of Syntax” koje je posvećeno generativnoj sintaksi, dakle veoma udaljeno od primenjene lingvistike i metodike usvajanja drugog jezika. Međutim, termin se ne samo zadržao i proširio na različite lingvističke oblasti, već je postao i temeljni koncept za opis, klasifikaciju i procenu jezičkih sposobnosti.

¹⁶ U originalu: *Linguistic theory is concerned primarily with an ideal speaker-listener, in a completely homogeneous speech community, who knows its language perfectly and is unaffected by such grammatically irrelevant conditions as memory limitations, distractions, shifts of attention and interest, and errors (random or characteristic) in applying his knowledge of the language in actual performance.*

obe kulture i ko je svestan da je njegov pogled na drugu kulturu uslovljen kulturom iz koje dolazi i da nije objektivan i neutralan (Byram et al. 1997).

U najkraćim crtama rečeno, IKK je veština interakcije sa osobama koje potiču iz različitih kulturnih miljea (Vučo i Zavišin 2012: 39). A kako bi se pomenuti odnos, odnosno interakcija sagovornika iz različitih kulturnih miljea, uspešno ostvarili, Bajram smatra da je neophodno razviti sledeće domene: 1) (faktografsko) znanje, 2) veštine interpretacije i povezivanja, 3) kritičko kulturno osveščivanje, 4) stavove (radoznalosti i otvorenosti¹⁷) i 5) veštine otkrivanja i interakcije.

	Veštine interpretacije i povezivanja (savoir comprendre) - sposobnost interpretacije tekstova i događaja i dovođenje u vezu sa sopstvenom kulturom	
Faktografsko znanje (savoirs) - znanje o sebi i drugima	Kritičko kulturno osveščivanje (savoir s'engager) - sposobnost kritičkog posmatranja i vrednovanja perspektiva, načina ponašanja i proizvoda sopstvene i drugih kultura	Stavovi radoznalosti i otvorenosti (savoir être) - stavovi koji omogućavaju da se sopstvene pretpostavke ostavi po strani u interakciji I komunikaciji
	Veštine otkrivanja i interakcije (savoir apprendre/faire) - sposobnost sticanja novih znanja i stavova u realnim situacijama komunikacije i interakcije	

Grafički prikaz 1: Bajramov model IKK
 (prema Byram 1997: 34; prevod prema Zečević Krneta i dr. 2019 i Petravić 2016)

Bajramov model je značajan najpre zbog toga što od njega polaze mnogi istraživači i teoretičari, a drugo, jer su rezultati njegovog rada implementirani u Zajednički evropski okvir za žive jezike od čijih postulata i mi polazimo u pisanju ovog rada, a koji je i osnova rada sa stranim studentima u Centru za srpski kao strani jezik na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Bez obzira na način definisanja ove kompetencije, IKK je neophodan uslov za, s jedne strane, savladavanje stranog jezika, a sa druge strane uspešnu integraciju u jezičku zajednicu koja tim ciljnim jezikom govori. „Cilj nastave stranih jezika nije postizanje kompetencije izvornog govornika ciljnog jezika, već izgrađivanje pojedinca kao interkulturalnog govornika“ (Byram 2021: 12).

¹⁷ Autorke su i ovde napravile intervenciju u originalni naziv koji glasi *attitudes* i koju prihvatamo kao potrebnu i korisnu.

„Bajramove (1997; 2002; 2021) ideje o važnosti IKK u nastavi J2 predstavljaju osnov za rekonceptualizaciju obrazovnih ciljeva u skladu sa interkulturalnim pristupom. Polazeći od pretpostavke da nije moguće razumeti drugu kulturu ako pojedinac nije svestan svoje kulture i relativnosti obe, ovaj autor se zalaže za razvoj kulturne senzibilizacije i kritičke kulturne svesti.“ (Zečević Krneta i dr. 2019: 341). Upravo je na ovim osnovama u Dodatku Okviru i razvijen koncept veštine medijacije (North&Piccardo 2016).

2.4. IKK I ZAJEDNIČKI EVROPSKI OKVIR ZA ŽIVE JEZIKE

Značaj i uticaj dokumenta koji se zove *Zajednički evropski referentni okvir za jezike: učenje, nastava, procenjivanje*¹⁸ (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment) u literaturi, ali i u praksi, široko je obrađen (za detaljnu analizu uticaja Okvira na nastavu predložimo: Figueras 2012).

Neopodno je naglasiti da su i Okvir i mnogi radovi autorā koji su direktno ili posredno uticali na njegov sadržaj primarno usmereni na nastavu jezika u kontekstu obaveznog obrazovanja u (državnom) školskom sistemu, a ne na nastavu sa odraslim polaznicima. Isto tako su istraživanja koja se tiču udžbenika stranih jezika prevashodno usmerena na udžbenike za decu i mlade. Baveći se ovom temom potrebno je to imati u vidu i tragati za principima koji su primenljivi i u nastavi za odrasle.

U vreme konstruisanja upitnika za ovo istraživanje, kao i tokom ispitivanja, jedino je postojao Zajednički evropski okvir za žive jezike iz 2001. godine (u daljem tekstu Okvir, CEFR 2001¹⁹), a onda je 2020. godine objavljen dodatak Okviru (u daljem tekstu Dodatak Okviru, CEFR 2020²⁰). Ne možemo ga nazvati novim izdanjem jer i u naslovu stoji da je to prateći tom (Companion Volume) i autori već u predgovoru naglašavaju da se obe publikacije moraju čitati zajedno zato što su suštinski koncepti objašnjeni u prvom izdanju (CEFR 2020: 14).

Čitajući Dodatak Okviru, saznajemo dosta o procesu nastanka Okvira, a i određeni nedovoljno jasni delovi dobijaju svoje dodatno objašnjenje. S obzirom na to da je dodatak Okviru doneo mnogo promena baš u onim delovima koji su relevantni za ovaj rad, posvetićemo pažnju tim promenama. Pre svega, dopunjeno izdanje Okvira donosi deskriptore²¹ za veštinu medijacije i za višejezičnu i višekulturnu komunikaciju i time se nadomešćuje nedostatak ovih tema iz prvog Okvira.²²

---

¹⁸ Prevod je naš. Ovaj Okvir je preveden na naš jezik već 2003. godine i objavljen pod nazivom *Zajednički evropski okvir za žive jezike: učenje, nastava, ocenjivanje*. Objavilo ga je Ministarstvo prosvjete i nauke u Podgorici. U naslovu originala na engleskom i na francuskom jeziku (*Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer*) ne pominje se određenje *živi* jezici, te smo i mi to izostavili. Nesumnjivo je, međutim, da se Okvir u celosti odnosi na žive jezike.

¹⁹ Dostupan na sajtu Saveta Evrope: <https://rm.coe.int/1680459f97>.

²⁰ Dostupan takođe na sajtu Saveta Evrope: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>.

²¹ Deskriptori su, u lingvodidaktici, „opisi jezičkih umenja koje je postigao učenik ili student na svakom nivou učenja jezika“ (Raičević 2011: 34).

²² Zanimljivo je da su se deskriptori kako ih danas poznajemo razvili iz obuka za medicinske sestre. Naime, testovi znanja nisu bili svrsishodni u procenjivanju veština budućih medicinskih sestara, pa su za te potrebe razvijeni deskriptori koji ukratko upisuju šta medicinska sestra treba da ume i može na različitim nivoima obuke. Kasnih sedamdesetih godina dvadesetog veka ovako formulisani deskriptori su preneti u oblast učenja jezika (CEFR 2020: 35).

2.4.1. IKK u Zajedničkom evropskom okviru iz 2001. i 2020.

Okvir sugeriše planiranje kurikuluma, programa i sadržaja „unazad“ tako da početna tačka u planiranju budu realne komunikativne potrebe učenika i da se njima prilagođavaju i nastava i ocenjivanje (CEFR 2020: 29). Razlikuje multilingvizam i plurilingvizam.

Multilingvizam je koegzistencija različitih jezika na nivou društva ili individue²³, u domaćoj literaturi je u jednakoj meri zastupljen i termin *višejezičnost*²⁴. Plurilingvizam je dinamični i promenljivi jezički repertoar **konkretnog korisnika jezika** odnosno učenika²⁵. Shvatanje da plurilingvalni učenici poseduju jedinstven jezički repertoar (koji se sastoji od više jezika na različitim nivoima znanja) i da taj jezički repertoar kombinuju sa svojim opštim kompetencijama i različitim strategijama u postizanju (školskih) ciljeva u osnovi je Okvira. Plurilingvalni pristup, međutim, prevazilazi pitanje školskog ili akademskog uspeha i tiče se celokupnog identiteta plurilingvalnog govornika. „Učenici jezika ne odvajaju svoje jezike u posebne pregrade već sve svoje jezike i kulture koriste fluidno kako bi konstruisali i izrazili svoj ukupni identitet“ (Borsetto 2025: 188).²⁶ Razumevanje ovog stanovišta je važno u nastavnom procesu, kako u osnovnim i srednjim školama, tako i na starijim uzrastima²⁷, a može biti izuzetno izazovno ukoliko je nastavnik nosilac jednog maternjeg jezika i jedne kulture.

Komentarišući način definisanja plurilingvizma, autori Dodatka Okviru iznose da su za sve komponente veštine medijacije uspeli da razviju deskriptore, osim za paralingvističku kompetenciju koja podrazumeva mimiku, gestove i facijalnu ekspresiju (CEFR 2020: 33). Ipak, ove komponente interkulturalnog znanja se nalaze među sociolingvističkim temama²⁸ koje prvobitni Okvir zadaje, samo nisu opisane i gradirane po nivoima znanja.

2.4.1.1. Medijacija – ključna veština interkulturalne komunikativne kompetencije

Tradicionalni četvorodelni²⁹ kompetencijski model koji podrazumeva slušanje, govorenje, čitanje i pisanje u Okviru je zamenjen četvorna načinima komunikacije: recepcija, produkcija, interakcija i medijacija (CEFR 2020: 33). Znanja i veštine potrebne za interkulturalno uspešnu komunikaciju se najlakše identifikuju tokom interakcije i medijacije jer „interakcija uključuje recepciju i produkciju, ali nije prosti zbir tih delova, a medijacija uključuje recepciju, produkciju i, često, interakciju“ (Ibid.).

Medijacija je posredovanje između dva entiteta koji se slabo ili nedovoljno razumeju bez posrednika. Posrednik nije usmeren na sebe i svoje komunikacijske potrebe već je u ulozi moderatora. Ono što treba imati u vidu jeste da pomenuti entiteti ne moraju biti ljudi. Ono što se posreduje može biti

---

²³ U originalu: *the coexistence of different languages at the social or individual level* (CEFR 2020: 30).

²⁴ U Rečniku lingvodidaktičke terminologije – „naporedna upotreba više jezika u jednoj društvenoj zajednici“ (Raičević 2011: 113).

²⁵ U originalu: *the dynamic and developing linguistic repertoire of an individual user/ learner* (CEFR 2020: 30).

²⁶ U originalu: *...plurilingual approach, which recognises that language learners do not compartmentalise their languages and cultures but instead use them fluidly to construct and express their identities.*

²⁷ Naročito od školske 2023/2024. godine kada je u obavezno osnovnoškolsko obrazovanje u Republici Srbiji uveden predmet Srpski kao strani jezik namenjen učenicima koji ne govore srpski jezik, ali se na njemu školuju jer su iz različitih razloga emigrirali u Srbiju.

²⁸ U našem upitniku to je tema Govor tela i neverbalna komunikacija (u sledećem poglavlju).

²⁹ Inspirisan teorijom Čomskog o kompetencijama koje su *skrivene* i izvođenju koje je *vidljivo* (CEFR 2020: 34).

tekst ili neki drugi sadržaj. Da bi određena jezička aktivnost mogla da se nazove medijacijom, mora da postoji neko „u sredini“ – medijator koji prima informacije (recepција) i prenosi ih nekom drugom (produkcija). To što se prenosi nije doslovce naučen tekst. Od medijatora se očekuje da interpretira, sažme, pojednostavi ili elaborira informacije koje prenosi (Mansur 2019: 83). A medijacija može podrazumevati i prevođenje, ukoliko je izvor informacija na jednom jeziku, a sadržaj se prenosi na drugom.³⁰

Razumevajući medijaciju, razumevamo i *interpretativni karakter IKK* (Zečević Krneta i dr. 2019: 341), a interpretaciji podležu i strana i sopstvena kultura. IKK podrazumeva sposobnost učenika da razume i jezik i ponašanje ciljne zajednice i da ih objasni pripadnicima svoje zajednice i obrnuto (Janković, Tomović i Gledić 2017: 35).

Kao što C2 nivo poznavanja stranog jezika ne podrazumeva nivo maternjeg govornika, a naročito ne „visokoobrazovanog maternjeg govornika“, tako se ne podrazumeva ni taj nivo interkulturalne kompetencije, ali Okvir eksplicitno naglašava da nivo C nije najviši mogući, samo je najviši opisani. S obzirom na to da se u okviru formalnog školovanja ne ostvaruje nivo viši od C2 (CEFR 2020: 37), autori Okvira se nisu bavili tim mogućim sedmim nivoom poznavanja jezika (kojim često vladaju simultani i drugi prevodioci).

Konačno, iako se mi u ovom radu isključivo bavimo interkulturalnom komunikativnom kompetencijom u kontekstu učenja stranog jezika, razmišljajući o veštini medijacije nije na odmet imati na umu važnu napomenu koju daje Šnajder (Schneider 2020: 194), a koja je u skladu sa ranije pomenutim Šicovim (2017) i Dimitrijevićevim (1982) stavovima:

„Terminologija i koncepti koji se odnose na interkulturalnu osetljivost ili kompetenciju variraju, ali im je zajednički imenilac svest o sopstvenim kulturalnim vrednostima i vrednostima sagovornika, kao i razumevanje da kulturalne vrednosti mogu uticati na to kako se sagovornici međusobno percipiraju. Interkulturalna komunikacija, naročito kada se usvoji funkcionalistički pristup, može delovati kao da homogene jezičke grupe komuniciraju međusobno: *Holandani razgovaraju sa Francuzima* ili *Turci pregovaraju sa Nemcima*. Međutim, stvarnost je mnogo složenija i dinamičnija; interkulturalna komunikativna kompetencija se, stoga, ne odnosi samo na međunarodne interakcije, već i na komunikaciju između pojedinaca koji dele istu nacionalnost, ali imaju različite poglede na svet i vrednosti usled različitih iskustava.“³¹

2.4.1.2. Deskriptori sociokulturalnih znanja

U dopunjenom izdanju Okvira nalazi se nekoliko setova deskriptora koji isključivo tretiraju interkulturalnu kompetenciju na različitim nivoima znanja jezika. U literaturi je već utvrđeno (npr. Borsetto 2025) da se skale za procenu medijacije poklapaju sa Bajramovim konceptom IKK iz 1997. godine, koji smo prethodno predstavili.

---

³⁰ Dodatni primeri nastavnih aktivnosti koje podrazumevaju medijaciju u učionici u pomenutom Mensurovom radu dostupnom na: https://www.academia.edu/42777591/Mediation_the_forth_mode_of_language_activity

³¹ U originalu: *Terminology and concepts along the lines of intercultural sensitivity or competence vary, but the common denominator is an awareness of one's own cultural values and those of any interlocutor as well as an understanding of how these can affect how both perceive each other. Intercultural communication, especially when adopting a more functionalist approach, might seem like homogenous linguistic groups talking to each other: 'The Dutch speak to the French', or 'the Turks negotiate with the Germans.' The reality is, however, much more complex and dynamic; intercultural communicative competence does not, therefore, only refer to international interactions, but also to communication between individuals who share nationalities but have different worldviews and values due to different experiences.*

S obzirom na to da dopunjeno izdanje Okvira u trenutku pisanja ovog teksta nije prevedeno na srpski, ovde dajemo prevod deskriptora.³²

Tabela 1: Prevod na srpski jezik liste deskriptora *Facilitating pluricultural space* (CEFR 2020: 114)

Omogućavanje plurikulturalnog prostora	
C2	Može delotvorno i prirodno da posreduje između pripadnika svoje i tuđih zajednica, uzimajući u obzir sociokulturne i sociolingvističke razlike.
	Može delotvorno da vodi osetljivu diskusiju, uočavajući nijanse i neiskazane tonove.
C1	Može da deluje kao posrednik u interkulturalnim susretima, doprinoseći zajedničkoj kulturi komunikacije tako što upravlja nejasnoćama, nudi savete i podršku i sprečava nesporazume.
	Može da predoseti način na koji će možda ljudi pogrešno razumeti ono što je izrečeno ili napisano i može da pomogne u održavanju pozitivne interakcije komentarisanjem i tumačenjem različitih kulturalnih uglova iz kojih se dato pitanje posmatra.
B2+	Može da iskoristi poznavanje sociokulturalnih konvencija kako bi uspostavio konsenzus o tome kako nastaviti dalje u konkretnoj situaciji koja nije poznata nikome od učesnika.
	U interkulturalnim susretima može da pokaže da ima razumevanja za perspektive koje proizlaze iz pogleda na svet koji nije njegov i da se izrazi na način koji je prikladan kontekstu.
	Može da pojašni nesporazume i pogrešna tumačenja tokom interkulturalnih susreta, nagoveštavajući šta se zapravo mislilo, kako bi raščistio atmosferu i pokrenuo dalju diskusiju.
B2	Može da podstakne stvaranje zajedničke kulture komunikacije iskazujući razumevanje i uvažavanje različitih ideja, osećanja i gledišta i pozivajući učesnike da daju svoj doprinos i reaguju na međusobne ideje.
	Može da saraduje sa ljudima drugačijih kulturalnih orijentacija diskutujući o sličnostima i razlikama u gledištima i perspektivama.
	Kada saraduje sa ljudima iz drugih kultura, može da prilagodi svoj način rada kako bi se stvorili zajednički protokoli.
B1+	Može da podrži komunikaciju između kultura tako što inicira razgovor, pokazuje interesovanje i empatiju postavljanjem jednostavnih pitanja i odgovaranjem na njih i izražavanjem slaganja i razumevanja.
	Može da se ponaša na podržavajući način u interkulturalnim susretima, prepoznajući osećanja i različite svetonazore drugih pripadnika grupe.
B1	

³² Veliku pomoć sa prevodom pružila je Ana Tomović sa Katedre za anglistiku Filološkog fakulteta u Beogradu i na tome joj se iskreno zahvaljujemo.

	Može da podrži interkulturnu razmenu koristeći ograničeni repertoar za predstavljanje ljudi različitog kulturnog porekla i postavljanje pitanja i davanje odgovora, pokazujući svest o tome da se na neka pitanja može gledati drugačije u određenim kulturama.
	Može doprineti izgradnji zajedničke kulture komunikacije, razmenjujući informacije o vrednostima i stavovima prema jeziku i kulturi na jednostavan način.
A2	Može da doprinese interkulturnoj razmeni koristeći jednostavne reči/znakove da zatraži od drugih da mu nešto objasne i da dobije pojašnjenje onoga što je rečeno, istovremeno koristeći ograničeni repertoar za izražavanje slaganja, upućivanje poziva, zahvaljivanje itd.
A1	Može da omogući interkulturnu razmenu pokazujući otvoreni stav i interesovanje kroz jednostavne reči/znakove i neverbalne signale, pozivajući druge da daju doprinos u razmeni i pokazujući da li razume kada mu se neko neposredno obrati.

Skala u Tabeli 1 se odnosi na sposobnost učenika da omogući komunikaciju sagovornika različitog kulturološkog porekla. Skala je koncipirana na principima postavljanja pitanja i pokazivanja interesovanja za razumevanje kulturnih normi učesnikā u razmeni, na pokazivanju poštovanja prema različitim sociokulturnim i sociolingvističkim normama i perspektivama, kao i na predviđanju nesporazuma koji mogu nastati kao posledica tih razlika.

Tabela 2: Prevod na srpski jezik liste deskriptora
Acting as an intermediary in informal situations (with friends and colleagues) (CEFR 2020: 116)

Posredovanje u neformalnim situacijama (sa prijateljima i kolegama)	
C2	Može jasno, tačno i strukturirano da prenese (na jeziku B) smisao izrečenog (na jeziku A) u okviru širokog spektra opštih i specijalizovanih tema, održavajući odgovarajući stil i registar, prenoseći finije nijanse značenja i razrađujući sociokulturne implikacije.
C1	Može da tačno prenese (na jeziku B) smisao izrečenog (na jeziku A) u okviru širokog spektra tema od ličnog, akademskog i profesionalnog interesa, prenoseći značajne informacije jasno i koncizno i uz to objašnjavajući kulturne reference.
B2+	Može da posreduje (između jezika A i jezika B) prenoseći detaljne informacije, skrećući pažnju obe strane na pozadinske informacije i sociokulturne signale i postavljajući neophodna pitanja i potpitanja (ili dajući komentare) radi pojašnjenja.
B2	Može da prenese (na jeziku B) smisao izrečenog u formi pozdravnog govora, anegdote ili prezentacije iz svoje oblasti (na jeziku A), adekvatno tumačeći kulturne signale i pružajući dodatna objašnjenja kada je to neophodno, pod uslovom da se govornik često zaustavlja da bi mu dao vremena za takva tumačenja i objašnjenja.
	Može da prenese (na jeziku B) smisao izrečenog (na jeziku A) na teme koje spadaju u njegova polja interesovanja, prenoseći i, kada je to neophodno, objašnjavajući značaj važnih izjava i gledišta, pod uslovom da sagovornici pruže nužna pojašnjenja.
B1+	Može da prenese (na jeziku B) glavni smisao izrečenog (na jeziku A) na teme koje spadaju u njegova polja interesovanja, prenoseći neposredne činjenične podatke i eksplicitne kulturne

	reference, pod uslovom da može da se pripremi unapred i da sagovornici govore jasno, svakodnevnim jezikom.
B1	Može da prenese (na jeziku B) glavni smisao izrečenog (na jeziku A) na teme od ličnog interesa i da istovremeno bude u skladu sa važnim konvencijama o učtivosti, pod uslovom da sagovornici jasno govore i da može da zatraži pojašnjenje i zastane da bi planirao kako da se izrazi.
A2+	Može da prenese (na jeziku B) ukupni smisao izrečenog (na jeziku A) u svakodnevnim situacijama, prateći osnovne kulturne konvencije i prenoseći suštinske informacije, pod uslovom da je sve jasno izgovoreno i da može da zatraži da se nešto ponovi i pojaśni.
A2	Može da prenese (na jeziku B) glavnu poentu izrečenog (na jeziku A) u predvidljivim svakodnevnim situacijama, prenoseći sa jedne na drugu stranu informacije o ličnim željama i potrebama, pod uslovom da mu drugi pomognu u formulaciji.
A1	Može da prenese (na jeziku B) lične podatke o drugima i veoma jednostavne, predvidljive informacije (na jeziku A), pod uslovom da mu drugi pomognu u formulaciji.

Skala u Tabeli 2 se ne tiče profesionalnih prevodilaca, već neformalne usmene komunikacije u različitim situacijama.

Tabela 3: Prevod na srpski jezik liste deskriptora
Facilitating communication in delicate situations and disagreements (CEFR 2020: 117)

Olakšavanje komunikacije u osetljivim situacijama i neslaganjima	
C2	Može taktično da izađe na kraj sa nedisciplinovanim učesnikom, diplomatski uokvirujući opaske koje se odnose na situaciju i kulturna opažanja.
	Može samouvereno da zauzme čvrst ali diplomatski stav o pitanju ili principu, a da istovremeno poštuje tuđa gledišta.
C1	Može da pokaže osetljivost na različita gledišta, koristeći ponavljanje i parafraziranje da bi pokazao detaljno razumevanje zahteva koje svaka strana ima radi postizanja sporazuma.
	Može da uputi diplomatski izražen zahtev obema stranama u nesporazumu da odrede šta je ključno u njihovom stanovištu, a čega bi se možda mogli odreći u određenim okolnostima.
	Može da koristi ubedljiv jezik kako bi sugerisao stranama u nesporazumu da se pomere ka novom stanovištu.
B2+	Može od strana u nesporazumu da čuje moguća rešenja kako bi im pomogao da dođu do konsenzusa, postavljajući otvorena i neutralna pitanja kako bi se postidečnost i uvreda sveli na najmanju meru.
	Može pomoći stranama u nesporazumu da bolje razumeju jedni druge tako što iznova i jasnije iskazuje i uokviruje njihove stavove i ističe potrebe i ciljeve kao prioritet.

	Može da formuliše jasan i precizan sažetak onoga što je dogovoreno i šta se očekuje od svake strane.
B2	Postavljanjem pitanja može da utvrdi oblasti gde obe strane zauzimaju isto stanovište i da pozove svaku stranu da istakne moguća rešenja.
	Može da okvirno predstavi glavne tačke neslaganja sa solidnom preciznošću i da objasni stavove uključenih strana.
	Može da sažme iskaze obe strane naglašavajući kako mesta gde postoji slaganje tako i prepreke za postizanje sporazuma.
B1+	Može da zatraži od strana koje se ne slažu da objasne svoje gledište i može ukratko da odgovori na njihova objašnjenja, pod uslovom da mu je tema poznata i da se strane koje se ne slažu jasno izražavaju.
B1	Može da pokaže razumevanje ključnih stavki u neslaganju na njemu poznatu temu i može da uputi jednostavne zahteve za potvrdu i/ili pojašnjenje.
A2	Može da prepozna kada se ljudi ne slažu ili kada dođe do poteškoća u interakciji, te može da prilagodi upamćene, jednostavne fraze da zatraži postizanje kompromisa i slaganja.
A1	Može da prepozna kada se ljudi ne slažu ili kada neko ima problem, i može da koristi upamćene, jednostavne izraze (npr. „Shvatam“ ili „Jeste li dobro?“) kako bi pokazao saosećanje.

Kao nastavak skale iz Tabele 2, ova skala u Tabeli 3 tretira komunikacije unutar kojih je već došlo do nesporazuma, neslaganja i napetosti. Možemo reći da je ovo skala medijacija u najužem smislu reči jer ovde učenik/govornik nije uopšte u poziciji da uzima u obzir svoja stanovišta već je u potpunosti fokusiran na ostale učesnike u razgovoru. Medijacija podrazumeva stvaranje zajedničkog prostora unutar kojeg se rešavaju nesporazumi izazvani različitim kulturnim kodovima (Borsetto 2025). Osnovni koncepti na kojima počiva ova skala su: elaboriranje stavova iznetih od strane učesnika u dijalogu tako da se pomogne razumevanju izrečenog i zasnivanje zajedničkih osnova za moguće rešavanje nesuglasica.

Tabela 4: Prevod na srpski jezik liste deskriptora *Building on pluricultural repertoire* (CEFR 2020: 125)

Oslanjanje na plurikulturni repertoar	
C2	Može da inicira i kontroliše svoje postupke i način izražavanja u skladu sa kontekstom, pokazujući svest o kulturnim razlikama i suptilno se prilagođavajući kako bi se sprečili i/ili popravili nesporazumi i kulturni incidenti.
C1	Može da utvrdi razlike u sociolingvističkim/sociopragmatičkim konvencijama, da o njima kritički promišlja i da u skladu sa time prilagodi svoj način komunikacije.
	Može sa osećajem da objasni pozadinu aspekata kulturnih vrednosti i praksi i da ih tumači i o njima diskutuje tako što se oslanja na interkulture susrete, čitanje, film itd.

	Može da se nosi sa dvosmislenošću u komunikaciji između više kultura i da izrazi svoje reakcije na konstruktivan i kulturološki adekvatan način u cilju postizanja jasnoće.
	Napomena: Deskriptori obeleženi zvezdicama (**) predstavljaju visok nivo za B2. Oni takođe mogu odgovarati podnivoima unutar nivoa C.
B2	**Može da opiše i oceni gledišta i prakse sopstvene, ali i drugih društvenih grupa, pokazujući svest o implicitnim vrednostima na kojima se sudovi i predrasude često zasnivaju.
	**Može da objasni svoje tumačenje kulturnih pretpostavki, predubedenja, stereotipa i predrasuda sopstvene zajednice i drugih zajednica koje poznaje.
	**Može da protumači i objasni dokument ili događaj iz druge kulture i da ga dovede u vezu sa dokumentima ili događajima iz sopstvene kulture(a) i/ili kultura koje su mu poznate.
	**Može da diskutuje o objektivnosti i uravnoteženosti informacija i mišljenja iznetih u medijima o sopstvenoj ili tuđim zajednicama.
	Može da utvrdi sličnosti i razlike u kulturno utvrđenim obrascima ponašanja i da o njima promišlja (npr. gestove i glasnoću, a kod znakovnih jezika veličinu znakova) i diskutuje o njihovom značaju kako bi se došlo do međusobnog razumevanja.
	U interkulturnom susretu može da prepozna da to što se nešto inače uzima zdravo za gotovo u određenoj situaciji ne mora nužno biti slučaj i kod drugih, te može adekvatno da reaguje i da se izrazi.
	Uglavnom može adekvatno da protumači kulturne signale u određenoj kulturi.
	Može da promišlja o određenim načinima komunikacije u sopstvenoj ali i u drugim kulturama i da ih objasni, kao i o rizicima za nesporazum koje oni stvaraju.
B1	Uglavnom može da se ponaša u skladu sa konvencijama u pogledu stava tela, kontakta očima i držanja rastojanja od drugih.
	Uglavnom može adekvatno da odgovori na najčešće upotrebljavane kulturne signale.
	Može da objasni odlike sopstvene kulture pripadnicima druge kulture ili da objasni odlike druge kulture pripadnicima svoje kulture.
	Može na jednostavan način da objasni kako njegove lične vrednosti i ponašanje utiču na njegove stavove o vrednostima i ponašanju drugih ljudi.
	Može na jednostavan način da diskutuje o tome kako stvari koje njemu mogu izgledati „čudno“ u nekom drugom sociokulturnom kontekstu mogu za druge ljude biti sasvim „normalne“.
	Može na jednostavan način da diskutuje o tome kako njegove kulturno određene aktivnosti mogu biti drugačije viđene od strane ljudi iz drugih kultura.
A2	Može da prepozna i primeni osnovne kulturne konvencije koje se vezuju za svakodnevne društvene razmene (npr. različiti pozdravi, rituali).

	Može da postupa prikladno u svakodnevnim pozdravima pri sretanju i odlasku i izrazima zahvalnosti i izvinjenja, mada može imati poteškoće da izađe na kraj sa bilo kojim odstupanjem od uobičajenog.
	Može da prepozna da njegovo ponašanje u svakodnevnoj razmeni možda prenosi poruku koja je drugačija od nameravane i to može na jednostavan način pokušati da objasni.
	Može da prepozna kada se pojave poteškoće u interakciji sa pripadnicima drugih kultura, iako možda nije siguran kako da se ponaša u takvoj situaciji.
A1	Može da prepozna različite načine razbrajanja, merenja razdaljine, iskazivanja vremena itd., premda može imati poteškoća u njihovoj primeni čak i u jednostavnim svakodnevnim razmenama konkretnog tipa.

Skala deskriptora u Tabeli 4 se ne tiče jezičkih kompetencija u užem smislu nego širih kulturoloških i sociolingvističkih. Ona počiva na konceptima prepoznavanja i aktiviranja kulturoloških i sociolingvističkih konvencija, kao i na prepoznavanju i tumačenju sličnosti i razlika u perspektivama i shvatanjima.

Tabela 5: Prevod na srpski jezik liste deskriptora *Plurilingual comprehension* (CEFR 2020: 126)

Plurilingvalno razumevanje	
C2	<i>Ne postoje deskriptori za ovaj nivo; videti B2</i>
C1	<i>Ne postoje deskriptori za ovaj nivo; videti B2</i>
B2	Može da koristi znanje naporednih žanrovskih konvencija i tekstualnih obrazaca na <u>jezicima iz svog plurilingvalnog repertoara</u> kao podrška razumevanju.
B1	Može da koristi ono što je već razumeo na <u>jednom jeziku</u> kako bi shvatio temu i glavnu poruku teksta na <u>drugom jeziku</u> (npr. kada čita kratke novinske članke na različitim jezicima ali na istu temu).
	Može da koristi paralelne prevode tekstova (npr. članaka iz časopisa, priča, pasusa iz romana) kako bi izgradio razumevanje na <u>različitim jezicima</u> .
	Može dedukcijom da dođe do poruke teksta tako što se koristi onim što je već razumeo iz tekstova na istu temu na <u>različitim jezicima</u> (npr. kratke vesti, muzejske brošure, onlajn komentari).
	Može da izdvoji informacije iz dokumenata na <u>različitim jezicima</u> u svojoj oblasti (npr. da bi ih upotrebio u prezentaciji).
	Može da prepozna sličnosti i kontraste između toga kako su pojmovi izraženi na <u>različitim jezicima</u> , kako bi napravio razliku između identičnih upotreba iste reči/značka i „lažnih prijatelja“.
	Može da koristi svoje znanje naporednih gramatičkih struktura i funkcionalnih izraza u <u>jezicima iz svog plurilingvalnog repertoara</u> kao podršku razumevanju.

A2	Može da razume kratka, jasno izgovorena obaveštenja tako što uklapa delove koje razume u dostupnim verzijama na <u>različitim jezicima</u> .
	Može da razume kratke, jasno izražene poruke i uputstva tako što uklapa delove koje razume u verzijama na <u>različitim jezicima</u> .
	Može da koristi jednostavna upozorenja, uputstva i informacije o proizvodima koji su paralelno navedeni na <u>različitim jezicima</u> u potrazi za relevantnim informacijama.
A1	Može da prepozna internacionalizme i reči/znakove koji su zajednički u <u>različitim jezicima</u> (npr. haus/hus/house) kako bi: dedukcijom izveo značenje jednostavnih znakova i obaveštenja; utvrdio koja je verovatna poruka kratkog, jednostavnog teksta; pratio u osnovnim crtama kratke, jednostavne društvene razmene koje se u njihovom prisustvu odvijaju veoma sporo i jasno; zaključio šta im ljudi direktno pokušavaju kazati, pod uslovom da se govori veoma sporo i jasno, uz neophodna ponavljanja.

Skala u Tabeli 5 se tiče korišćenja više jezika u cilju postizanja razumevanja. U osnovi ove skale se nalazi otvorenost za upotrebu više jezika paralelno, odnosno svest o tome da su kod višejezičnih govornika svi jezici potencijalni izvor znanja i informacija.

Tabele 5 i 6 dolaze sa napomenom da sve što je u njima podvučeno može da se zameni konkretnim jezicima čije znanje poseduju konkretni učenici na koje se skala primenjuje.

Tabela 6: Prevod na srpski jezik liste deskriptora *Building on plurilingual repertoire* (CEFR 2020: 128)

Oslanjanje na plurilingvalni repertoar	
C2	Može da učestvuje u interakciji u višejezičnom kontekstu o apstraktnim i specijalizovanim temama tako što fleksibilno smenjuje <u>jezike iz svog plurilingvalnog repertoara</u> i, ukoliko je potrebno, objašnjava različite doprinose koje ostvaruje.
	Može da istražuje sličnosti i razlike između različitih metafora i drugih stilskih figura u <u>jezicima iz svog plurilingvalnog repertoara</u> ili radi postizanja retoričkog efekta ili iz zabave.
C1	Može da prelazi sa jednog na drugi jezik na fleksibilan način kako bi olakšao komunikaciju u višejezičnom kontekstu, sažimajući i ukratko objašnjavajući na <u>različitim jezicima iz svog plurilingvalnog repertoara</u> doprinose diskusiji i tekstovima na koje upućuje.
	Može smisleno da učestvuje u razgovoru na <u>dva ili više jezika iz svog plurilingvalnog repertoara</u> , prilagođavajući se promenama jezika i izlazeći u susret potrebama i jezičkim veštinama sagovornika.
	Može da koristi i objasni specijalizovanu terminologiju iz <u>nekog drugog jezika iz svog plurilingvalnog repertoara</u> koji sagovornik ili sagovornici poznaju, kako bi poboljšao razumevanje u diskusiji o apstraktnim i specijalizovanim temama.
	Može da odgovori spontano i fleksibilno na odgovarajućem jeziku kada neko drugi pređe na <u>neki drugi jezik iz njihovog plurilingvalnog repertoara</u> .

	Može da potpomogne razumevanje i diskusiju o tekstu koji je izgovoren, znakovno iskazan ili napisan na <u>jednom jeziku</u> tako što ga objašnjava, sažima, pojašnjava i proširuje na <u>nekom drugom jeziku iz svog plurilingvalnog repertoara</u> .
	Napomena: Deskriptori obeleženi zvezdicama (**) predstavljaju visok nivo za B2. Oni takođe mogu odgovarati podnivoima unutar nivoa C.
B2	**Može da prepozna meru u kojoj je prikladno fleksibilno koristiti <u>različite jezike iz svog plurilingvalnog repertoara</u> u konkretnoj situaciji, kako bi povećao efikasnost komunikacije.
	**Može efikasno da smenjuje <u>jezike iz svog plurilingvalnog repertoara</u> kako bi omogućio razumevanje sa trećim stranama ili njihovo međusobno razumevanje, a kada ne postoji zajednički jezik.
	**Može u iskaz uvesti izraz iz <u>nekog drugog jezika iz svog plurilingvalnog repertoara</u> koji je naročito prikladan određenoj situaciji/pojmu o kojem se diskutuje i po potrebi ga objasniti sagovorniku.
	Može da smenjuje <u>jezike iz svog plurilingvalnog repertoara</u> kako bi različitim sagovornicima preneo specijalizovane informacije i pitanja o temi iz svog polja interesovanja.
	Može da koristi <u>različite jezike iz svog plurilingvalnog repertoara</u> tokom interakcije na zajedničkom projektu, kako bi pojasnio prirodu zadatka, glavne korake, odluke koje treba doneti i očekivane ishode.
	Može da koristi <u>različite jezike iz svog plurilingvalnog repertoara</u> da bi podstakao druge da koriste jezik na kojem se osećaju komotnije.
B1	Može kreativno da koristi ograničeni repertoar na <u>različitim jezicima iz svog plurilingvalnog repertoara</u> u svakodnevnom kontekstima, kako bi se izborio sa neočekivanom situacijom.
A2	Može da aktivira ograničeni repertoar na <u>različitim jezicima</u> kako bi objasnio problem ili zatražio pomoć ili pojašnjenje.
	Može da upotrebi jednostavne reči/znakove i fraze iz <u>različitih jezika iz svog plurilingvalnog repertoara</u> kako bi izvršio jednostavnu, praktičnu transakciju ili razmenu informacija.
	Može da upotrebi jednostavnu reč/znak iz <u>drugog jezika iz svog plurilingvalnog repertoara</u> kako bi ga sagovornici razumeli u svakodnevnoj rutinskoj situaciji, kada ne može da se seti odgovarajućeg izraza na <u>jeziku koji se u toj situaciji koristi</u> .
A1	Može da koristi veoma ograničen repertoar na <u>različitim jezicima</u> u izvršenju veoma osnovne, konkretne, svakodnevne transakcije sa saradljivim sagovornikom.

Skala u Tabeli 6 je nastavak skale iz Tabele 5 i u njoj se dodatno definišu načini upotrebe više raspoloživih jezika.

Tabela 7: Prevod na srpski jezik liste deskriptora *Sociolinguistic appropriateness* (CEFR 2020: 137)

Sociolingvistička prikladnost	
C2	Može delotvorno i prirodno da posreduje između korisnika ciljnog jezika i članova sopstvene zajednice uzimajući u obzir sociokulturne i sociolingvističke razlike.
	Dobro vlada idiomatskim izrazima i kolokvijalizmima i ima svest o nivoima značenja koji zavise od konotacije.
	Oseća gotovo sve sociolingvističke i sociokulturne implikacije jezika koji koriste veoma uspešni govornici ciljnog jezika i ume da na njih adekvatno reaguje.
	Može delotvorno da koristi, kako u usmenoj tako i pisanoj komunikaciji, širok dijapazon visokodiferenciranog jezika sa ciljem nalaganja, argumentovanja, ubeđivanja, razuveravanja, pregovaranja i savetovanja.
C1	Može da prepozna širok spektar idiomatskih izraza i kolokvijalizama, a da pritom konstatuje promene u registru; međutim, možda ima potrebu da utvrdi poneki detalj, naročito ako je u pitanju nepoznati akcenat.
	Može da razume humor, ironiju i implicitne kulturne reference i da oseti nijanse u značenjima.
	Može da prati filmove koji u značajnoj meri koriste sleng i idiomatsku upotrebu jezika.
	Može da koristi jezik fleksibilno i delotvorno u društvene svrhe, uključujući upotrebu jezika u izražavanju emocija, aluzija i šala.
	Može da prilagodi svoj nivo formalnosti (registar i stil) kako bi se uklopio u društveni kontekst: formalni, neformalni ili kolokvijalni po potrebi i da dosledno koristi određeni registar.
	Može da uobliči kritičke komentare i izrazi snažno neslaganje na diplomatski način.
B2+	Može da uz određeni napor održava svoje mesto u grupnoj diskusiji i da joj doprinosi svojim učešćem čak i kada je govor brz i kolokvijalan.
	Može da prepozna i protumači sociokulturne/sociolingvističke signale i da svesno modifikuje svoje jezičke oblike kako bi se izrazio na adekvatan način u datoj situaciji.
	Može da se izražava samouvereno, jasno i učtivo u formalnom i neformalnom registru, u skladu sa situacijom i osobi ili osobama u datoj situaciji.
B2	Može da prilagodi svoje izražavanje da bi napravio određenu razliku između formalnog i neformalnog registra, ali možda ne uspeva ovo da uradi uvek na odgovarajući način.
	Može da održava odnose sa korisnicima ciljnog jezika, a da se pritom ne desi da ih nenamerno zabavi ili iritira ili da od njih zahteva da se ponašaju drugačije od onoga kako bi se inače ponašali sa drugim veoma uspešnim korisnikom jezika.
	Može da se izrazi prikladno različitim situacijama i izbegne najgrublje greške u formulaciji.
B1	

	Može da izvrši širok spektar jezičkih funkcija i da na njih odgovori, koristeći njihove najčešće predstavnike u neutralnom registru.
	Svestan je pravila o učtivosti i ponaša se prikladno.
	Svestan je i traži znake najznačajnijih razlika između običaja, uzusa, stavova, vrednosti i verovanja koji prevladavaju u nekoj drugoj zajednici i zajednici iz koje dolazi.
A2+	Može da izrazi osnovne jezičke funkcije i odgovori na njih, npr. razmena informacija i zahtevi i da izrazi mišljenja i stavove na jednostavan način.
	Može na jednostavan ali delotvoran način da učestvuje u druženju koristeći najjednostavnije opšte izraze i prateći osnovne rutine.
A2	Može da se nosi sa veoma kratkim društvenim razmenama, koristeći svakodnevne učtive oblike pri pozdravljanju i obraćanju.
	Može da uputi poziv, dâ predlog ili se izvini, kao i da na njih odgovori itd.
A1	Može da uspostavi osnovni socijalni kontakt koristeći najjednostavnije svakodnevne oblike kojima se iskazuje učtivost: pozdravljanje i oprastanje; upoznavanje; korišćenje izraza <i>molim, hvala, izvini/izvinite</i> itd.

Konačno, u poslednjoj skali koju smo izabrali kao relevantnu za ovaj rad predstavljene su nivoi poznavanja prikladnosti koji se kreću od iskazivanja ljubaznosti u socijalnom okruženju, do poznavanja različitih registara i mogućnosti razumevanja (i stvaranja) humora.

2.5. CILJEVI INTERKULTURNE GLOTODIDAKTIKE

Ranije smo već napomenuli da je kultura od početaka naučnog bavljenja nastavom našeg jezika kao stranog shvatana kao integralni, podrazumevajući deo te nastave. Unutar šire oblasti primenjene lingvistike koristimo termin **glotodidaktika** u značenju *teorija nastave stranih jezika*, kako ga koristi i Prebeg–Vilke braneći jednoznačnost i preciznost takvog rešenja. Ona navodi da glotodidaktika preuzima od srodnih disciplina elemente kojima stvara sopstvene modele potrebne nastavi. Te srodne discipline su lingvistika, psihologija, sociologija i pedagogija (Prebeg–Vilke 1977: 148). Težnje u razvoju glotodidaktike srpskog kao stranog jezika od samog početka su imale (inter)kulturnu komponentu, iako nije uvek bilo jasno šta se pod tom kulturom podrazumeva.

„Ciljnu kulturu treba približiti studentima i upoređivati je s njihovom sopstvenom da bi razumeli jezičke obrasce, obrasce ponašanja i vrednosti jer, ukoliko drugu kulturu sagledavaju isključivo kroz sopstvenu, sužava im se perspektiva percepcije stvarnosti. Ovakvo **osveščivanje** vodi ka razvijanju interkulturnog razumevanja i otklanjanju potencijalnih grešaka u tumačenju poruke i sprečavanju nastanka kulturnog šoka, što doprinosi podizanju komunikativnih veština studenata na viši nivo“ (Redli 2018: 85).

Zapravo je IKK ono što omogućava nesmetanu razmenu, a ne besprekorno vladanje gramatičkom i leksičkom strukturom nekog jezika. Pa ipak, „nastavnik će, naravno, reagovati pre svega na upadljive greške, a to su one gramatičke i donekle semantičke, ali će ređe reagovati na pragmatičke greške, kao i na one najsuptilnije koje se odnose na upotrebu i značenje kulturološki obojenih jezičkih

jedinica“ (Dragičević 2011: 83). Kao teme i interkulturene veštine kojima stranac treba da ovlada da bi se uspešno snalazio u različitim govornim činovima na srpskom jeziku, ista autorka navodi: „kako mlad čovek pozdravlja vršnjaka, a kako odraslog; kome se možemo obratiti po imenu; kome persiramo; koje rečenice spadaju u repertoar onih kojima započinjemo razgovor sa poznanikom na ulici; kako se zahvaljujemo za sitnicu, a kako za krupnu stvar; kako se zahvaljujemo drugu, a kako nepoznatoj osobi; kako formulišemo komplimente; kako izjavljujemo saučešće itd.“ (Ibidem 88).

Dodajemo da je pored toga što je bitno da stranac zna šta u datim situacijama da proizvede, jednako bitno da zna šta da očekuje kao input koji će dobiti od svog sagovornika, maternjeg govornika. Očekivanje od nastavnika se dodatno povećava ukoliko se zamislimo nad jednim od rezultata koje je Nikolić dobila u svom anketnom istraživanju. Naime, na pitanje „Sa kim razgovarate na srpskom jeziku?“ u anketi datoj različitim studentima Centra za srpski kao strani jezik tokom 2014. godine, samo petoro od ukupno 72 ispitanika je reklo da srpski koristi u razgovoru sa ljudima na ulici, odnosno van učionice (Nikolić 2016b: 184). S obzirom na to da su anketirani studenti pre upisa na fakultete, verujemo da bi rezultati bili drugačiji kada bi se anketa ponovila u nekoj narednoj godini studentskog života, ali ovaj alarmantni rezultat dobro ilustruje složenost zahteva koji postoji pred predavačima srpskog kao stranog jezika ukoliko se kao cilj te nastave postavi stvaranje interkulturene komunikativne kompetencije, a ne samo ovladavanje gramatičko-leksičkim sistemom srpskog jezika.

Danas je sticanje interkulturene kompetencije nadređeni obrazovni cilj i zadatak nastave stranih jezika i kao takav je propisan i u evropskim jezičkim dokumentima, i u kurikulumima svih evropskih zemalja³³ (Momčilović 2013: 525). Interkulturena glotodidaktika teži razvoju interkulturene komunikativne kompetencije koja se, verovatno, nikada u potpunosti ne može dostići jer je kultura dinamičan sistem koji se menja i razvija, baš kao i jezik (Perišić Arsić 2017). Pored dinamičnosti i razvoja koji su u inherentni i kulturi i jeziku, postoji dodatno ograničenje sa kojim se glotodidaktika susreće, a to je ograničenost učioničkog jezika i okruženja. Kulturološki sadržaji koje strani studenti usvajaju su „kontrolisani i prilično ograničeni tokom nastavnog procesa jer u najvećoj meri zavise od predviđenog programa i izbora od strane autora udžbenika ili opredeljenja i inventivnosti predavača“ (Krajišnik i Nestorović 2013: 51).

Jezik učionice nije bogat i razgranat kao jezik van nje i jezik učionice nikada neće „pokriti“ sve nivoe i aspekte prirodnog ljudskog jezika izvan učioničkog okruženja. Slažemo se sa Vučo i Zavištin (2012: 38) da se jezik učionice, uprkos svojoj ograničenosti ne može smatrati *neprirodnim* i dodajemo da je zadatak nastavnika stranog jezika da taj jezik učine što prirodnijim i što sličnijim jeziku koji će učenici čuti kada izađu iz učionice.

Potrebno je i napomenuti da nekoliko autora ističe, sa jedne strane, nedovoljnu istraženost perspektive nastavnika, a sa druge strane, u istraživanjima koja jesu sprovedena, činjenicu da nastavnici jezika naglašavaju da se ne osećaju dovoljno obučeni za razvijanje interkulturene kompetencije na svojim časovima (Schneider 2020: 195). Za tako složenu oblast kao što je spoj jezika, kulture, nastave i učenja, stavovi nastavnika su od velike važnosti jer uverenja nastavnika direktno utiču na način njihovog rada (Young and Sachdev 2011).

---

³³ Najveći deo literature, kao i programa raznih predmeta i prosvetnih propisa u Evropi posvećen je nastavi jezika unutar obaveznog obrazovanja, a to znači deci školskog uzrasta koja su migrantskog porekla, a školuju se na jeziku zemlje u kojoj žive. To je situacija najbliža postulatima nastave srpskog kao jezika okruženja i obrazovanja, odnosno školskom predmetu Srpski kao strani jezik. Više o tom predmetu: <https://zuov.gov.rs/srpski-kao-strani-jezik/>

2.5.1 Interkulturalna empatija

Kulturološki sadržaji treba da podstaknu *pedagogiju emotivnog osveščivanja* kojom učenici uče da prihvataju kompleksnost kultura sa kojima se suočavaju, ali i sopstvena ograničenja u pogledu apsolutnog razumevanja kulturnih fenomena (Zečević Krneta, Jovanović, Andrijević 2019: 341). Pedagogija emotivnog osveščivanja je usmerena i na *razvoj empatije* koju Krašen objašnjava kao sposobnost da se stavimo na mesto druge osobe što je jedna od afektivnih karakteristika ličnosti koja olakšava proces usvajanja drugog jezika (Krashen 1981).

Istraživači empatije koji se ne bave usvajanjem stranog jezika takođe doprinose razumevanju interkulturene glotodidaktike i njenih ciljeva. Empatija nastaje „kada pažnja pojedinca prestane da bude jednostrano usmerena i umesto toga, postane dvostrana“ (Tanasijević 2015), što je odličan način da se opiše i kvalitet nastave kulture stranog jezika – pažnja i nastavnika i učenika mora biti *dvostrano usmerena*. Susret sa drugim kulturama donosi „saznanje koje se odnosi na nas same“ (Krajišnik i Nestorović 2013: 55). Autorke ističu da se u susretu sa drugim/tuđim/stranim naše saznavanje kreće, na prvi pogled paradoksalno, između svesti o našoj različitosti i svesti o našoj sličnosti sa njima. „Često upravo ono što je u našoj samospoznaji bilo garant naše posebnosti, u susretu sa drugima prerasta u opštu antropološku karakteristiku, zanimljiviju utoliko ukoliko je onaj drugi/tuđi geografski, istorijski i kulturološki od nas udaljeniji“ (Ibidem).

Važan doprinos i podstrek istraživanjima interkulturene glotodidaktike i interkulturene komunikativne kompetencije došao je od kineskih autora u poslednjih dvadesetak godina. Zu [Zhu] kritikuje dotadašnji način predavanja engleskog jezika u Kini koji je učenje jezika tretirao kao proces dekodiranja jezika i ističe da „sve više nastavnika engleskog jezika u Kini postaje svesno da je učenje stranog jezika učenje strane kulture, kao i da je za razvijanje učeničkih kompetencija za interkulturalnu komunikaciju neophodno da nastavnici podignu svoju kulturnu svest“ (Zhu 2011: 116). Kada su dve kulture veoma udaljene, lakše se primeti da je učenje stranog jezika zapravo učenje strane kulture. Autorka opisuje *interkulturalnu svest*³⁴ (intercultural awareness) koja podrazumeva „udaljavanje (odmicanje) od sopstvene tačke gledišta i osveščivanje ne samo sopstvenih kulturno uslovljenih vrednosti, verovanja i gledišta nego i onih iz druge kulture“, a malo dalje kaže i da „nesporazumi pre svega nastaju kada nismo svesni sopstvenih pravila ponašanja, a projektujemo ih na drugoga“³⁵ (Zhu 2011: 116).

Razvijajući pitanje interkulturene svesti, Zu razvija koncept *interkulturene empatije* i naglašava da, ukoliko se učesnik komunikacije „svesno i namerno pomeri iz svog kulturnog referentnog okvira i aktivno se projektuje u drugu kulturu bez napuštanja sopstvene perspektive“, on time doprinosi uspehu te interkulturene razmene³⁶, ali istovremeno zadržava svoj sopstveni kulturni identitet (Ibid.).

---

³⁴ U literaturi na srpskom jeziku češće nailazimo na prevod interkulturalna *svest* (Momčilović 2013; Mušura 2019; Sentov i Wattles 2020; Bodrić 2021) nego interkulturalna *svesnost* (Đorić Francuski 2012; Starčević 2013 i 2018). Čini nam se da je *svesnost* bolje rešenje, međutim u cilju očuvanja terminološkog rešenja koje počinje da živi u literaturi, a ne misleći da je razlika toliko bitna, koristimo češći prevod *svest*. Alternativno se koristi i *interkulturalno osveščivanje* gde je naglašena procesualnost, te je interkulturalno osveščivanje pogodno kada govorimo o nastavnim pristupima.

³⁵ Prevod sa engleskog je naš, u originalu stoji: *...standing back from our own point and becoming aware of not only our own cultural values, beliefs and perceptions, but also those of other cultures... Misinterpretations occur primarily when we are not aware of our own behavioral rules and project them onto others.*

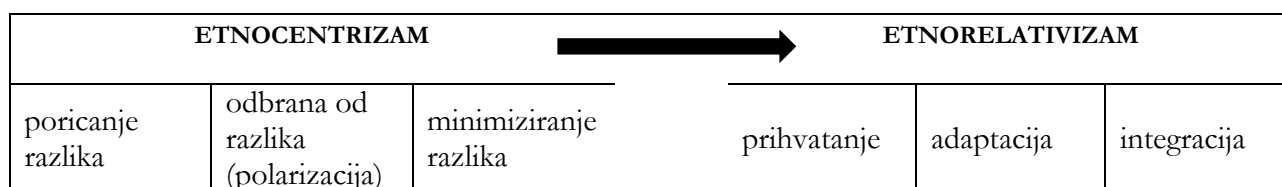
³⁶ Jednostavna ilustracija koju Zu navodi nas podseća da je potrebno da tuđa ponašanja objasnimo objektivno, a ne uz vrednosni sud – Kinezi će reći da Englezi voze *pogrešnom* stranom, a nije pogrešna nego je leva.

2.6. RAZVOJNI MODEL INTERKULTURNE OSETLJIVOSTI

Još je Stounkvist rekao da se, u susretu dve kulture, od manje grupe „očekuje prilagođavanje, konformizam i asimilacija – ili odvajanje.“ (Stounkvist 2017: 126). Milton Benet [Bennett] je tvorca izuzetno uticajnog modela razvoja interkulture osetljivosti (engl. *Developmental Model of Intercultural Sensitivity*) koji su preuzele različite humanističke discipline. Benet je sociolog i njegov model nije potekao iz glotodidaktičke ili lingvističke tradicije, ali jeste široko prihvaćen i intenzivno navođen kao zlatni standard konceptualizacije razvoja interkulture kompetencije. I iako se ne tiče nastave jezika uopšte, jeste dobar način da predstavljajući „puta“ koji svako prelazi kada se nađe u situaciji prilagođavanja na novu kulturu, bilo da je u ulozi učenika ili nastavnika (ili bilo kojoj drugoj ulozi u društvu).

Ovaj model podrazumeva promenu pogleda na svet, dakle kvalitativnu promenu u čoveku (učeniku), a ne učenje o svetu, što bi bila kvantitativna promena, iako je to učenje obavezan preduslov da do kvalitativne promene dođe (Petrović 2018: 30).

Prema Benetovom modelu (Bennett 1993, 2004), početna pozicija svih nas je **etnocentrizam** (to kako vidimo svet je prirodno stanje stvari i jedina moguća opcija), a razvojni put, kroz šest faza, dovodi do **etnorelativizma** (sopstveni pogled na svet je jedan od mogućih). Ukratko ćemo predstaviti ove faze.³⁷

Grafički prikaz 2: Razvojni model interkulture osetljivosti Milтона Beneta

Poricanje razlika je prva faza i može podrazumevati zagovaranje separacije, tj. stav da je za jedno društvo bolje ukoliko se pripadnici različitih kultura ne mešaju. Druga faza se ogleda u posmatranju svoje kulture kao superiorne i u izrazitom polaritetu „mi : oni“. Treća faza je u mnogome jako suprotna drugoj, podrazumeva umanjivanje svih razlika i stav „svi ljudi su isti“. Ukoliko se izađe iz ove faze, stupa se u polje etnorelativizma koje počinje fazom prihvatanja razlika, za koju se kaže da iako je osoba počela da uči o razlikama, i dalje ne zna kako da se ponaša u velikom broju situacija. To se prevazilazi u fazi adaptacije koja se ogleda u relativno spontanim promenama ponašanja, zavisno od situacije, uz svest da su te promene uslovljene razumevanjem i svoje i druge kulture. Krajnja faza je integracija, nju Benet vezuje za ljude koji se često sele, odnosno žive i rade u različitim kulturama i osećaju da svakoj od njih pripadaju, odnosno ne osećaju da pripadaju samo jednoj kulturnoj grupi (Petrović 2018: 32)

³⁷ Za vrlo detaljne prikaze: <https://www.idrinstitute.org/dmis/>

3. SOCIOKULTURNA ZNANJA STRANACA U SRBIJI

3.1. POZICIJA STRANCA

Stranac je u sociološkoj literaturi XX veka imenovan marginalnim čovekom (Park 1928), pridošlicom (*newcomer*, Vud [Wood] 1934 i Šic 1944³⁸), došljakom (*sojourner*, Siu 1952), kosmopolitom i internacionalnim umom (Stonkvist 1937³⁹). Interesovanje sociologije za stranca je tokom čitavog XX veka veoma intenzivno. U savremenoj društvenoj teoriji došlo je do „renesanse kategorije stranca“ (Marota 2017: 182), o čemu svedoče radovi Deseufija ([Dessewffy] 1996), Harmana (1988), Stičveha ([Stichweh] 1997) i Simonete Taboni ([Tabboni] 1995) i većina opusa Zigmunta Baumana. Renesansa se ogleda u tome što se stranac više ne smatra marginalnim čovekom već se pojam stranca koristi „kao sredstvo u razvoju društvene teorije o Drugosti koja bi mogla da predstavlja teorijsku paradigmu za objašnjenje savremenih multikulturnih i globalnih procesa“ (Marota 2017: 194).

O strancu se često govori kroz dihotomiju *uključenost : isključenost*, pa je stranac onaj koji je isključen, onaj koji je „vlasnik drugačijih etničkih, religijskih, jezičkih ili pak u širem smislu kulturnih osobenosti i ko se, budući takav, bori za svoje mesto unutar društva sred kog se našao“ (Pušić 2017: 203).

Naročito je zanimljiva literatura koja teorije o strancu povezuje sa teorijama života u gradovima. Uticaj koji gradovi imaju na društveni život čoveka veći je nego što bi se to moglo zaključiti na osnovu proporcije stanovništva koja živi u urbanim sredinama. Grad⁴⁰ je inicijator i centar ekonomskog i kulturnog života. Pušić ističe da je stranac *conditio sine qua non* gradskog načina života (Pušić 2017: 206), da se grad pokazao najboljom društvenom laboratorijom (Ibid: 211) i da su grad i stranac oduvek jedna tema (Ibid: 226).

Stranac je, prema Šicu⁴¹, „čovek koji mora da preispituje gotovo sve što izgleda nesporno članovima grupe kojoj pristupa. Za njega kulturna šema te grupe nema autoritet testiranog sistema recepata, i to ako ni iz kojeg drugog razloga, zato što nije deo živopisne kulturne tradicije koja ih je formirala... U najboljem slučaju može biti voljan i sposoban da deli sadašnjost i budućnost sa grupom kojoj pristupa u jasnim i trenutnim iskustvima... ipak, ostaće isključen iz tih iskustava njene prošlosti“ (Šic 2017: 28). Strančeva objektivnost proizlazi iz njegove potrebe da razume, odnosno da preispita ono što članovima grupe izgleda očigledno i samim tim ne podleže ispitivanju. Pre nastojanja da razume, stranac će primetiti određene navike i oblike ponašanja koji karakterišu život zajednice u kojoj se našao.

Jezik je više od verbalne komunikacije, a verbalna upotreba jezika nije dominantna među strancima. U urbanom kontekstu, neverbalna komunikacija dostiže zavidnu sofisticiranost i funkcionalnost (Harman 1988: 5), iako, videli smo to u prethodnom poglavlju, izmiče uspešnoj deskripciji.

Pušić (2017: 217) podvlači da se „pitanje o strancu danas ne može postaviti niti se na njega može odgovarati mimo *prakse svakodnevnog života*“. I upravo je ova perspektiva temeljna i u našem istraživanju. Ona potiče od činjenice da su studenti srpskog kao stranog jezika, tokom časova u Centru za srpski kao

---

³⁸ Mi koristimo izdanje na srpskom jeziku iz 2017. godine.

³⁹ Takođe.

⁴⁰ Ovo naglašavamo zato što smo analizom oba naša istraživanja utvrdili, najpre, da su iskustva naših ispitanika izrazito urbanocentrična i, u velikoj meri, beogradocentrična, a zatim i da su udžbenici za učenje srpskog kao stranog jezika isti takvi. To nije neobično, ali je korisno imati u vidu kada se donose zaključci o (socio)kulturnim znanjima stranaca.

⁴¹ Pušić naglašava (2017: 207) da je Šicovo razumevanje stranca, koje se odvija u kulturalističkom, a ne biografskom ključu, prijemčivije za urbanu sociologiju od Zimelovog. U radu ćemo kasnije videti i da su naši ispitanici sličniji Šicovim jer, da se oslonimo na Pušićeve reči, „traže da se uključe u grupu“ u kojoj su gosti/posmatrači.

strani jezik na Filološkom fakultetu u Beogradu, imali mnogo pitanja koja nisu bila vezana za jezik. Ali takođe nisu bila vezana za književnost, arhitekturu, umetnost ili nauku nego upravo za najrazličitije prakse svakodnevnog života.

3.2. POSTAVKA I CILJ ISTRAŽIVANJA

Inspiracija za osmišljavanje istraživanja došla je iz višegodišnjeg rada sa stranim studentima u Centru za srpski kao strani jezik na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu⁴². Veoma često oni bi imali pitanja ili delili opservacije o srpskoj kulturi koje su im zanimljive ili zbunjujuće. Te teme koje bi studenti donosili u učionicu nama nisu bile toliko važne ili ih nismo primećivali. Nakon nekoliko godina smo osvestili određeni nesporazum u kojem se domaći lektori nalaze sa svojim studentima i postalo je jasno da upravo strance treba pitati o njihovim utiscima jer mi kao pripadnici naše kulture ne biramo iste teme kao relevantne za nastavu.

Osnovno istraživačko pitanje jeste šta je strancima koji žive u Srbiji drugačije od onoga na šta su *navikli* u svojoj kulturi. Ne bavimo se mogućim objašnjenjima zašto je to tako i od čega to zavisi, zanimaju nas samo pojave koje se kasnije u učionici mogu didaktizovati tako da postanu deo interkulturnog kurikuluma nastave srpskog kao stranog jezika. Ovo pitanje nije sasvim otvoreno već je precizirano i vođeno temama koje zadaje Zajednički evropski okvir za žive jezike u poglavlju o sociokulturnim znanjima (o ovome više u sledećem odeljku). Drugo istraživačko pitanje jeste da li su došavši u Srbiju doživeli *kulturološki šok* i koje iskustvo je do njega dovelo.

Određeni kvantitativni rezultati mogu doprineti rezultatima našeg istraživanja, pre svega *učestalost* javljanja određenih odgovora (Popadić, Pavlović, Žeželj, 2018: 59), ali veličina uzorka i tip istraživačkih pitanja zahtevaju prevashodno kvalitativni, fenomenološki pristup podacima. Mi smo svesni da učesnike istraživanja pitamo o njihovim subjektivnim iskustvima i doživljajima, a najveći broj kvalitativnih istraživanja upravo i jesu „istraživanja proživljenog iskustva učesnika, značenja koja učesnici istraživanja pridaju svojim iskustvima i/ili kulturnim resursima na koje se oslanjaju da bi osmislili svoj svet“ (Vilig 2013: 94).

Naše istraživanje određujemo i kao deskriptivno, neeksperimentalno, eksploratorno istraživanje na primarnim podacima (Popadić, Pavlović, Žeželj, 2018). Fokus nije na minucioznoj interpretaciji svega izrečenog u dobijenim odgovorima niti na utvrđivanju korelacija i kauzacija. I možda je potrebno posebno istaći da ovo istraživanje nije komparativno u odnosu na neku drugu kulturu već sve dobijene rezultate posmatra sumativno, iz pozicije „stranosti“ u odnosu na srpsku kulturu, a ne pripadnosti nekoj drugoj stranoj kulturi. I upravo to iskustvo stranca u srpskoj kulturi jeste i *referentni okvir* unutar kojeg ispitanik daje odgovor (Ibid: 295).

Cilj istraživanja jeste dobiti jedan skup kulturoloških tema koje predavači, budući autori udžbenika i autori programa učenja treba da inkorporiraju u svoje materijale kako bi pružili polaznicima sadržaje kojima će oni razvijati svoju interkulturnu komunikativnu kompetenciju. U tom smislu naše istraživanje određujemo i kao primenjeno (Popadić, Pavlović, Žeželj, 2018: 115).

---

⁴² Ovo uključuje i stipendiste Vlade Republike Srbije u projektu „Svet u Srbiji“. U svojoj monografiji o akademskoj mobilnosti u Srbiji Vasojević navodi da je tradicija školovanja stranih studenata stipendista na univerzitetima u Srbiji obnovljena 2010. godine. „Projekat *Svet u Srbiji* dodeljuje stipendiju Vlade Republike Srbije kandidatima iz država članica i država posmatrača Pokreta nesvrstanih zemalja (PNZ), a iz 127 država Afrike, Azije, Centralne i Južne Amerike“ (Vasojević 2024: 118).

3.3. STRUKTURA I SADRŽAJ UPITNIKA

Osnovni instrument korišćen za ovo istraživanje bio je anketni eksplorativni⁴³ upitnik koji je za jedan deo ispitanika koji su odgovore davali usmeno funkcionisao kao spisak pitanja koja je istraživač postavljao. Od ispitanika smo tražili stavove i mišljenja (Fajgelj 2004), odnosno znanja i informacije (Bradburn et al. 2004)⁴⁴ bazirane na njihovom iskustvu života u Srbiji.

Pitanja su bila otvorena, bazirana na temama navedenim u Okviru (2000: 102) u poglavlju o sociolingvističkim znanjima. Okvir kao deo deklarativnih znanja učenika/govornika predviđa i sociokulturna znanja o društvu čiji jezik se uči. Ta znanja su podeljena u sedam opširnih tema i one čine jezgro našeg upitnika. Dodali smo pitanje o iskustvu kulturne nekompetentnosti i pitanje o kulturnom šoku želeći da ispitanike posebno usmerimo na ova dva eventualna iskustva koja nisu tematski određena prethodnim pitanjima, a koja oni mogu u sebi identifikovati kao posebna.

3.4. OPIS UZORKA I PROFIL ISPITANIKA

Istraživanje smo sproveli na namernom uzorku, a naš uzorak čine stranci koji su živeli ili žive u Srbiji. Namerni uzorak je najpoželjniji u ovoj vrsti istraživanja jer cilj kvalitativnih istraživanja „nije da odaberu slučajeve čije će karakteristike generalisati na populaciju već da odaberu slučajeve koji će biti najinformativniji“ (Popadić, Pavlović, Žeželj 2018: 214).

Svi ispitanici su punoletni ljudi koji su učili srpski jezik u prirodnom okruženju (Vučković 1984: 12) i učili su iz udžbenika objavljenih u Srbiji čiji su autori maternji govornici. Sve dobijene rezultate treba posmatrati iz te perspektive. Nismo primenjivali veliki broj kriterijuma za selekciju ispitanika. Cilj je bio da postignemo što je moguće veću raznovrsnost u poreklu naših ispitanika. Za individualne upitnike preduslov je bio da je ispitanik živeo u Srbiji najmanje godinu dana (bez obzira na to da li u trenutku popunjavanja upitnika i dalje živi ovde ili ne). Svi ispitanici koji su bili voljni da učestvuju informisani su unapred o tome šta se od njih očekuje kao i da će upitnik biti upotrebljen u svrhu izrade doktorske teze. Svi ispitanici znaju da će teza biti javno dostupna i da joj mogu pristupiti kada god to žele. Pravo na odustajanje je bilo jasno istaknuto, ali ga nijedan ispitanik nije iskoristio. Bilo je, međutim, više slučajeva da na određeno pitanje nisu imali nijedan odgovor. Konačno, apsolutna anonimnost i poverljivost su takođe svakom učesniku bile eksplicitno zagarantovane. Niko osim autorke nije imao pristup popunjenim anketama.

3.4.1. Način distribucije upitnika

Uzorak možemo uslovno podeliti na četiri podgrupe na osnovu toga kako su učesnici popunjavali upitnik. Ovo delimično utiče na rezultate jer su najdetaljniji i zapravo najslikovitiji odgovori dobijeni u drugoj grupi. Razlika između prve i druge grupe se sastoji u raspoloživom vremenu (mnogo je bolje poslati ovako veliki upitnik mejlom i dati dosta vremena za popunjavanje), ali takođe u fizičkom prisustvu ispitivača (mnogo je bolje kada istraživač nije tu).

Prvu grupu od 33 ispitanika čine oni koji su upitnik dobili na papiru i popunjavali ga uživo, olovkom. Drugu grupu od 35 ispitanika čine oni koji su isti taj upitnik dobili mejlom, popunjavali ga elektronski i vratili nam ga mejlom. Treća i četvrta grupa nisu upitnik popunjavale nego su o pitanjima iz

---

⁴³ Uočavamo zanimljiv, ali koristan terminološki dualizam na koji vredi obratiti pažnju: istraživanje je po svom tipu *eksploratorno*, a upitnik je, na osnovu činjenice da se u njemu ne koriste skale procene, *eksplorativan*.

⁴⁴ Popadić, Pavlović, Žeželj (2018: 278) donose temeljan pregled vrste podataka koji se upitnikom mogu skupljati.

njega razgovarale, bilo u neformalnom razgovoru van učionice (ukupno 15 učesnika) ili u grupnom razgovoru u okviru konverzijskih lektorskih časova u učionici (ukupno 8 grupa⁴⁵ studenata).

Na pitanja se moglo odgovarati na srpskom, engleskom ili francuskom jeziku⁴⁶.

Tabela 8: *Struktura uzorka prema načinu ispitivanja*

Zemlja porekla i jezik odgovora			
Upitnik popunjava na papiru, komunikacija uživo	Upitnik popunjava elektronski, komunikacija mejlom	Razgovor uživo van učionice	Razgovor tokom časova, u učionici
Rusija (12) – srpski Kina (5) – srpski Austrija (2) – srpski i engleski Belgija (2) – srpski Sirija (2) – srpski SAD (2) – srpski i engleski Poljska (1) – srpski Ukrajina (1) – srpski Grčka (1) – srpski Francuska (1) – engleski Kuba (1) – engleski Turska (1) – srpski Brazil (1) – srpski Australija (1) – engleski	SAD (5) – engleski Italija (4) – srpski i engleski Mali (3) – francuski Rusija (2) – srpski Poljska (2) – srpski Švajcarska (2) – srpski i francuski Engleska (2) – engleski Francuska (1) – francuski Tunis (1) – engleski Nemačka (1) – engleski Meksiko (1) – engleski Norveška (1) – engleski Sejšeli (1) – engleski Grenada (1) – engleski Koreja (1) – engleski Grčka (1) – srpski Rumunija (1) – srpski Japan (1) – engleski Antiga i Barbuda (1) – engleski Liban (1) – engleski Letonija (1) – srpski Finska (1) – srpski	Palestina (3) Angola (3) Italija (2) Kenija (1) Zambija (1) Danska (1) Pakistan (1) Engleska (1) Belorusija (1) Francuska (1) * razgovori su obavljeni na kombinaciji srpskog i engleskog, po potrebi.	Nemamo precizne podatke o broju učesnika. U svakoj grupi je bilo otprilike 15 studenata. Zastupljene zemlje porekla su: Kina, Nemačka, Austrija, Rusija, Brazil, Koreja, Turska, Ukrajina, Italija, Japan, Grčka, Poljska, Bugarska, Sirija, Slovačka, Belgija.

Ukupan uzorak čine 83 pojedinca i 8 grupa studenata.

⁴⁵ Ove grupe nisu fokus-grupe iako je tokom ovih razgovora postojala interakcija među studentima, ali ona nije izvor podataka za nas.

⁴⁶ U priložima na kraju rada se nalaze sve tri verzije upitnika.

3.5. OGRANIČENJA I PREPREKE U ISTRAŽIVANJU

Osnovno ograničenje koje nam je postalo očito veoma rano u istraživanju jeste odnos istraživača sa ispitanicima.⁴⁷ Najvećem delu ispitanika je autorka ovog rada predavala srpski jezik i učestvovala u njihovom ispitivanju i ocenjivanju. Tokom jednog ili dva semestra, studenti, a posle ispitanici, delili su učionicu sa lektorkom koja se kasnije našla u ulozi istraživača. Direktnu potvrdu ovog ograničenja nalazimo u manjem broju upitnika koje su ispitanici završavali kratkim obraćanjem autorki, bilo da prokomentarišu šta im je bilo teško ili da se izvine što nisu pisali više i sl. Čak i kada je upitnik davan posle ispita iz srpskog jezika, a trudili smo se da to bude u što je moguće više slučajeva, prethodni odnos i poštovanje koje studenti nose su uticali na to da njihovi odgovori nikada ne budu apsolutno nepoželjni.⁴⁸

Ova velika prepreka nije nepoznata u metodološkoj literaturi koja predstavlja kritiku ranije zamišljane *objektivnosti* u društvenim naukama i koja zahteva *refleksivnost* istraživača. „Nemoguće je da istraživač pozicionira sebe izvan predmeta istraživanja, jer će neminovno stajati u nekom odnosu sa fenomenom koji proučava ili će biti implicitno prisutan u njemu” (Vilig 2013: 31). Tendencija da se daju socijalno poželjni odgovori jedna je od glavnih prepreka u mnogim ispitivanjima.

Sledeći faktor koji možemo navesti kao ograničenje jeste veličina uzorka i njegova raznovrsnost. Kvalitativna istraživanja se inače izvode na malom broju učesnika. Međutim, jednom identifikovano iskustvo unutar kvalitativnog istraživanja znači da je ono dostupno unutar društva – ono što je dostupno pojedincu (aktivnosti, utisci, iskustva i sl.) potencijalno je dostupno celom društvu, jer je „svaki individualni oblik aproprijacije društvenog potencijalno uopštiv” (Kippax 1988: 25). Raznovrsnost je ugrožena i činjenicom da je većina naših ispitanika iz redova studentske populacije i zato su neka iskustva izostala u njihovom životu i o njima nisu mogli da stvore mišljenje. Samo 15 ispitanika je u trenutku odgovaranja na pitanja imalo više od 35 godina.

Na ovo ograničenje se naslanja i svojevrsna urbanocentričnost dobijenih odgovora jer naši ispitanici po pravilu nemaju iskustvo života na selu u Srbiji, a uglavnom ni iskustvo života van Beograda. Zato velika tema kulture života u manjim i malim sredinama ostaje temeljno zapostavljena.

Konačno, kao ograničenje ćemo navesti i jedno ogrešenje o istraživačku metodologiju u koje smo svesno ušli i smatramo ga opravdanim za naše istraživanje. Naše istraživanje nije ni psihološko ni psiholingvističko, ne radimo analizu diskursa, nije nam važna preciznost izražavanja i nije nam važna svaka reč (tim pre što su mnogi ispitanici odgovarali na pitanja na jeziku koji tek uče i na kojem se ne mogu sasvim precizno izražavati) i zato smo se u jednom delu dobijenih anketa oglušili o pravilo da podaci u fazi prikupljanja ne smeju da se kodiraju, sažimaju ili na bilo koji način redukuju (Vilig 2013: 64) znajući da to neće ugroziti validnost ovako postavljenog istraživanja. Vrednost znanja koje nameravamo da proizvedemo (Vilig 2013: 73) treba da služi profesionalcima u polju metodike nastave srpskog kao stranog jezika, a ne sociologiji, antropologiji ili sličnim disciplinama.

---

⁴⁷ Ovo se najmanje odnosi na grupu 2 jer u njoj imamo odgovore koje smo dobili preko posrednika (bilo u zemlji ili u inostranstvu) tako da se u ovoj grupi ispitanika nalaze pojedinci koji ne poznaju autorku. U ostalim grupama nema takvih slučajeva.

⁴⁸ Odnosno takvi da bi mogli biti uvredljivi za onu koja sluša, a to je autorka.

3.6. REZULTATI

Ovako široko postavljeno istraživanje iznedrilo je mnogo raznovrsnih odgovora. Naš cilj je da ih grupišemo tematski i predstavimo što je sveobuhvatnije moguće, sa posebnim akcentom na one teme koje se čine metodički potentnim.

U pilot istraživanju (Strižak 2016) rađenom na manjem broju ispitanika rezultate smo predstavljali procentualno, uzimajući u obzir samo odgovore koji se ponavljaju kod najmanje tri ispitanika (od ukupno 24 individualna upitnika i dva grupna razgovora). Tada smo tragali za odgovorima koje možemo smatrati univerzalnim i neuslovljenim maternjim jezikom i kulturom ispitanika. Sada smatramo da je taj cilj bio problematičan jer je upitnik zasnovan na konceptu *navike*, a na nju utiče mnogo individualnih faktora koji se ne mogu pripisati samo poreklu. Odlučili smo da napustimo prethodno korišćenu kombinovanu metodologiju i da predstavimo i one odgovore sa minimalnim brojem ponavljanja ukoliko predstavljaju dobar materijal za didaktizaciju.

Takođe, Okvir je uz svaku od sedam velikih tema u zagradi davao i podteme. Mi smo pitanja postavili poštujući tako zadate teme. Ali analiza dobijenih odgovora je dala malo drugačiji katalog podtema, formulisan tematskom analizom zabeleženih odgovora, i njih ćemo navesti u narednim tačkama.

3.6.1. Rezultati na temu *Svakodnevni život*

Po pravilu je odgovor na ovo prvo pitanje bio najopširniji i tu se *brana* ističe kao osnovna tema. Osim hrane, jasno se ističu teme kafića, pušenja, radnog vremena i vremena za obroke, slobodnog vremena i hobija i persiranja. U ovu grupu odgovora ćemo dodati i temu kalendara, iako ona upitnikom nije predviđena, a zapravo je veoma važna i pojavljivala se u mnogim odgovorima.

3.6.1.1. Hrana

Osnovni utisak sasvim nezavisan od porekla ispitanika jeste da se u Srbiji jede mnogo mesa i to je odgovor koji se ponovio sa najvećom učestalošću u odnosu na sve ostale odgovore u svim ostalim kategorijama. Možemo reći da postoji koncenzus među svim ispitanicima da je količina mesa u domaćoj kuhinji najjači utisak kada je reč o hrani.

Sledi utisak o hlebu (ređe krompiru) kao drugoj najvažnijoj namirnici, kao i slaganje o tome da su povrće i voće iako sekundarni – dobrog kvaliteta, sveži i ukusni.

Kada je o strukturi obroka reč ispitanici iz različitih zemalja Južne Amerike, kao i iz Kine, ističu da su bili iznenađeni činjenicom da se kod nas obroci realizuju kao supa–glavno jelo–dezert jer je kod njih standard da sva hrana bude dostupna u isto vreme.

Učesnici istraživanja iz Koreje, Angole, Rusije, Zambije i Kine kažu da im je neobično da ljudi hodaju i jedu⁴⁹, odnosno da jedu na ulici, kao i da je doručak u pekari „tipični doručak jer niko ne doručkuje kod kuće.“

---

⁴⁹ Takođe i iz Japana: „Ako u Japanu vidite čoveka da jede na ulici, to znači da je on izgubio posao.“ Nažalost, nemamo tumačenje da li je ispitanik ovom rečenicom rekao da je taj čovek bez sredstava za život ili bez prostora gde može pojesti svoj doručak. U svakom slučaju i kod ispitanika iz Japana beležimo čuđenje na pojavu da se jede na javnom mestu.

Ispitanici iz Kine i Brazila dele iznenađenost **hladnim pečenjem**, odnosno hladnim mesom – „ako je nešto od glagola **pečići**, očekujem da je vruće“.

Generalni je utisak da se kafa pije mnogo više nego čaj, a pored toga je cela jedna nastavna grupa sastavljena od Sirijaca, Rusa, Turaka i Japanaca rekla da kada kažemo **čaj**, mi ne mislimo crni čaj, odnosno da to što mi zovemo čajem nije stvarno čaj.

Ispitanici iz različitih kultura su rekli da im je veliki utisak to što se pije voda iz česme, kao i to koliko je uobičajeno da se gost mora nahraniti, odnosno ponuditi hranom.

Odgovori koji su se pojavili samo jednom, a mogu biti dobar materijal za čas su: 1. kokice su u Srbiji slane, a u Kini uvek slatke; 2. jogurt u Srbiji nije sladak i pije se sa svim; 3. kultura pravljenja zimnice je iznenadila jednu ispitanicu; 4. u samo jednom upitniku nalazimo zapažanje da se u Srbiji pije hladna, a ne topla voda, što je svakako odgovor koji bismo očekivali na više mesta jer smo u usmenoj komunikaciji van potreba istraživanja često čuli o ovoj razlici (a ona može dovesti do nesporazuma u komunikaciji jer „Molim vas, čašu vode“ za nas znači čašu negrejjane vode, a za nosioca kineske kulture znači čašu zagrejjane vode).

3.6.1.2. Kafići

Očekivano, vrlo čest utisak je ceo koncept odlaska u kafić na nekoliko sati tokom kojih se može piti kafa ili bilo šta drugo – „Svi su u kafiću stalno i uvek“.

Jedan ispitanik kaže da je „odlazak na kafu siguran način za druženje na neutralnom terenu“ (u originalu: *going „na kafu“ is a safe way of socialising in a neutral space*). On dodaje da je na kafu moguće zvati bliske prijatelje, ali i tek stečene poznanike, da je ponuda u meniju uglavnom svuda ista i da to olakšava snalaženje u stranom kontekstu i doprinosi pomenutom osećaju sigurnosti.

Nekoliko ispitanika je reklo da je alkohol svuda dostupan i da se lako kupuje i u prodavnicama i u kafićima.

3.6.1.3. Pušenje

Pušenje smo izdvojili kao poseban segment, iako se ovaj odgovor uglavnom uvek javljao kao deo utiska o kafićima i restoranima. Ispitanicima iz zemalja u kojima je pušenje zabranjeno jak je utisak da se može pušiti i jesti u istoj prostoriji.

U zemljama podsaharske Afrike pušenje je izrazito negativno konotirano i svi ispitanici su istakli da im je trebalo vremena da se naviknu da to što neko puši ne znači da je „loš čovek“. Ovde imamo izrazit prenos stereotipa iz K1 u K2 koji može dovesti do nesporazuma i pogrešnih zaključaka ukoliko se ne otvori kao tema za razgovor. Čini se da je uz temu pušenja u zapadnom svetu vezano ili pitanje zdravlja ili pitanje poštovanja zakona, ali otkrivamo da je na afričkom kontinentu pušenje pitanje moralnosti i društvene prihvaćenosti.

Pušenje je inspirisalo i odgovore obeležene rodnim ulogama, pa su ispitanici iz Kenije, Malija, Zambije, Kine, Rusije i Nemačke rekli da je neobično da žene toliko puše.

Širi krug ispitanika je posebno naglasio (a neki i u pitanju o kulturološkom šoku) da im je neverovatno da se može pušiti u prisustvu dece.

Ispitanica iz Rusije je ostavila veoma interesantan komentar koji može direktno biti upotrebljen kao materijal na časovima. Rekla je da je putovala u različite zemlje, ali da je samo u Srbiji videla znak „dozvoljeno pušenje“.

3.6.1.4. Radno vreme i kalendar

Jedna tema na kojoj smo dobili suprotne odgovore zavisno od porekla ispitanika jeste pitanje radnog vremena. Mnogo ispitanika iz zapadne Evrope je reklo da im je veliko iznenađenje to što prodavnice, trafike i pekare rade vikendom i uveče. Jedan odgovor na ovu temu glasi „za mene je bilo posebno kad sam shvatila da mogu da uradim skoro sve u Beogradu nedeljom... sve je otvoreno nedeljom“ (u originalu: *It was special for me to realise that I could do almost anything in Belgrade on Sundays... everything is opened on Sundays*). Međutim ispitanici iz Rusije, Ukrajine, Kine i Japana kažu da „ovde vikendom ništa ne radi“.

Manji broj ispitanika ističe da im je neobično da imaju predavanja na fakultetima uveče.

Bitan segment razumevanja radnog vremena može ilustrovati rečenica jednog ispitanika koju je naveo kao svoj primer kulturološkog šoka po dolasku u Srbiju, a to je „Ništa ne radi za Uskrs.“

Kalendar je važna interkulturalna tema i jedna od prvih koja se javlja svakome ko se preseli u drugu zemlju. Pored očiglednog odgovora koji smo često dobijali – da je iznenađujuće da 25. decembar nije praznik⁵⁰ i neradni dan (u Beogradu) i da je jako zanimljivo da slavimo dve Nove godine, dobili smo i nekoliko odgovora od ispitanika iz zemalja koje rade po islamskom kalendaru da je kod njih nedelja prvi radni dan, a da sedmica počinje od subote.

Veoma je interesantno da se, kada je reč o kalendaru, naši ispitanici iz različitih zemalja slažu da nema mnogo neradnih dana u Srbiji u odnosu na njihovu zemlju.

3.6.1.5. Vreme obroka

U više od polovine upitnika dobili smo komentare vezane za vreme obroka.⁵¹

Većina zna da je ručak glavni obrok (a ne večera), ali isto toliko ispitanika se pita kada je vreme obroka u Srbiji. Jedan ispitanik priznaje da nikada nije uspeo da razume koje je vreme obroka u Srbiji i da misli da ljudi jedu kada su gladni (u originalu: *Je n'ai jamais réussi à comprendre les heures de repas en Serbie. Je pense que les gens mangent quand ils ont faim*).

Dodatni utisak kod mnogih jeste da je neobično što ne postoji fiksirana i opštevažeća pauza za ručak. (Studentkinja kaže: „Za mene je čudno da čas počne u 12.00 sati, a u Kini uvek ručamo u 12.00“, što je dalje dovelo diskusiju do zaključka da na srpskom jeziku rečenica tipa „Doći ću **posle ručka**“ slušaoca ostavlja bez prave informacije o vremenu tog dolaska). Ispitanica iz Norveške u vezi sa ovom temom primećuje da se ljudi uvek izvinjavaju ukoliko je pozovu tokom jela, ali se pita zašto se izvinjavaju kad nisu mogli da znaju da ona u tom trenutku jede – jer vreme obroka nije fiksirano.

---

⁵⁰ Ovo je naročito jak utisak kod studentske populacije koja te poslednje sedmice decembra ima redovnu nastavu na univerzitetima u Srbiji.

⁵¹ Ovo spada u grupu tema za koje nismo ni pretpostavili da će se pojaviti u odgovorima, odnosno da strancima stvaraju toliko nedoumica.

3.6.1.6. Slobodno vreme i hobiji

Stranci iz različitih delova sveta kažu da ljudi u Srbiji mnogo prate sport i da to rade sa puno emocija, naročito u slučaju fudbala i tenisa. Sledi utisak da ljudi treniraju različite sportove ili imaju druge hobije „na koje se ide uveče“. „Srbi su mnogo talentovani za sport i vole da se brinu o svom telu i zdravlju, bez obzira na to što puno ljudi puši cigarete.“

Drugi najčešći odgovor o tome kako se provodi slobodno vreme jeste da ljudi u Srbiji mnogo čitaju.

Svi studenti iz Afrike su rekli da je „šetnja gubljenje vremena“, ali da ljudi u Srbiji mnogo vole da „idu u šetnju“.

Nekoliko ispitanika je naročito istaklo da su kulturni događaji (koncerti, filmski festivali, izložbe i sl.) pristupačni i da ljudi u Beogradu često idu u pozorište i bioskop.

Kao poseban (leksikalizovan) kulturni fenomen naši mladi ispitanici primećuju **blejanje** za koje imaju izrazito pozitivne asocijacije.

3.6.1.7. Persiranje

Persiranje se kao tema pojavilo mahom u odgovorima frankofonih i rusofonih ispitanika, a suština je da se persiranje ne dešava u srpskom jeziku tamo gde bi ga oni u francuskom odnosno ruskom očekivali. Prenosimo u celosti i bez ikakvih lektorsko-korektorskih izmena⁵² odgovor frankofone ispitanice:

„Sta se tice jos toga uvek mi je smesno pricati per „ti“ u takvim situacijama, npr. ne mogu da kazem „daj mi hleba“ „daj mi racun“ (narocito kada je prodavac/konobar stariji od mene). Kod nas mozes da pricas s konobarom na ti, samo kad se vidi da je u tvojim godinama, ali mislim da ipak cak i tada koristimo neku manje, ali oficijenu formu. A cak kada je prodavac mlad, ne mozes da pricas na taj nacin u kupovini, to se tice relacije mladi-mladi, stari-mladi, stari-stari...“

Na istu temu studentkinje iz Rusije kratko zaključuju: „Svi se obraćaju na *ti*, čak i u zvaničnim ustanovama“. Odnosno: „Skoro niko nikome ne persira u običnim situacijama: u prodavnici nećete čuti *Vi* nikada, a i normalno da konobaru se obratiš bez persiranja.“

Sasvim suprotan utisak nam prenosi studentkinja iz Finske koja kaže da se kod nas persiranje zadržalo tamo gde je u finskom jeziku izgubljeno. Ona kaže:

„Svoje učitelje i profesore u svim stepenima obrazovanja zovemo sa prvom imenom, kao i svoje poslodavce, članove porodice i nove ljude. Kad sam radila u prodavnici, tada sam koristila *Vi* pričajući sa starijima. Neki su to voleli i rekli: *retko se to ovih dana čuje!* i neki su rekli: *ne treba ti to, nemoj, molim te!*... Međutim, malo mi je bilo čudno da i profesori i učitelji na fakultetu kažu *Vi* studentima. Na fakultetu u Srbiji je u svakom trenutku veoma jasno da su profesori na višem nivou u hijerarhiji (i to vidljivije nego u Finskoj), dakle kad sam došla u Srbiju zbunila sam se zašto mi oni kažu: *koleginice, šta biste Vi rekli?*, a ja mislila da *molim? Ja imam 24 godine! Kakav sam ja Vi?* Međutim, brzo sam se navikla.“

Ispitanik iz Turske oseća da mu nedostaje da više u srpskom koristi „gospođo“ i „gospodine“ jer mu jezički osećaj iz turskog jezika govori da bi trebalo, a zna da ljudi u Srbiji to „retko koriste“. Identičan komentar nalazimo kod ispitanice iz Rumunije: „Način na koji se obratim profesoru, na primer u Srbiji

⁵² I tako ćemo i nadalje davati sve direktne navode odgovora iz upitnikā.

dosta je da kažem: *Profesore, molim Vas da mi pozajmite ovu knjigu...*, ali u rumnuskom jeziku to je shvatano kao grubo, nekulturno itd. Mora se dodati *gospodine*, dakle, biće uvek *gospodine profesore*, i tu nema izbora.“

Iz mnogobrojnih odgovora koji pominju ovo pitanje, jasno je da bi nastava trebalo da ponudi odgovor na pitanje **Kome i kada persirati?** To međutim uopšte nije jednostavno pitanje, što pokazuje i naše skorašnje istraživanje (Strižak 2024). Persiranje u savremenom srpskom jeziku ostaje izuzetno interesantna sociolingvistička tema kojoj je potrebno posvetiti više pažnje, kako iz perspektive srpskog kao stranog, tako i iz perspektive maternjih govornika.

3.6.2. Rezultati na temu *Uslovi života*

O ovoj temi odgovori su šturiji i manje raznovrsni jer se uglavnom tiču novca, odnosno ekonomske moći kako pojedinca, tako i porodice i društva u celini. Analizom dobijenih odgovora možemo izdvojiti teme koje se ponavljaju kod više ispitanika: karakteristike stambenog prostora, privatnost, posedovanje nekretnine, grejanje i hlađenje, podovi i izuvanje.

3.6.2.1. Karakteristike stambenog prostora

Ispitanici sa raznih meridijana (Palestina, Francuska, Norveška, Tunis, Švajcarska, Amerika) dele utisak da su stanovi u Srbiji mali.

Taj utisak nekada prati komentar o tome da prosečan stan u Srbiji ne samo da ne poseduje sobu za goste nego i dnevna soba često postaje spavaća. Rečima Italijanke: „Ovde sve postane krevet.“ Ili: Veoma je neobično da dnevna soba redovno služi kao spavaća u Sjedinjenim Američkim Državama, a to se čini krajnje uobičajenim ovde u Srbiji“ (originalno: *It is also very unusual for a living room in the US to regularly also serve as a sleeping area, though this seems extremely common here in Serbia.*)

Nekoliko Skandinavaca je primetilo da ne volimo minimalizam i prazan prostor u stanovima.⁵³

Pitanje visine životnog standarda se javljalo na različitim mestima, najčešće samo kao vrlo generalni komentar da je jasno da je životni standard u Srbiji niži nego u matičnoj kulturi ispitanika. Ponekad je formulisan i malo konkretniji utisak tipa „Čini se da većina ljudi menja nešto u kući kada je pokvareno, a ne kada izađe iz mode“ (*Most people seem to only replace something in their house when it is broken, not when it goes out of style.*)

3.6.2.2. Privatnost

Velikoj većini ispitanika je fascinantno da više generacija može živeti pod istim krovom i to je odgovor koji se najčešće ponavlja u ovom delu upitnika. „Najšokantnija stvar za mene je život u kući sa roditeljima na drugom spratu“. Na ovaj uvid se nastavlja veoma čest komentar nosilaca zapadnih kultura da je učešće roditelja u finansijskom životu svoje odrasle dece mnogo veće nego što su navikli i da su iznenađeni da kod nas studenti uglavnom ne rade nego ih izdržavaju roditelji. Ova tema će se pojaviti ponovo u kasnijim oblastima.

---

⁵³ Što je rečima jednog Danca formulisano rečenicom da ima „fewer *vitriņas* in Denmark“ nego u Srbiji.

Zajednički život više generacija pod jednim krovom se nekada primećuje samo kao posledica nedostatka novca, a nekada, kao u komentaru ispitanika iz ruralne oblasti u Keniji, otvara i dublja pitanja porodičnih odnosa i privatnosti: „U selu u Keniji deca starija od 12 godina ne spavaju u istoj kući sa roditeljima, ovde i posle tridesete godine spavaju.“ A ima i sasvim suprotnih odgovora, konkretno od ispitanika iz Turske koji kažu da ovde mladi ljudi generalno žive sami, dok u Turskoj uglavnom žive sa porodicom.

Odgovor koji nam je bio veoma zanimljiv, a poklopio se kod nekoliko ispitanika iz Italije i kod ispitanika iz Brazila tiče se običaja vezanih za kućne žurke. Naime, naši ispitanici su se iznenadili da su i kuhinja, a naročito spavaća soba, otvorene za goste i naglasili su da se to u njihovim kulturama nikada ne bi moglo desiti jer su to „skriveni delovi kuće“, a ovde je „sve na očima gostima“.

3.6.2.3. Posedovanje nekretnine

Mnogo ispitanika nosilaca zapadne kulture je dalo komentar o vlasništvu i posedovanju. „Veliki postotak Švajcaraca unajmi stan i ne kani nikada kupiti stan ili kuću dok mi se čini da je Srbima ipak važno (za ponos i za sigurnost) imati svoju kuću. Ako nemaju dovoljno novaca za to barem sanjaju o tome.“

Britanska perspektiva: „Slutim da je (ili je bilo) češće za porodice (sa finansijskim sredstvima) da grade svoju kuću na svojoj zemlji. Ovo je veoma retko u Velikoj Britaniji. Ne poznajem nikoga, na primer, ko je izgradio svoju porodičnu kuću.“ (*I suspect that it is/was more common for families (with the means) to build their own house on their own land. This is very rare in the UK. I do not know anybody, for example, who has built their own family home.*)

Ova tema se donekle dotiče razlike selo : grad koja, nažalost, nije našla zasluženno mesto jer velika većina ispitanika nema iskustvo života van Beograda.

Možda se ovim fiksiranjem na pitanje vlasništva može objasniti potpuno odsustvo utisaka vezanih za iznajmljivanje stanova u Beogradu. Očekivali smo mnogo više odgovora koji bi se ticali tog segmenta života, ali dobili smo samo dva. Student iz Koreje je komentarisao da mu je neobično da plaća kiriju vlasniku na ruke, odnosno da mora jednom mesečno da se sretne sa njim, a student iz Japana nam je dao leksički interesantan uvid – da je **namešten stan** njemu nepoznat koncept jer se u Japanu stanovi uvek iznajmljuju prazni.

3.6.2.4. Grejanje i hlađenje

Grejanje (i hlađenje) svakako spadaju u neočekivane teme koje nismo mogli pretpostaviti kao strancima interesantne, a ispostavlja se da se pitanje grejanja u odgovorima javlja na dva ili čak tri različita načina.

S jedne strane imamo iznenađenje Rusa i Tunizana da se centralno grejanje noću gasi i da topla voda nije uvek dostupna nego se mora uključivati bojler, a sa druge strane imamo iznenađenje Norvežana, Britanaca i Danca o tome koliko je toplo u našim ne samo kućama već i javnim ustanovama, kafićima, školama i sl. Rečima Norvežanke: „S obzirom na to da Srbija ima manje novca nego Norveška, očekivala sam da će u zatvorenom biti hladno tokom zime, kao u Britaniji, ali na moje iznenađenje često je pretoplo!“ (u originalu: *Since Serbia has less money than Norway, I expected it to be cold indoors during the winters, something like in Britain, but surprisingly it is often too hot!*)

Pitanje hlađenja smo zabeležili kod nekoliko ispitanika i to je uvek neka varijacija rečenice da „ovde svi imaju klimu“.

3.6.2.5. Podovi i izuvanje

Nosiocima mediteranskih kultura sa kojima smo imali prilike da razgovaramo (Italija, Brazil) veliki utisak predstavlja parket koji kod njih ne postoji već su u celom stanu uglavnom pločice, dok su kod nas pločice samo u kupatilu i kuhinji.

Izuvanje pri ulasku u kuću su ispitanici pomenuli u dva različita konteksta – ili im je čudno što se ne izuvamo (muslimanske zemlje, Rusija, Meksiko, Skandinavija) ili im je čudno što se izuvamo (SAD, zapadna Evropa). Ono po čemu se ove dve grupe ispitanika slažu jeste utisak da mi pod ne koristimo za sedenje ili bilo šta drugo.⁵⁴

Norvežanka naglašava da je izuvanje poželjno i da je primetila da svaka kuća ima papuče za goste, što joj se uklapa u generalni utisak o tome da ljudi u Srbiji ne vole da hodaju bosu.

3.6.3. Rezultati na temu *Međuljudski odnosi*

Treće (i četvrto) pitanje u upitniku su najizazovnije za analizu jer otvaraju mnogo velikih tema. Ipak, iznenađujuće mnogo sličnih odgovora smo dobili i relativno jasno se svi oni mogu grupisati u sitnije podteme: pozdravljanje i oslovljavanje, porodični odnosi, ophođenje prema deci i starima, društvene klase, ljubavni odnosi, rodne uloge i rasizam.

3.6.3.1. Pozdravljanje i oslovljavanje

Generalni utisak je da se prijatelji mnogo grle i ljube kada se sretnu na ulici ili na fakultetu, a naročito kada idu jedni drugima u goste. Naročito je zanimljivo što se ljube u obraz i ljudi koji nisu bliski, na primer kolege na fakultetu.

Ljubljenje tri puta je više ljudi istaklo kao interesantno, a nama je privuklo pažnju nekoliko odgovora koji kažu da je ljubljenje (jednom u obraz) osnovni način pozdravljanja među mladima, a da se tri puta ljube samo stariji ljudi. Međutim, na ovom pitanju postoji određena zbunjenost među strancima jer smo u dva grupna razgovora dobili formulisane nedoumicu naših stranaca: **Kada se ljubite jednom, a kada tri puta?**⁵⁵

Naročito je interesantan odgovor da je neobično što se muškarci pozdravljaju ljubljenjem u obraz, kao i da se generalno naši muškarci mnogo grle.

Trima ispitanicama iz Rusije veoma jak utisak je ostavila činjenica da se i žene međusobno pozdravljaju rukovanjem⁵⁶, odnosno da se muškarci rukovanjem pozdravljaju sa ženama. Isto nalazimo i kod rumunske ispitanice:

„Žene sa muškarcima, žene sa drugim ženama, studenti s profesorima itd. nikad se ne rukujemo kad se pozdravimo (samo kad su u pitanju čestitke ili biznis odnosi, ili se prvi put upoznajemo). U nijednom slučaju ne mogu ući u kancelariju mog profesora i da mu pružam ruku kad ga

---

⁵⁴ I zato se kao potencijalno interesantna tema za interkulturalna asocijativna istraživanja nameće stimulus *pod*.

⁵⁵ Isto pitanje pominju i Krajišnik i Nestorović (2013: 56).

⁵⁶ Rukovanje će se pojaviti ponovo kao odgovor na peto pitanje, i to kod više ispitanica iz Rusije, što govori o jačini utiska vezanom za rukovanje, odnosno o veoma jasnoj kulturološkoj razlici.

pozdravim (ne postoji ni namera, niko od nas neće to uraditi), ali u Srbiji je to običaj (bar koliko sam ja primetila).⁵⁷

Studentkinja iz Ukrajine kaže: „Međuljudski odnosi za mene su bili najčudniji zato što u Ukrajini da bi nekome mogao da kažeš drug treba da budeš sa njim baš mnogo vremena i da razumeš šta taj čovek ima u glavi. A u Srbiji ti vidiš nekoga tek drugi put, a on već ljubi te u obraz i zove te **brate**, zagrljajući. Do sad za mene je jako čudno što *brate* možeš da kažeš i devojci. Brat – muški rod, zašto i ženi mogu da kažu ovo?“ Na isti način se primećuje iznenađenost činjenicom da se ćerki kaže **sine**.

Uz ovo možemo dodati i lekseme **teta** i **ćiko** koje je jedna grupa ispitanika navela kao zbunjujuće, čuli su ih, ali nisu bili sigurni kako i za koga se mogu koristiti.

3.6.3.2. Porodični odnosi

Nosioći islamske kulture među našim ispitanicima (Turska, Sirija, Palestina) jednoglasni su u oceni da nama porodica nije na prvom mestu jer „ne čuju se svi sa porodicom često, ne putuju sa porodicom, ne slave rođendane sa porodicom, ne kupuju sa porodicom“. Oni dele utisak da je život mladih njihova stvar dok je u njihovim zemljama život mladih – stvar porodice. Veoma sličan odgovor nalazimo i među kineskim ispitanicima: „A porodični odnosi moguće nisu baš intimni kao što u Kini. Pošto mi uvek svašta zajedno radimo kad su praznici.“

Nosioći zapadne kulture imaju sasvim drugačiji utisak – da su porodice vezane, bliske i da su kontakti među članovima porodice česti i intenzivni. Dve ispitanice iz Italije su se veoma iznenadile kada su na proslavi rođendana svoje kolegice videle njene roditelje. Nalazimo odgovore da je porodica u Srbiji „prava institucija“ i da se „porodična hijerarhija poštuje“, da ljudi u Srbiji „obožavaju svoju porodicu“.

Očekivano, naši ispitanici ističu kao neobično to što se lekseme **brat** i **sestra** koriste i za prve rođake. I iz toga zaključuju da porodica ne znači samo užu porodicu.

Dodatno, imamo i komentar da „u Rusiji kumstvo nema skoro nikakvu ulogu, a kod vas čak postoji i **staro kumstvo**.“ Amerikanac daje sličan komentar i kaže da „ljudi ovde često pominju svog **kuma**“ (*People here also mention their Kum a lot*)

3.6.3.3. Ophođenje prema deci i starima

O odnosu i načinu ophođenja prema starima i prema deci naši ispitanici su zaključivali prevashodno posmatrajući ljude i njihovu komunikaciju u gradskom prevozu i na ulici. Ova tema bi se mogla nazvati i „**Kome ustupiti mesto u gradskom prevozu?**“ jer odgovor nije sasvim jednostavan. Većini naših ispitanika se podrazumeva da će ustati svima koji su stariji od njih, ali takođe očekuju i da će muškarci biti oni koji nude mesto i starijima, ali i ženama. Tako naše studentkinje iz Rusije, Ukrajine, Kine nisu očekivale da one treba da ustanu podrazumevajući da će ustati muškarac. Drugi deo pitanja kome se ustupa mesto se tiče dece. Svi se slažu da smo osetljiviji i pažljiviji prema deci nego prema starima.

Iznenadio nas je utisak iz različitih upitnika koji je takođe internacionalan – da su deca voljena i omiljena od strane kolektiva, prolaznika, nepoznatih ljudi na ulici. Našim ispitanicama koje su majke pažnju je jako privuklo to što svi brinu o deci i svi osećaju da imaju pravo da se obrate detetu na ulici.

---

⁵⁷ Možda je potrebno naglasiti da je ispitanica bila na doktorskim studijama na Univerzitetu u Beogradu i da je način pozdravljanja od strane profesora mogao biti uslovljen time. U svakom slučaju, pored jasno definisane teme persiranja, nazire se i tema **rukovanja** kao kulturološki sadržaj koji treba obraditi u početnoj nastavi srpskog kao stranog jezika.

Ispitanik iz Švajcarske ističe da baš u odnosu prema deci vidi veliku razliku. „Dok se od dece u Švajcarskoj očekuje da dosta rano preuzmu odgovornost i da rade malo više od drugih jer su mlada, da stoje i nikad ne sede, čini mi se da su deca u Srbiji prinčevi i princeze i da dobiju najbolji tretman od svih.“

Ispitanice iz Finske i Belorusije su naglasile da je u njihovim zemljama uobičajeno opominjati nepoznate ljude na ulici ukoliko rade nešto što krši društvenu normu, a da to nisu primetile ovde „čak ni kada grupa tinejdžera puši u autobusu“. U odgovoru ispitanika sa Antigve i Barbude nalazimo sličnu opasku, da kod njih svi ljudi brinu o tome šta je „ispravan način“ (*proper way*) sedenja, stajanja, hodanja, ponašanja i sl., a da u Srbiji nije video da postoji jedan ispravan način za sve to.

Ispitanici iz Afrike u velikom broju odgovora ističu da im je neobična sloboda u razgovoru sa starijima, a naročito iznenađenje predstavlja to što deca „govore ružne reči“, piju i puše pred roditeljima. U jednoj anketi nalazimo svedočanstvo o tome kako je ispitanik čuo da dete kaže roditelju „čuti“ i to ga je šokiralo.

3.6.3.4. Društvene klase

Većina naših ispitanika je istakla da ne primećuje ekstremne socijalne razlike (sa izuzetkom Roma o čemu govorimo u sledećoj tački) među stanovništvom. „U Srbiji ne možeš da odrediš tačno ko je bogat, a ko ne.“ Ispitanik iz Tunisa koji je mnogo godina proveo u Beogradu kaže:

„Srbija ima prisutniju višu klasu (nego pre), sličan proces kao u Tunisu, ali ipak je većina srednja klasa. Ali razlikuje se interakcija među klasama. U Tunisu skoro da nema kontakta među klasama, osim između srednje više i više klase. Ako ste niža klasa, postoji šansa da nikada neće stupiti u kontakt sa višim klasama zato što je društvo tako organizovano da to ne dozvoljava. U Srbiji je drugačije. Klase se mešaju gotovo svuda. Naročito na fakultetima.“ (u originalu: *Serbia started having a more present upper class, quite the same process as Tunisia, but still, the majority is part of the middle class. But what is different is how those classes interact with each other. In Tunisia there is almost no contact between classes, except between the upper middle class and the upper class itself. If you are in the lower class, there is a chance you will never enter in contact with the higher classes, because society is built in such way that it won't allow you to do so. In Serbia it is quite different. Classes mix almost everywhere. Especially in faculties.*)“

Sličan odgovor smo dobili od ispitanika iz Libana i iz Meksika.

Grupa ispitanika iz Rusije se slaže da je srednja klasa veća nego u Rusiji i da dominira srpskim društvom.

3.6.3.5. Ljubavni odnosi

Utisak koji dele svi ispitanici jeste veoma visok procenat javnog ispoljavanja nežnosti (*PDA – public display of affection*). To da se parovi ljube i grle na ulici bez izazivanja ikakvih reakcija prolaznika neobično je svima i sa istoka i sa zapada i to spada u nekoliko univerzalnih odgovora koje smo dobili u bezmalo svakom upitniku.⁵⁸

Ispitanica sa Grenade kaže: „Još uvek se prilagođavam visokom stepenu fizičkog kontakta u Srbiji. Došao sam iz društva gde skoro uopšte ne dodirujemo članove naše porodice i prijatelje. Pozdravljamo se rukovanjem ili mahanjem i MOŽDA zagrljajem. PDA je veoma, veoma neobičan.“ (*I am still adjusting to the high level of physical contact in Serbia. I went from a society where we hardly touch our family, friends. We greet each other by handshake or waving hello or goodbye and MAYBE a hug. PDA is very very uncommon.*)

---

⁵⁸ Vrlo često je javno ispoljavanje nežnosti bio odgovor na pitanje o tome šta je ispitanicima bio kulturološki šok kad su došli u Srbiju.

Pažljivijom analizom utvrđujemo da *PDA* češće spominju nosioci zapadne kulture. Ovaj sledeći odgovor lepo ilustruje utisak o kojem govorimo:

„U Srbiji se mnogo više ljubi i grli. Moji prijatelji iz Srbije (koji su živeli neko vreme u Helsinkiju) se smeju kako njima se čini da u Finskoj nema nijednu romantičnu vezu. Kada gledam parove u svom društvu u Finskoj, veoma retko vidim da se ljube ili da se grle. Da ne znam da su u romantičnoj vezi, to ne bih primetila od njihovog ponašanja. Da gledam ljude u Srbiji na isti način kao što u Finskoj, rekla bih da su svi u romantičnim vezima sa svojim prijateljima, jer ljudi su mnogo bliže jedni drugima, grle se i ljube. Tako se ponašam i ja u Srbiji. A kada su neki u romantičnoj vezi, vidi se i to.“

Veliki procenat naših ispitanika kaže da veze nisu tako ozbiljne i da mladi ljudi ne govore i ne misle o braku. „Mladi ljudi slabo razmišljaju o porodičnom životu i ne trude se da pronađu jednog čoveka/ženu na čitav život.“ Ipak, to ih ne sprečava da upoznaju svoje partnere sa roditeljima, što su ispitanici iz raznih zemalja prokomentarisali kao veoma neobično. Njihovo očekivanje kada ih partner upoznaje sa roditeljima ne odgovara onome što taj čin znači u našoj kulturi, a to je „ništa posebno“.

3.6.3.6. Rodne uloge

Preovlađuje utisak da su rodne uloge jasno definisane i podeljene po tradicionalnom modelu, ali povrhu toga ima dosta zanimljivih zapažanja. Dosta odgovora se tiče ženskog rada, naši stranci primećuju da žene „nose kese“ i služe goste.

„Što se tiče porodice, nije slika jasna. Ima nekih znaka velike patriarhalnosti, videla sam porodicu, u kojoj domaćica nije ni na trenutak sela sa gostima, čak nije imala stolicu, nego samo sređivala da svi imaju hranu i sve šta treba. Sa druge strane mlade devojke su jako samostalne, čak često sam čula da prvo hoću da živu za sebe, a posle nekada tamo da imaju porodicu.“

Ispitanica iz Grčke je izričita da baš u oblasti međuljudskih odnosa vidi najčajnije razlike između grčke i srpske kulture i kaže:

„Odnosi među polovima su bolji i odma to vidiš kad muž uvek pomaže ženu, pere tanjire, pazi na decu i čak neki peglaju, a u Grčkoj to je nešto što ako ne svi većina muškaraca prihvata kao da je **sramota**⁵⁹. Retko kad videćeš nekoga da kuva ili da vodi u park decu.“

Nekoliko ispitanika je primetilo da se očevi ne stide da nose svoju decu, šetaju i igraju se sa njima na ulici. Ispitanici iz Kine i Afrike su izričiti da je to kod njih nemoguće⁶⁰. Korejka kaže da je u Srbiji rodna ravnopravnost razvijenija nego u Koreji, da su žene jake i da nije nikakav problem ukoliko razvedena žena živi sama ili sa decom, dok je u Koreji to i dalje sramota.

Svi ispitanici iz muslimanskih zemalja primećuju da su kod nas muškarci i žene mnogo više u susretu i dodiru tokom života nego što je kod njih slučaj (škole, vanškolske aktivnosti, javni prostori i sl.) – „devojčice i dečaci se druže jedni sa drugima bez ikakvih problema“.

Ispitanici iz Britanije, Italije, Norveške, Danske i Kine dele zaključak o tome da je mačizam veoma važan element muškog identiteta⁶¹ i ilustruju ga najraznovrsnijim primerima – muškarci sipaju piće, hodaju spoljašnjom ivicom trotoara, ne učestvuju u kućnim poslovima itd. Leksički sklop **pravi muškarac** nalazimo samo u jednom odgovoru koji govori o ovoj temi. Nasuprot ovome, u mnogo ruskih

⁵⁹ Ova reč se pojavila u navedenom odgovoru Grkinje i na istom mestu u upitniku u odgovoru Kenijca da muškarac ne sme da kuva i da nosi decu jer je to sramota. Jedan od težih zadataka interkulture nastave bi bio definisati koncept sramote (i stida) u različitim kulturama i navesti odgovarajuće primere za te dve komplikovane leksičke jedinice – lingvokultureme.

⁶⁰ Ovde spada i komentar Britanca da očevi pokazuju više nežnosti prema sinovima nego što je video/doživeo u svojoj zemlji.

⁶¹ Od Danca smo čuli rečenicu: „Nema različitih mogućnosti identiteta za muškarce.“ A od Kineskinje: „Tipičan srpski muškarac je *macho man*. On hoće da bude dominantan.“ Isti pojam – mačo – upotrebio je i ispitanik iz Meksika opisujući muškarce u Srbiji.

odgovora dobili smo podatak o svojevrsnom odsustvu muške galantnosti i ženske, uslovno rečeno, stidljivosti u muškom društvu. Dosledne reči ispitanice će bolje ilustrovati o čemu je reč:

„Nema nikakvog posebnog odnosa prema žena, ni jednog puta nisam videla da neko da ženi ruku kad ona izlazi iz prevoza ili pomaže da skinu kaput ili otvori vrata pred njom, ništa od toga. Čak i niko ne misli da je to prirodno, naopako, kad sam pričala o tome, ljudi se čudi, zašto bi to bilo potrebno – žena može i sama. Nema nikakve razlike u korišćenju psovka u ženskom i muškom društvu i isto sa pušenjem. Nema ni sa strane žene nikakvog posebnog odnosa prema muškarcima, nema nikakvih tema o kojima ne bi pričala žena sa muškarcem, ako su prijatelji, isto nema ni ideji zašto bi bilo potrebno da o nečemu se ne priča.“

Pod rodne uloge ćemo dodati i utisak koji smo zabeležili u nekoliko upitnika da žene i muškarci sasvim različito shvataju stil i modu, odnosno da su žene sve izrazito lepo obučene, a većina muškaraca nehajna prema izboru svoje garderobe i praćenju modnih stilova. Ovo je utisak koji dele Afrikanci, zapadni Evropljani i Rusi.

Francuskinja kaže da su muškarci džentlmeni i kada su pijani i da je to velika razlika u odnosu na Francusku.

3.6.3.7. Rasizam

Ovo je jedan od odgovora koji direktno zavise od rase samog ispitanika. Na pomen reči rasizam, u grupama sa kojima smo imali prilike uživo da razgovaramo, dosledna reakcija i verbalna i neverbalna je – ne, nema rasizma u Srbiji i nema drugih rasa u Srbiji. Zatim u drugoj ili trećoj rečenici se proširuje taj utisak rečima Afrikanaca i Azijata da „svi bulje u nas“, ali da nema nasilja⁶².

Međutim, u upitnicima koji su popunjavani onlajn, nalazimo malo direktnija svedočenja o iskustvu rasizma u našem društvu. I ono se, očekivano, javlja kod ljudi druge rase.

Korejka: „Posebno ovde u Srbiji ljudi misle da sam Kineskinja ili Japanka i govore mi *nihao*, što znači *zdravo* na kineskom. Ali ja uopšte ne znam kineski. I niko mi nije tako govorio u nekoj drugoj zemlji. Veoma sam vidljiva ljudima u Srbiji.“ (u originalu: *Especially here in Serbia, people think I am Chinese or Japanese. So people talked to me easily NIHAO which means hello in chinese. But I don't know Chinese at all. And nobody talked to me like that in any other country. I am so visible person to Serbian people.*)

Malijac: „U Srbiji, kada ljudi upoznaju stranca, naročito ako je crnac, odmah misle loše o njemu ili njoj i počinju da zaziru od njih i da ih izbegavaju. Neki vas čak nazivaju raznim imenima jer imaju predrasude. Neki dan sam išao na Adu Ciganliju sa prijateljima i čuo sam glas koji kaže **čamuga**. Nastavio sam da hodam sa prijateljima i osoba je ponovila istu reč. Kada sam se okrenuo, počeo je da se smeje. Bio sam jako razočaran, kao i moji srpski prijatelji sa kojima sam bio tog dana.“ (*En Serbie, la plupart du temps quand les gens rencontre un étrange et surtout si c'est quelqu'un qui a la peau noir ils pensent tout de suite du mauvais de lui, ils commence a manifester du mepris envers ce dernier. Il y a en qui vont jusqu'a vous traiter de „tout noms“ car ils ont beaucoup de prejudices. Un autre jour, comme je marchais a ada ciganda avec des amis alors tout d'un coup jentendis une voix: s'ecriant „Camuga“: J'ai ignore et je continuais a marcher avec mes amis et la personne repeta le meme mot. Quand je me suis retourner il se met a se moquer de moi et j'etais tres decu et mes amis serbes aussi qui etaient avec moi ce jour la.*)

Angolac kaže da se noću u gradu plaši muškaraca u grupama, naročito ako su pijani.

⁶² Uporediti sa odgovorom koji su Krajišnik i Stojičić dobili u anketi slobodnog tipa (Krajišnik, Stojičić 2014): „Od stvari koje im se ne sviđaju, svakako su najviše navodili to što ih ljudi na ulici gledaju *čudno* (reč je o studentima koji imaju crnu boju kože) i što se iznenađuju iznova i iznova *kao da su videli svetsko čudo*.“

Kao zaključak možemo reći da se rasizam češće pokazuje kao radoznalost i kao strah, ređe kao grubost, ali kada se pokaže ostavlja dubok trag na onoga prema kome je usmeren⁶³.

3.6.4. Rezultati na temu *Sistem vrednosti i verovanja*

Podtemu *Romi* smeštamo ovde samo zato što je tako zadato Okvirom, odnosno upitnikom, inače smo je mogli smestiti i u sve prethodne teme jer su Rome naši ispitanici pominjali u odgovorima u svim prethodnim temama.

Osim ove glavne teme, unutar odgovora na četvrto pitanje izdvojile su se sledeće teme: odnos prema novcu, poverenje u institucije, odnos prema istoriji, bezbednost i melanholija. Ovde smo uočili i temu religioznosti, ali se ona ponavlja u sedmom pitanju koje se tiče ritualnog života, pa ćemo odgovore objediniti u tački 3.6.7.1.

3.6.4.1. Romi

Naši ispitanici su pominjali Rome mnogo i često, u različitim odgovorima. Iz toga zaključujemo da nose veliki i jak doživljaj o kojem žele da govore. Sa aspekta nastave srpskog kao stranog, u svim svojim vidivima, romsko pitanje, pored toga što otvara pitanja društvenih odnosa, klasa i rasizma, povezano je i sa srpskim kao nematernjim jezikom, odnosno nacionalnim zajednicama koje su državljani Republike Srbije, a kojima srpski nije maternji jezik. Ukoliko naš stranac srpski uči u nekoj od multinacionalnih zajednica na jugu ili severu naše zemlje, on će vrlo brzo saznati da nije svim građanima Srbije srpski maternji jezik. Ali ukoliko on uči srpski u Beogradu ili u inostranstvu, nema načina da to sazna is svakodnevnog života i to onda postaje značajna kulturološka informacija koju nastava može pružiti.

Međutim, naši ispitanici nisu izveštavali o lingvističkim posebnostima već isključivo socijalnim i ekonomskim, povezujući Rome sa beskućništvom, siromaštvom i izolacijom od većinske zajednice. Veliki utisak na strance ostavljaju neuslovna romska naselja. „Sa Romima postoji paralelno društvo, oni žive drugi život u odnosu na Srbe.“ Ili: „Kada se moja deca igraju na igralištu sa romskom decom, primećujem da se neromska deca ne priključuju“ (*When my kids play in the playground with Roma kids, I notice that no other non-Roma kids join in.*)

Veoma je interesantan komparativni odgovor ispitanika iz Sirije i Finske. Sirijac kaže: „Nisam primetio nikakve probleme između pripadnika različitih religija, ali sam primetio da ljudi ne poštuju Cigane i ne smatraju ih Srbima. Isto tako kod nas u Siriji nema problema između pripadnika različitih religija, ali neki ljudi (Arapi) ne poštuju Kurde.“ A Finkinja: „To što, na žalost, delimo jeste rasizam prema Romima. U Finskoj se o tome ovih dana malo više priča nego pre. U socio-ekonomskom smislu situacija Roma ljudi u Srbiji je teže nego u Finskoj, ali u obe zemlje ih retko ima npr. u pozicijama vlasti.“

Ispitanica iz Norveške primećuje da joj je neobično to što se „Romima dozvoljava da uveseljavaju muzikom važne dane, na primer svadbe, a onda se o njima priča poprilično loše u svakom drugom

---

⁶³ Obim i tema ovog rada premali su za ovako veliku temu, a takođe niko od naših ispitanika nije želeo da bude sasvim direktan i otvoren tokom zvaničnog dela razgovora tako da objektivno skupljenih podataka nemamo. Međutim, višegodišnji rad sa studentima iz podsaharske Afrike, ali i drugih delova sveta, podrazumeva i da smo nezvanično čuli različita svedočanstva o sveprisutnom (a često neosvešćenom) rasizmu koji se najjasnije očituje u slučajevima pokušaja ostvarivanja ljubavne veze sa pripadnikom ili pripadnicom druge rase. Nadamo se da će biti prilike za sveobuhvatnije istraživanje pojavnih oblika rasizma u Srbiji.

kontekstu.“ (U originalu: *Letting Roma-people entertain with music on important days, like weddings, and then speak quite badly about them in any other context.*)

3.6.4.2. Odnos prema novcu

„Ovde ljudi ne štede“ je citat koji bi mogao biti skraćena verzija odgovora na ovo pitanje. Pripadnici najrazličitijih kultura smatraju da je u njihovoj kulturi novac važniji nego u Srbiji, iako često istaknu i da su plate u Srbiji manje. „Srbi imaju mali plate ali ako ideš sa njima u kafić često te **časte**. To je mnogo slatko.“

Jedan ruski odgovor se dotiče i teme **bakšiša** koja, pored čašćavanja, zbunjuje mnoge naše polaznike:

„To opšte ne mogu da shvatim. Plate nisu velike ovde, ali svi su po kafićima čak i tokom radnog dana. I nije sad baš toliko jeftino u beogradskim kafićima! Ali najgora stvar je ovaj izraz **čist račun – duga ljubav** jer ovde on nikad nije čist, više „od prilike“. Recimo, kad konobar donosi račun, niko ne gleda koliko šta je koštalo nego daje novac onako približno. Ista stvar sa bakšišom: kad je račun 750 din., čovek daje konobaru hiljadu uz frazu **to je to**. Kod nas, ako želimo da ostavimo nešto za konobara, to radimo nakon toga što smo dobili kusur. I naravno je katastrofa kad ljudi ovde žele da te počaste (što je uvek situacija sa mnom), a ti se protiviš, oni kažu **ti ćeš drugi put**, ali kad dođe ovaj drugi, ritual se ponavlja. Začarani krug!“

Ispitanici koji nisu navikli da ostavljaju bakšiš su u odgovoru postavljali pitanje **koliki bakšiš** treba da bude.

Ovo pitanje je nekoliko različitih ispitanika inspirisalo da pomenu *uživanje u životu* kao koncept blizak srpskoj kulturi, za razliku od njihove. „U poređenju sa Tunisom, plate i cene su veoma slične, ali nekako Srbi uspevaju da uživaju u životu više. I uspevaju u tome bez posedovanja mnogo materijalnog.“ (u originalu: *In comparison with Tunisia, salaries and prices are extremely similar however Serbians somehow manage to enjoy life better. And they manage to do so without accumulating lots of material belongings.*)

Sličan utisak dele i Amerikanka i Kineskinja i Ruskinja: „Novac nije tako važno za vas. U Kini svaki radi i živi za novac. Ne uživa u životu, samo hoće da bude bogat.“ Ili: „Novac ima manje vrednost za ljudi nego u Rusiji i ovo je odlično“.

Utisak jednog ispitanika je „sve je kao u dinarima, ali razmišljamo u evrima“. Kirije su u evrima, i o platama se govori u evrima.

3.6.4.3. Poverenje u institucije

O poverenju u institucije naši ispitanici jednoglasno kažu da ne postoji i da misle da ljudi u Srbiji više veruju u svoju porodicu, prijatelje i Boga nego u državu. Mnogima su prijatelji i kolege rekli da ne kupuju kartu za prevoz, na primer.

Dodaćemo ovde i jedan leksikalizovani koncept koji se javio u malom broju upitnika, a to je koncept traženja posla (ili neke usluge) **preko veze**.

3.6.4.4. Odnos prema istoriji

U više odgovora kod ispitanika iz različitih zemalja nalazimo utisak da je znanje evropske i svetske istorije stvar opšte kulture u Srbiji i zaključak da se verovatno mnogo istorije uči u školi.⁶⁴

„Kod vas je istorija živa, u Danskoj je mrtva“ je odgovor koji smo sa manjim izmenama dobili od mnogih zapadnih Evropljana. Francuskinja: „Govorite o dalekim događajima kao da su sada“.

U ovom segmentu upitnika često se pojavljuje reč **ponos**. Stranci primećuju da su ljudi u Srbiji veoma ponosni na svoju istoriju i na svoj nacionalni identitet.

Zanimljivo poređenje u odnosu na Rusiju glasi ovako: „Za Srbe je bitna srednjovekovna istorija, Prvi svetski rat, a mi više vodimo rasprave o Sovjetskom Savezu, za nas je značajan Drugi svetski rat.“⁶⁵

Nemica primećuje da je istorija Srbije veoma duga, za razliku od Nemačke koja je „na silu stvorena pre manje od 150 godina“ (*forcefully created not even 150 years ago*) i da je zato nacionalni ponos u Srbiji mnogo jači nego u Nemačkoj. Jako nam je privuklo pažnju to što i Finkinja i Italijanke govore o relativnoj mladosti svoje države i time objašnjavaju veoma različit odnos prema istoriji u svom društvu u odnosu na ono što su primetile u Srbiji.

Nekoliko ispitanika primećuje da ulice nose imena istorijskih ličnosti, za razliku od njihovih gradova, što otvara još jednu moguću temu za komparativnu obradu – kako ulice dobijaju imena?

3.6.4.5. Bezbednost

Bezbednost odnosno osećaj bezbednosti je takođe u odgovorima povezan sa javnim prostorom, ulicom i gradskim prevozom. Ispitanice (a sve su majke) iz Brazila, Turske i Sjedinjenih Američkih Država su primetile da se deca⁶⁶ sama voze autobusom i istakle su da im je to šokantno i nezamislivo u rodnim gradovima.

Ukoliko izdvojimo osećanje neprijatnosti o kojima pripadnici drugih rasa ponekad govore, preovlađujući odgovor naših ispitanika jeste da se u Srbiji osećaju izuzetno bezbedno. Ovaj osećaj naročito ističu žene.

U jednom grupnom razgovoru je istaknuto da u Srbiji ima **džeparoša**, ali nema terorista. Nekoliko Rusa je reklo da im je neobično da je fakultet otvoren za svakoga, bez kontrole, a i Nemica je rekla da je vrlo lako ući u sve institucije i da se „niko ne plaši terorista“.

Amerikanka daje malo duži odgovor: „Mislim da u Srbiji ljudi mnogo manje razmišljaju o bezbednosti. U Americi razmišljamo o tome stalno – mogu da kažem da je *all-consuming*. U školi, na fakultetu, u autobusu, u parku, svuda ima podsetnici o tome šta moraš da radiš u slučaju vatre, terorizma, pucanja... Uprkos tome, osjećam više bezbedna u Srbiji nego u Americi. Nijedan put ove godine nisam se plašila da idem u javnost.“

---

⁶⁴ Ovo je jedino mesto u upitniku gde smo zabeležili poređenja školskih sistema. I to je jedna od tema koju Okvir ne zadaje eksplicitno, a koja je veoma inspirativna za časove K2.

⁶⁵ Ovaj odgovor takođe otvara pitanje koje se nameće čitajući sve ostale – kada stranci kažu da je Srbima bitna istorija, na šta iz istorije tačno misle? A dalje je ovo pitanje povezano sa statusom istorije u nastavi strane kulture – šta i koliko predavati, odnosno unositi u nastavu stranog jezika, naročito imajući u vidu preovlađujući odgovor da u svojim matičnim kulturama mnogo manje pažnje dobija (domaća i strana) istorija u nekom obaveznom obrazovanju.

⁶⁶ Nejasno kog uzrasta.

3.6.4.6. Melanholija

Jedna tema se u odgovorima neočekivano izdvojila i uslovno smo je nazvali melanholija, možda smo mogli upotrebiti i reči pesimizam ili beznadežnost ili nešto treće. Naša ispitanica je rekla malodušnost:

„Čudno mi je bilo još jedno – neka tragična navika, malodušnost u nekom smislu. Kad ljudi pričaju o nečemu lošem, ne oseća se nikakva snaga ili ljutnja, nego samo činjenica – tako je i ništa sa tim ne možemo da uradimo. Navika da nema načina da običan čovek može nešto da promeni na dobro.“

Reč je o utisku koji ispitanici nose iz kontakta sa našim ljudima o tome kako je „ovde sve grozno“. Nalazimo odgovore da ljudi u Srbiji ne veruju u promene, ne veruju da je moguć napredak i nemaju nadu u budućnost. To je na različite načine opisano, na primer: „Svi pričaju da je sve propalo“.

Ovo osećanje koje su naši ispitanici odlučili da pomenu svakako spada u manje vidljive i teže uočljive delove kulture i ono se često nalazi u osnovi pitanja na koje stranci redovno moraju odgovarati „**Zašto si došao/došla u Srbiju?**“, naročito ukoliko dolaze iz razvijenije zemlje.

3.6.5. Rezultati na temu *Govor tela i neverbalna komunikacija*

Osim ispitanika iz Brazila, Palestine, Tunisa i Italije, svi su istakli intenzitet gestikulacije i fizičkog kontakta u našoj kulturi. Dobijene odgovore možemo grupisati u sledeće podgrupe: komuniciranje rukama, komuniciranje očima, osmehivanje i druga ponašanja u javnosti, lični prostor, komuniciranje u saobraćaju, šminkanje i psovke.

Unutar ovog pitanja su ispitanici komentarisali i psovke i naviku psovanja, iako se ovaj odgovor pojavljivao sporadično i na drugim mestima u upitniku. Nije, međutim, neobično što je razmišljanje o neverbalnoj komunikaciji inspirisalo ispitanike da pomenu psovke jer je upotreba psovki neodvojiva od govora tela, a to je naročito uočljivo posmatraču iz nešto mirnije, hladnije⁶⁷ kulture. Iako psovke nisu deo neverbalne komunikacije, poštovaćemo odgovore koje smo dobili i psovke ćemo uvrstiti u ovu podtemu.

Važno je napomenuti da je na ovom pitanju najveći broj ispitanika ostavio komentar da ne znaju šta bi rekli, odnosno najčešće preskočeno pitanje je upravo ovo. Kada je kulturološka razlika mala i govor tela sličan⁶⁸, stranci ne primete ništa dovoljno upečatljivo. Takođe, da bi se nešto iz oblasti neverbalne komunikacije zaključilo, potrebno je više vremena i više ponavljanja istog ponašanja nego što je to slučaj u verbalnoj komunikaciji. Konačno, o neverbalnoj komunikaciji je teško i govoriti jer su mnogi njeni elementi neosvešćeni i često nismo ni svesni na koji način naše telo prati naš govor. Verujemo da su svi ovi elementi uticali da na ovom pitanju određeni broj ispitanika ne da nikakav odgovor, odnosno ostavi komentar da o tome ne može ništa da kaže. Na primer: „O tome stvarno ne mogu ništa reći, mora da bude neka razlika, ali verovatno jednostavno nikad nisam razumela srpsku neverbalnu komunikaciju.“

⁶⁷ Naši ispitanici za srpsku kulturu često koriste izraz topla, zbog toga se odlučujemo za ovaj antonim.

⁶⁸ Jedna Poljakinja kaže: „Smesno mi je bilo saznati da i na Balkanu se izražava nezadovoljstvo specifičnim zvukom koji mi zovemo cmokanje, ali ne znam kako to se zove na srpskom.“ Pretpostavljamo da ispitanica misli na **coktanje**.

Pitanje značenja gestova, a naročito didaktizacije gestova na časovima jezika zahteva istraživanje za sebe. Pored toga, naš upitnik i nije eksplicitno tražio od ispitanika da o tome govore, zato je odgovor samo jedan. Ipak, smatramo ovu temu izuzetno važnom za stvaranje IKK i za uspešno komuniciranje na bilo kojem stranom jeziku.

3.6.5.1. Komuniciranje rukama

„Srpska kultura je dodirna. Srbi te dodiruju uvek i niko te ne pita da li ti to hoćeš.“ Ili: „Srbi su dodirni narod. Stalno te neko dodira: prijateljica, profesor, drugar, neke tetkice...“ Očekivali smo da u ovom segmentu ispitanici govore o gestikulaciji i eventualno o specifičnim gestovima koje su primetili kao različite u odnosu na svoju kulturu. Tih odgovora – da pokreti rukama prate verbalni izraz, bilo uživo ili preko telefona – ima, ali značajno manje nego odgovora koji kao glavni način komuniciranja rukama navode dodirivanje, tačnije: tapšanje po ramenu i po leđima, rukovanje, dodirivanje nadlaktice i podlaktice. „Čak i malo poznati ljudi mogu da te dodiraju (pri razgovoru ili susretu) što nije prihvaćeno u Rusiji“. Ili: „Mnogo vole da diraju čoveka čak ako su se upoznali s njim pola sata pre“.

Pored ovih odgovora koji se tiču uopštenog dodirivanja, posebno se ističe pitanje dodirivanja tuđe dece u javnom prostoru. Nema mnogo odgovora koji se tiču dece jer većina naših ispitanika nisu roditelji, ali u pojedinim anketama nalazimo komentare da je dodirivanje tuđe dece u parku ili javnom prevozu prihvaćeno i tipično.

Jedna Amerikanka iz Njujorka je mnogo prostora posvetila ovoj temi, a ovde izdvajamo najupečatljivije delove koji dobro ilustruju ovu vrlo specifičnu temu: „...na igralištu bi nepoznati ljudi dodirivali moju decu – a povremeno ih čak i uzeli u ruke... Kad bi neko dodirivao moju decu u gradu Njujorku odmah bih pomislila da žele da ih ukradu... Ljudi neprestano prolaze prstima kroz kosu moje dece, u prolazu. Ljudi su nudili da drže moju decu u krilu u pretrpanom autobusu (ovo se nikada ne bi desilo u Njujorku)... I to je verovatno stvar koja će mi najviše nedostajati iz srpske kulture – prijateljski odnos prema deci“. (U originalu: *...in the playground with my children, strangers would touch them – or even on occasion pick them up... If someone touches my children while we're in NYC I immediately assume they're trying to steal my child... People are constantly running their fingers through my kids' hair as they pass my kids on the street or public transport. People have offered to put my kids on their lap on a crowded bus here (this would never happen in NYC)... And it's probably the thing I will miss most about Serbian culture – its friendliness towards children.*)

U okviru ovog pitanja opet imamo odgovore kako se ljudi u Srbiji mnogo grle i ljube, i muškarci i žene, što smo već imali u prethodnim pitanjima. Sada je utisak proširen konstatacijama da se sagovornici međusobno dodiruju, ali da to ne signalizira posebnu zainteresovanost. U mnogim odgovorima ruskih ispitanika nalazimo rukovanje sa ženama kao veliki utisak. Na primer: „Rukuju se sa ženama! Mnogo ljudi se grle, mnogo telesnog kontakta, skoro niko ga se ne boji, a i skoro ništa on ne znači osim obične prijateljske simpatije.“ Amerikanka ima sličan doživljaj i kaže da dodirivanje može biti izvor nesporazuma jer dodirivanje sagovornika u Americi znači flertovanje, a kod nas veza između dodira i značenja nije tako jasna.

Ispitanici iz Kine kažu da kada pričamo koristimo celo telo. Nekoliko ispitanika iz Kine i zapadne Evrope je reklo da komunikacija telom pomaže sa ljudima koji ne znaju engleski. „Mislim da Srbe ima jako komunikacija preko tela. Oni su otvoreno i vole da pomogne stranci takođe kad oni ne znaju engleski ili neki drugi jezik.“

3.6.5.2. Komuniciranje očima

Ovo je zapazio manji broj ispitanika – da je kontakt očima duži nego u njihovoj kulturi i da na ulici ljudi gledaju jedni druge.⁶⁹ „Mogu samo da dodam da je vizuelan kontakt, prema mom zapažanju,

---

⁶⁹ Nekoliko ispitanika sa drugom bojom kože je unutar ovog pitanja reklo da ljudi ovde komuniciraju intenzivnim buljenjem (*staring intensively*).

duži i jači u Srbiji nego u Letoniji: slučajni prolaznici ne skrivaju svoje interesovanje i ponekad mogu da duže zadrže pogled nego je to obično kod nas.“

3.6.5.3. Osmehivanje i druga ponašanja u javnosti

Ispitanici iz, pre svega, Amerike, ali i nekoliko zapadnih i severnih država Evrope, primećuju da se u Srbiji ljudi ne osmehuju ukoliko za tim nema neke jasne potrebe. Kažu da su ljudi u autobusu i na ulici namrgođeni, ali to ne znači da su ljuti.

Drugi segment ovog odgovora bi mogao biti osmehivanje zaposlenih u uslužnim delatnostima, o tome govore ispitanici iz Amerike, Norveške i Velike Britanije. Kao utisak ističu to da niko ne očekuje od zaposlenih za šalterom ili na kasi u supermarketu da se stalno osmehuju i da je i njima *dozvoljeno* da pokažu svoje nezadovoljstvo. Ispitanik sa Antigve i Barbude ovo povezuje sa privredom svoje zemlje koja pre svega zavisi od turizma, za razliku od Srbije. On kaže: „Ljudi generalno nisu bezobrazni, ali nisu ni obavezni da budu ljubazni“ (u originalu: *People generally are not rude, but do not seem obligated to be polite*).

Samo jedan upitnik iz Norveške donosi sledeće zapažanje, ali ga detaljno navodimo jer je veliki metodički potencijal obrade ove teme. Naime, ispitanica primećuje da je spektar neverbalnih ponašanja koja se smatraju prihvatljivim mnogo širi u Norveškoj nego u Srbiji i kao primer navodi glasno zevanje, protezanje, pričanje ili pevanje kada smo sami na ulici i – trčanje ukoliko se negde kasni. Ona kaže da se Norvežani ne bi osvrnuli na takva ponašanja, ali da zna da je to u Srbiji neprihvatljivo, odnosno konkretno za trčanje na ulici kaže da ljudi ne prave, instiktivno, dodatni prostor za onog koji trči nego sasvim suprotno – ljudi u Srbiji nesvesno, svojim telima, reaguju tako da uspore i umire onoga koji trči, naročito ako je to „žena u kasnim tridesetim koja trči obučena za posao“.

3.6.5.4. Lični prostor

Ispitanici se slažu da je lični prostor mali i to zaključuju posmatrajući položaj ljudi u autobusu i razmak među pojedincima u redovima (npr. u pošti). Belgijanac kaže „kad stoje u redu, tesni su, neprijatno je“, a isti utisak ima i o pešacima koji čekaju da pređu ulicu, ne postoji razmak među ljudima koji stoje na pešačkom prelazu.

Norvežanka kaže da je tramvaj u Norveškoj „brže pun“, odnosno da će se ljudi u Srbiji pomeriti koliko god treba da bi novi putnici ušli (i time sasvim ući u lični prostor drugih ljudi), dok će u Norveškoj prosto reći da je tramvaj pun i da mesta više nema.

3.6.5.5. Komuniciranje u saobraćaju

Samo troje ispitanika je na ovo pitanje dalo odgovor koji se tiče ponašanja u saobraćaju, ali smatramo ga dovoljno važnim da ga izdvojimo u posebnu temu. **Šta znači trubljenje u saobraćaju u Beogradu?** – pitanje je koje naši stranci postavljaju sami sebi često. Njujorčanka tu vidi veliku sličnost sa svojim gradom i po načinu vožnje (brzina, jako mali razmak među vozilima, velika nervoza) i po trubljenju. Norvežanka primećuje da sva opuštenost i fleksibilni odnos prema vremenu koji inače primećuje u našoj kulturi nestaju „kada čovek uđe u kola.“

Kada je reč o ponašanju u javnom prevozu, unutar pitanja o iskustvu kulturne nekompetentnosti, dobili smo i pitanje – **kome da ustupim mesto u autobusu?** I ovo zaista i jeste još jedno od čisto kulturoloških pitanja, a suštinski se odigrava u često sasvim neverbalizovanoj situaciji u javnom gradskom prevozu.

3.6.5.6. Šminkanje

Jedna neočekivana tema koja se pojavila u odgovorima na ovo pitanje jeste šminkanje, tj. kako šminka komunicira i kakvu poruku šalje. Fizičkom izgledu i standardima lepote ćemo posvetiti više prostora u odgovoru na sledeće pitanje jer se u njemu ta tema mnogo više pojavljivala. Šminkanje ostavljamo ovde jer su naši ispitanici povezali šminkanje sa govorom i to na sledeći način. Naime, preovlađuje utisak da se većina devojaka šminka i danju, a ono što je zanimljivo jeste da naše ispitanice to tumače kao svojevrsnu **glasnost**, koju povezuju sa činjenicom da ljudi u Srbiji glasno pričaju i da su generalno ekspresivni.

3.6.5.7. Psovke

„Nema takvih psovka koji ne bi se smele negde da se koriste u javnosti i niko neće gledati čoveka nikako posebno ako on psuje na primer u prevozu“.

Psovanje pred decom je šok svima. Utisak pojačava ono što su mnogi ispitanici primetili, a to je da nema razlike psuju li muškarci ili žene. Slično se dešava kao sa pušenjem koje je u određenim kulturama rezervisano za muškarce, pa kada žene puše to izaziva šok, tako i sa psovanjem naši ispitanici primećuju da psuju i žene i muškarci i da niko ne reaguje na to.

U ovom odgovoru se možda krije objašnjenje zašto su ispitanici na pitanje o govoru tela i neverbalnoj komunikaciji često pričali o psovka: „Psovki u kombinaciji sa brzim pokretama tela i ruku daju veoma agresivnu sliku strancima. Ali posle nekoliko meseca u Srbiji shvataš da to nije agresija, a samo izražavanje emocij u momentu i tome ne treba pridavati značaj“.

Jedna ispitanica se pita da li su reči *zajebano*, *zajebati*, *jebote*, *jebiga* i dalje **psovke** jer joj se čini da ih niko ne doživljava tako.

3.6.6. Rezultati na temu *Društvene konvencije*

Pitanje nazvano „društvene konvencije“ obuhvata širok dijapazon različitih podtema. Na osnovu analize dobijenih odgovora, možemo izdvojiti sledeće oblasti: tabu-teme, omiljene teme, poklanjanje, kućne posete, šale i glasnoća, standardi lepote i način oblačenja, tačnost i odnos prema vremenu.

3.6.6.1. Tabu-teme

U delu Okvira u kojem su navedene teme koje su osnova našeg upitnika, tabuom se nazivaju teme o kojima se ne priča i zato smo i mi ovaj pojam zadali ispitanicima. Međutim, smatramo da je pogrešno korisiti samo reč tabu za označavanje *tema koje se u nekoj zajednici izbegavaju, o kojima se ne govori često ili rado, koje izazivaju neprijatnost*. U relevantnoj studiji o tabuu u tradicionalnoj srpskoj kulturi tabu se vezuje za magijsko-religijski svet i definiše kao „sve one radnje, mesta, bića, predmeti ili reči koji se nalaze pod nekom zabranom, koji su odvojeni od svakodnevnog upotrebe zato što se smatraju bilo *svetim* ili *posvećenim*, bilo *opasnim* ili *nečistim*; kršenje tih zabrana ili ograničenja automatski izaziva neželjene posledice za samog prekršioca ili njegovu zajednicu“ (Bandić 1980: 8).

Najveći broj ispitanika uopšte ne misli da u Srbiji postoje tabu-teme već da se otvoreno priča o svemu „čak i o plati“. Kao tabu-teme imenovani su jugoslovenski ratovi, Kosovo, Srebrenica i crkva.

Ispitanica iz Rumunije kaže da se puno priča o istoriji, Miloševiću i Jugoslaviji. Njena je rečenica: „Ako je nekada Srbija bila deo Jugoslavije, danas izgleda da je Jugoslavija deo Srbije“.

Ovo pitanje je inspirisalo i suprotne odgovore, odnosno navelo je ispitanike da prokomentarišu šta su očekivali da bude tabu-tema, a ispostavilo se da nije: komentarisane težine druge osobe, plata i zarada, religija i politika (ovo se naročito ponavlja kod ispitanika iz Velike Britanije), pitanje o bračnom i romantičnom statusu sagovornika, kao i interesovanje za porodične detalje.

Kod ispitanice iz Sirije ovde nalazimo odgovor koji se možda više uklapa u temu rodni uloga (t. 3.6.3.6), ali pošto je nju reč tabu inspirisao na njega, donosimo ga ovde. Naime, za nju je veliko iznenađenje da žena može da priča sa drugom o svojoj menstruaciji. „U Siriji ne smemo to da pričamo sa muškaracom.“

3.6.6.2. Omiljene teme

Sa druge strane u odnosu na tabu-teme, dosledno se među omiljenim temama nalaze istorija (Osmansko carstvo, Jugoslavija, istorija Evrope i sveta). Mnogi ispitanici se slažu da ljudi u Srbiji veoma dobro poznaju istoriju i vole da govore o tome. „Čak i ulice nose neka istorijska imena.“

Jedina tema koja je identifikovana kao omiljena, a da nije iz domena istorije, jesu – ljubavne veze.

U jednoj anketi se ispitanica potrudila da navede spisak omiljenih tema u Srbiji „po važnosti“ i on izgleda ovako: politika, religija, istorija, cene i ekonomija, emigracija, posao, porodica.

3.6.6.3. Poklanjanje

Odgovor na pitanje **kome, kada i šta pokloniti?** spada u važna interkulturalna znanja koja pomažu strancu da se oseća komfornije u novoj kulturi (nekoliko ispitanika je kod ovog pitanja naglasilo strah od greške).

Najveći broj ispitanika primećuje da kod nas pokloni nisu toliko važni. Norvežanka je rekla da joj se izuzetno dopada što je u Srbiji najčešće dobijala poklone za rođendan i suvenire sa putovanja, a ne poklon za Božić. Više ispitanika je istaklo da je osnovna razlika u odnosu na njihovu zemlju baš u tome što se kod nas poklanjanje za Božić ne praktikuje.

Ispitanici iz skandinavskih zemalja su temu kućnih poseta povezali sa temom poklanjanja. Finkinja i Norvežanka kažu da nemaju naviku da nose nešto domaćinu kada idu u goste, a da su primetile da je u Srbiji to često.⁷⁰ Libanka, s druge strane, kaže da joj je normalno da ne ide u goste **praznih ruku**.

Amerikanka kaže da je čula da je ovde obavezno doneti poklon kada se ide kod nekoga prvi put i dodaje da je to u Americi običaj samo ako je kupljenja nova nekretnina, što bi u našoj kulturi odgovaralo običajima vezanim za **useljenje**.

---

⁷⁰ Interesantno bi bilo istražiti da li maternjim govornicima srpskog jezika reč *poklon* uopšte obuhvata sitnice koje se nose u kućnu posetu u vidu cveća, vina ili kafe, naročito ukoliko se ne slavi ništa. Postavljajući ovo pitanje nismo imali u vidu te slučajeve, ali odgovori nam pokazuju drugačije.

3.6.6.4. Kućne posete

U oblasti kućnih poseta, najčešće je spominjano poslužnje – **čime poslužiti goste?** I šta očekivati od hrane i pića kada se ide u goste. Rusima je neobično da se služi kafa bez slatkiša.

Kada je reč o poslužnju koje uključuje hranu, velike količine su se i u ovom pitanju pojavile kao utisak. „Kada dođeš kod nekoga na ručak, niko te neće nahraniti kao kanarinca.“

Ispitanik sa Sejšela kaže da su **nenajavljene posete** kod njih uobičajene, ali da u Srbiji nisu tako obične.

3.6.6.5. Šale i glasnoća

Ako bismo u najkraćem sumirali dobijene odgovore, mogli bismo reći da je osnovni utisak naših ispitanika da su srpske šale nekorektne i mračne. „Često čujem šale za koje mislim „da li se može smejeti se za ovo?“

Velika većina ispitanih kaže da govorimo glasnije nego što su navikli. Kinezi kažu da tako pokazujemo da smo temperamentni. Jedna Italijanka daje malo šire objašnjenje načina govorenja koji je primetila u Srbiji. Ona kaže da način na koji im se ljudi obraćaju može strancima zvučati nepristojno ili grubo (nažalost, nije navela primer na šta konkretno misli), ali nakon mnogo godina života u Srbiji shvatila je da je takav način govorenja i obraćanja ljudima znak bliskosti i potrebe da se i sa strancima razgovara kao sa prijateljima.

3.6.6.6. Standardi lepote i način oblačenja

Utisak da su žene sređenije nego u zemlji porekla naših ispitanika dele svi iz Evrope i zapadnih zemalja. Veliki broj ispitanika iz vanevropskih zemalja naglašava veliku razliku između muškaraca i žena – dok su žene veoma posvećene svom fizičkom izgledu u javnosti, muškarci im izgledaju kao da ne brinu o tome mnogo.

Norvežanka naglašava da su svi obučeni u čistu odeću i obuću, bez fleka, „i čak kad ste neobavezno obučeni, odeća je uvek čitava – bez rupa“ (u originalu: *...and even when casually dressed, the clothes are always whole – without holes*). Ista ispitanica kaže da je primetila da isto telo može biti mršavo i debelo u različitim kulturama, to je zaključila na osnovu toga kako ljudi percipiraju nju u Norveškoj i u Srbiji.

Većina odgovora se bazirala na utiscima o oblačenju ljudi u svakodnevnom prilikama. Međutim, nekoliko ispitanika je pitanje o oblačenju povezal sa oblačenjem za specijalne prilike (svadbe, sahrane, proslave i sl.).

Ispitanik iz Japana kaže da mu se čini da ne postoje pravila kada je reč o oblačenju i to ilustruje primerom da je video da gošće na venčanju nose bele haljine.

Ispitanik sa Sejšela daje sličan odgovor, kaže da su pravila oblačenja za svadbe i sahrane na Sejšelima mnogo stroža nego u Srbiji, a da u Srbiji to nije strogo propisano. Njegovo je iznenađenje bilo kada je video da je neko na svadbu došao u farmerkama.

3.6.6.7. Tačnost i odnos prema vremenu

Ovo je jedno od onih pitanja gde je matična kultura ispitanika uslovlila dijametralno suprotne odgovore. Utisci su ili da smo veoma opušteni u svom odnosu prema vremenu i kasnimo stalno ili da smo uvek tačni i da nam je poštovanje vremena veoma važno.

Svi ispitanici iz Rusije naglašavaju da je ovde kašnjenje uobičajeno i da se niko oko toga ne uznemirava. „Tačnost ne vredi u Srbije ne prebijene pare. Kod nas se ipak tačnost ceni.“

Engleskinja kaže da je videla i da Srbi koji žive u Engleskoj kasne u crkvu (bila je tamo za Uskrs) i taj utisak joj se poklapa sa onim stečenim tokom života u Srbiji. Ispitanik iz Meksika kaže da se i u Meksiku kasni, ali ne koliko u Srbiji.

Italijanka, pak, o kašnjenju kaže: „Ovo je oblast gde se najviše razlikujemo. Srbi su vrlo tačni, ne kasne – pogotovo ako se radi o poslovnim sastancima.“ I Kubanka naglašava da Srbi ne kasne.

Kašnjenje nije jedini pokazatelj odnosa prema vremenu u nekoj kulturi, već i način planiranja druženja i susreta. Za nosioce zapadnih i dalekoistočnih kultura, glavni utisak je da je kod nas prisutna spontanost u pravljenju planova i da se ljudi u kratkom roku dogovore za neko druženje ili izlazak.

Ispitanici iz afričkih zemalja su nam naglasili da oni dogovore tipa „vidimo se u 5“ razumeju tako da se u 5 kreće ka mestu susreta i da se sam susret realizuje obično sat vremena kasnije. Ovo je izvor velikih nesporazuma i mogućih neprijatnosti.

3.6.7. Rezultati na temu *Ritualni život*

Na temu ritualnog života većina ispitanika je odgovorila da nema dovoljno iskustva sa određenim važnim ritualima, kao što su sahrane, venčanja i krštenja. Ali analizirajući odgovore uočili smo mnogo utisaka o sahranama i ritualima vezanim za smrt. Veliki broj ispitanika nije nikada prisustvovao svadbi u Srbiji. Uprkos manjem broju odgovora nego u prethodnim temama, možemo kao glavne odgovore u oblasti ritualnog života izdvojiti: crkvu i odnos prema religiji, svadbe, proslave rođenja i punoletstva deteta, slavu i slavljenje slave, krštenje, sahrane i konačno, navijače i demonstracije.

Kao veoma interesantan detalj izdvajamo lakonski odgovor jednog Amerikaca koji je napisao samo „sve sa rakijom+emocijama. I hranom“ (u originalu: *everything with rakija+emotions. And food.*). Drugi odgovor iz Amerike kao osnovnu razliku navodi to što su sva ritualna okupljanja kod nas – u kućama, odnosno u zatvorenom, dok je u Americi uvek ideja ići napolje, u prirodu ili na putovanje sa onim ljudima sa kojima se želi provesti to posebno zajedničko vreme.

U tački 3.6.7.1. donosimo objedinjene odgovore iz pitanja o sistemima vrednosti i verovanja (iz t. 3.6.4.) jer su i tamo i ovde ispitanici mnogo govorili o religioznosti i crkvi. Sudove o religioznosti naši ispitanici su izvodili upravo posmatrajući ritualna ponašanja svoje okoline.

3.6.7.1. Crkva i odnos prema religiji

Crkva je prva asocijacija na temu ritualnog života u veoma velikom broju odgovora. U jednom upitniku nalazimo veoma interesantnu marginalnu belešku koja dobro ilustruje prethodnu rečenicu. Naime, ispitanica iz Kine je popunjavala upitnik na srpskom jeziku i nije bila sigurna u značenje pojedinih reči pa je objašnjenje za te reči beležila sama za sebe, pored pitanja. Pored reči ritualni (u naslovu ove sedme teme) stoji *religiji*.

Finkinja nam i opisuje svoj utisak i asocijaciju na temu ritualnog života: „Kada je u pitanju ritualni život u Srbiji, ja odmah pomislim na pravoslavnu crkvu i kako je ona vidljiva, ako ne u centru pažnje, u svako doba godine“.

Svi naši ispitanici znaju da su Srbi pretežno pravoslavci i kroz tu prizmu posmatraju i neke od pobrojanih rituala. Npr. kao izrazito neobično ponašanje ističu situacije kada se ljudi prekrste prolazeći pored crkve ili to što se rakija pravi u prodaje u crkvi/manastiru.

Naši ispitanici se veoma razlikuju po proceni stepena religioznosti ljudi u Srbiji kao i uloge religije u svakodnevnom životu. Odgovori se kreću od toga da niko nije religiozan do toga da su svi mnogo religiozni i ta procena jako zavisi od K1 ispitanika. Takođe, većina ispitanika navodi da su primetili da ljudi generalno ne idu u crkvu. Dakle, religioznost definišu time koliko ljudi oko njih odlaze u crkvu.

„U Keniji u nedelju svi idu u crkvu, a ovde samo za Božić.“ Slično kod ispitanika iz Amerike nalazimo odgovore da je Srbija mnogo manje religiozna nego Amerika i da je pravoslavlje više stvar kulture nego religije. U odgovoru ispitanice iz Nemačke nalazimo sličnu procenu, ona kaže da su Srbi mnogo manje religiozni nego Nemci, ali da je *prezentacija religije*⁷¹ mnogo važnija nego u Nemačkoj.

Danac kaže da je ljudima u Srbiji neprijatno da kažu da su ateisti, pa zato kažu da su religiozni, ali da zapravo nisu, a isti odgovor, samo obrnut, dobijamo od Angolaca koji kažu da u Angoli moraš reći da si religiozan, čak i kada nisi, a da je ovde svejedno šta kažeš. Kinezi i Japanci su primetili da su skoro svi naši državni praznici zapravo verski praznici i to im je neobično jer izgleda „kao da nisu verski praznici“.

Nekoliko naših ispitanika je prisustvovalo pravoslavnim liturgijama, pa su u odgovoru naveli razlike u obredu u odnosu na njihovu crkvu, pre svega da se stoji, da su razdvojeni muškarci i žene, da nije veliki hor itd.

3.6.7.2. Svadbe

Glavni utisak svih ispitanika jeste da na svadbama ne postoji voditelj programa, koji zabavlja goste i najavljuje protokolarnе korake koji slede. Skandinavci primećuju da se na svadbama ne drže govori koji su u njihovoj kulturi obavezni.

I ovde se povremeno pojavljuje pitanja poklanjanja, **šta pokloniti mladencima?** (uporediti sa 3.6.6.3.). Danac kaže da bi poklon u vidu novca u Danskoj bio nepristojan, dok je u Koreji takav svadbeni poklon ustaljena praksa, kao i u Srbiji.

Jedan od utisaka jeste da su na svadbama pomešani muškarci i žene, što može da se svrsta i pod tačku 3.6.3.6, ali ostavljamo ovde jer su ispitanici to pomenuli kao utisak sa svadbe.

Izbor muzike pominje nekoliko ispitanika i svima je utisak da se na slavlјima (ne samo svadbama nego generalno proslavama) gotovo isključivo sluša domaća muzika i da smo „zatvoreni prema stranoj muzici.“

Redak, ali zanimljiv zaključak nudi jedna Francuskinja kada kaže da „volimo bebe i svadbe, bez obzira na to da li je brak dobro rešenje, a taj ideal imaju i urbani, otvoreni, obrazovani ljudi u Srbiji“. Ona ovo vidi kao veoma različito od Francuske. Sličan komentar daje i ispitanica iz Švajcarske: „primetila sam da je rođenje deteta skoro uvek viđeno pozitivno, rodbina pohvali roditelje i što više deca jedna žena rodi, to bolje... U Švajcarskoj je to potpuno drugačije.“

Veoma zanimljivo zapažanje studenta iz Kine glasi: „Srećan sam bio da gledam venčanje u crkvi u Srbiji. Bog je važan u srpskom venčanju, roditelji su važni u kineskom venčanju.“

---

⁷¹ Nemamo detaljnija objašnjenja o tome na šta ispitanica misli.

U nekoliko upitnika nalazimo kao jak utisak to da se podrazumeva da će žena promeniti prezime, ispitanici kažu da znaju da to nije obavezno, ali da „svi to prihvataju kao prirodno“.

3.6.7.3. Proslava rođenja i punoletstva deteta

Ispitanik iz Danske ističe veliku razliku u običajima vezanim za sam porođaj – u Danskoj „moraš da prisustvuješ porođaju, ovde ne vidiš dete tri dana.“ Mnogo odgovora se tiče dramatičnog običaja **cepanja očeve majice** – naši ispitanici kažu da su im svi ovde o tome pričali, a niko im nije objasnio koje je značenje tog običaja. Jedan ispitanik je ovaj odgovor dao kao ilustraciju situacije u kojoj je osećao kulturnu nekompetentnost (tačka 3.6.8.). Napisao je: „Kad beba se rođe, moraš da pokvariš majicu od tate. Nisam razumio za što?“

Kubanka je kao iznenađenje doživela to što se nosi novac kada se ide u prvu posetu bebi. Ruskinja kaže da joj se ne sviđa što se za tek rođenu bebu može reći da je ružnjikava. „U Rusiji se o bebama ne priča loše.“

U samo dva odgovora nalazimo da se pominje punoletstvo, Italijanke ističu da bi tako raskošne proslave u Italiji pravili samo bogati ljudi i dodaju „moja majka ne bi nikada kuvala za mene tri dana da bih ja slavila rođendan.“ U ta dva upitnika nalazimo naglašeno čuđenje o tome koliko se troši u Srbiji na različite vrste proslava (uporediti sa 3.6.4.2.).

3.6.7.4. Slava i slavljenje slave

Tema slave je mnogima dobro poznata bez obzira na to da li su nekada na slavi zapravo bili. Potencijalno objašnjenje za to nalazimo, možda, u komentaru jedne Britanke koja kaže da je slava „vrhunski primer ritualnog ponašanja. Ritual je, sam po sebi, važan i složen. Ali, ceo diskurs koji ga okružuje je takođe veoma važan. Srbi ovo markiraju kao jednu od određujućih nacionalnih odlika. *Pričanje o slavi strancima je možda jednako važno kao i sam ritual!*“ (U originalu: *The Slava is, obviously, a prime example of ritual behaviour. The ritual itself is important and complex. However, the whole discourse surrounding it is also very important. Serbs flag this as being one of their defining national traits. Talking about the Slava to foreigners is maybe just as important as the ritual itself.*)

U nekoliko upitnika ispitanici (Rusija, Slovačka) kažu da im je slava najsličnija imendanu, što bi moglo poslužiti kao dobra komparativna tema u onim kulturama koje slave imendan.

3.6.7.5. Krštenje

Nema mnogo odgovora u kojima se pominje krštenje. U odgovoru jedne ruske ispitanice nalazimo rečenicu „Na krštenju je samo jedan kum“. Prethodno istaknutom konceptu kuma i kumstva (v. 3.6.3.2.) možemo dodati i pitanje o broju kumova u različitim ritualima.

U nekoliko anketa nalazimo komentar da je ispitanicima neobično što se dete krštava oko prvog rođendana, a ne odmah po rođenju, što se takođe otvara kao interesantna, a jednostavna, komparativna tema.

3.6.7.6. Sahrane

Nalazimo nekoliko upitnika u kojima se ispitanici čude da se na groblju jede i pije, a ispitanik iz Belgije koristi glagol *slaviti* da opiše tu situaciju.⁷² „Iznenadena je bio za mene da ljudi slave na groblje. Oni jede i pije na grob.“ Ovo je veoma zanimljivo jer nam pokazuje da se grupno jedenje i pijenje povezalo sa konceptom slavlja i zato ovaj ispitanik prenosi tu asocijaciju i na rituale žalovanja.

Leksički sadržaj bi mogao obuhvatiti i reč **umrlice/čitulje** jer je i ceo koncept neobičan za pojedine ispitanike. Rečima ispitanika iz Rusije: „U Rusiji mi ne koristimi neki oglasi, koji u Srbiji ja sam vidio. Ljudi ih naprave kada umre neki ih blizki čovek.“ Kineski ispitanik kaže da kada neko umre „zakače papir na vrata.“ I ispitanici iz Švajcarske i Amerike se osvrću na umrlice i kažu da bi one na vratima zgrade/kuće bile nezamislive, dok su u novinama uobičajene. Takođe, nekoliko odgovora pominje da im je bilo neobično kada su saznali da postoji pravilo o broju cvetova koji se nose na groblje u odnosu na druge prilike.

Slično kao sa umrlicama, ispitanici pominju crnu pločicu kada neko umre – **flor** tako postaje deo leksičkog fonda koji je korisno obraditi u sklopu obrade teme sahranjivanja.

3.6.7.7. Navijači i demonstracije⁷³

U manjem broju upitnika smo pronašli pominjanje uličnih demonstracija, odnosno navijačkih okupljanja. Naši ispitanici su oba vida organizovanja komentarisali zajedno. Utisci su da se protestuje mnogo, ali da su protesti mirni (za razliku od francuskih i korejskih iskustava). Izdajamo jedan interesantan komentar na ovu temu: „Inspiriše me tendencija da se održavaju protesti i želim da više ljudi pusti svoj glas, bez obzira na to što njihovi zahtevi neće biti odmah ispunjeni“ (U originalu: *I am quite inspired by the tendency to hold protests and I wish that more people would make their voices be heard, regardless of the lack of instant gratification of their demands.*)

Ispitanici u velikom broju primećuju da je fudbal važan za Srbe i da **navijači** mogu biti agresivni i/ili strastveni. Jedan komentar glasi: „Navijači su najluđi i najverniji (pevaju i kad im je tim izgubio ili loše odigrao utakmicu).“ Sličan sentiment ili poruku nalazimo i u ovom komentaru: „Doček košarkaša 2014. kad su zapravo izgubili Svetsko prvenstvo (izgubili finalu), ekspresiju *sija kao zlato* ja sam je prvi put tu čula.“

Jedna ispitanica se seća jakog utiska koji je imala u situaciji kada se našla sa grupom navijača u istom prostoru: „Kad sam sretnula navijače Crvene Zvezde kad su se vratili sa utakmice i su zapravo progutali celu ulicu i ni danas ne znam kako sam ostala živa jer zapravo nisam mogla da mrdam. Tada sam videla i sebi potvrdila da sve šta sam čula o srpskim navijačima, sve je to tačno.“

3.6.8. Doživljaj *kulturne nekompetentnosti*

U ovom pitanju smo od ispitanika tražili da nam opišu doživljaj neke situacije u kojoj su razumeli jezik, ali ipak nisu razumeli situaciju ili ponašanje ljudi. Inspiraciju za ovo konkretno pitanje smo pronašli već u podnaslovu rada o kritičnom incidentu kao interkulturalnom izazovu (Durbaba 2013). Taj podnaslov glasi: „ja govorim njihov jezik, ali ih opet ne razumem“.

---

⁷² Upitnik je popunjavao na srpskom.

⁷³ Istraživački deo rada je bio završen pre početka studentskih protesta, tako da se pominjanje uličnih protesta u odgovorima odnosi na vreme pre novembra 2024. godine.

U ovom pitanju su se neke već obrađene teme ponavljale, zbog čega smo se trudili da te odgovore priključimo prethodnim tačkama, kako bismo izbegli ponavljanje. U skladu sa tim da je pitanje tražilo da se opiše konkretna situacija, a ne neki uopšteni zaključak, dobili smo nekoliko (ne mnogo) izolovanih individualnih iskustava. Navešćemo ih bez tematskog grupisanja. Kao i do sada, čuvamo individualni jezički izraz ispitanika u navedenim odgovorima.

Kao situacije u kojima su se osetili kulturno nekompetentnima, naši ispitanici ističu:

1. „Za srećno ljudi baci čaša voda preko prozor ili vrata.“
2. „Meni je bilo čudno da se prvo pije kafa, a onda ide jelo i ručak. A najgore da još uz kafu se pije **rakija** kao za apetit“. Rakiju nalazimo na još mesta, na primer ovde: „Tokom prvog terenskog istraživanja mnogo porodica me je nudilo rakijom rano ujutro i izgledalo je da im je veoma krivo kada odbijem i kažem da ne mogu da pijem alkohol tako rano ujutro.“ (U originalu: *During my first field visit so many families were offering me rakija early in the morning and they seemed to be really sorry when I refused saying I could not drink alcohol so early in the morning.*)
3. „Jedan put sam imala malu situaciju ispred vrata kafića kada sam išla u taj kafić sa prijateljem. Ispred ulaza sam automatski stala da mi on otvori vrata, a i on se zaustavio i nije razumeo šta čekamo i zašto stojimo.“
4. „U mnogim situacijama tokom svoje posete u Srbiji ja sam pogrešno tumačila odnose među drugim ljudima, pogotovo fizička bliskost i lepe, emotivne reči između prijateljsima su meni, Finkinji, značile romantičnu vezu, iako u stvari to nije bilo u pitanju.“
5. „Kad sam učila srpski jezik, bilo mi je teško shvatati kako se koristi reč *sin*, kad se to kaže i ćerkama, a i drugim bliskim ljudima... To mi je bilo čudno i trebalo mi je vremena da sam naučila potpuno značenje i nijansa tog izraza i situacije u kojima se to može da se čuje (kada u pitanju nisu roditelj i njegov sin).“

3.6.9. Iskustvo *kulturnog šoka*

Ovaj termin je od formulisanja 1960. od strane antropologa Kalerva Oberga do danas postao deo opšteg leksičkog fonda i u zaborav odneo alternativne nazive za pojavu na koju se odnose (Ward 2015). Originalna definicija pojma *kulturni šok* jeste „stanje lične dezorijentacije u susretu sa datostima strane kulture (najčešće u kontekstu migracija stanovništva i pojedinaca)“ (Durbaba 2013: 39). Nijedan ispitanik nije bio u nedoumici šta znači ta sintagma u našem pitanju⁷⁴ koje smo postavili da bi nam ispitanici sami istakli šta im je od svega o čemu su nam pričali/pisali najjači utisak, tako da ćemo poneki utisak ponoviti, ukoliko su ga naši ispitanici ponavljali.

1. Birokratija i administracija su komplikovane i neprilagođene ljudima koji ne znaju srpski dobro⁷⁵.
2. „Ja sam i dalje u kulturnom šoku u veze veoma bliskog odnosa u srpskim porodicama i koliko čovek koji ima više od 20 godina i dalje se smatra neozbiljnim i nevrednim poštovanja sa strane starijih rođaka, kolega.“
3. „Za meni je kulturni šok da me niko ne persira i često čujem reč *devojičica* u svoju adresu.“

---

⁷⁴ Uporediti sa odgovorima na isto pitanje kod Krajišnik i Nestorović (2013: 54).

⁷⁵ Veliki broj ispitanika se osvrće na probleme koje su imali sa regulisanjem statusa ili drugim administrativnim poslovima. Međutim, pošto je istraživački deo rada bio završen pre promene Zakona o strancima i digitalizacije mnogih procedura, postoji mogućnost da ova tema ne bi bila toliko učestala u nekom trenutnom istraživanju.

4. „Niko ne kupi užebenik, svi kopiraju.“
5. Svi govore engleski i vrlo je teško vežbati srpski jezik na ulici.
6. Ulice uglavnom nose imena po ljudima i ne obeležavaju se brojevima.
7. „Čitulje su sigurno bile kulturni šok. Kod nas se to ne štampa u novinama ili stavlja na zid pored kuće jer smrt bliskog je privatna stvar koju ne želiš da deliš s nepoznatim ljudima. Ali ovde se o tome priča dosta otvoreno.“
8. Recikliranje, odnosno odsustvo recikliranja – očekivali smo više odgovora koji se tiču recikliranja i ukupno ekologije, ali nisu bili toliko česti.
9. Tri tipične teme koje se često navode kao simpatične kulturne specifičnosti – **promaja, mokra kosa i bose noge** – takođe relativno retko nalazimo među odgovorima, ali su ipak pomenute.

3.7. DISKUSIJA

Ako uporedimo teme navedene u ZEOJ-u sa odgovorima koji su dobijeni, jasno vidimo da nije svaka oblast jednako dostupna iskustvu stranaca koji žive u Srbiji. Nisu sva pitanja jednako inspirisala ispitanike, odnosno nisu sve teme jednako bliske njihovom iskustvu i znanju. Zato su rezultati raznoliki i nesrazmerni – neka pitanja su dobila vrlo šturo odgovore, a neka veoma opširne. Ipak, broj zadatih podtema o kojima nismo dobili nikakav odgovor je srazmerno mali. Smatramo da teme koje su se u odgovorima izdvojile spontano i samovoljno (to su one na koje upitnik nije upućivao), kulturološki specifičnije od onih na koje su ispitanici bili upućeni samim pitanjem.

Iz zadate oblasti „svakodnevni život“ nismo dobili odgovore vezane za običaje za stolom i radnu etiku, ali smo dobili vrlo jasno izdiferencirane teme kafića, pušenja i persiranja koje upitnikom nisu bile specifikovane. Podtemu državnih praznika svrstali smo pod „kalendar“. Videli smo da je pušenje fenomen koji privlači veliku pažnju. Iz perspektive istočnih zemalja, pušenje je takođe deo pitanja rodni uloga i socijalnog statusa, što nije uopšte slučaj kada o pušenju govorimo sa polaznicima iz zapadnih zemalja. Ovo znači da će, kako god da neki udžbenik srpskog kao stranog jezika uvede temu pušenja (up. sledeće poglavlje), konačna obrada te konkretne teme u učionici će zavisiti od kulturološkog sastava same učionice.

Iz oblasti „uslovi života“ možemo reći da na temu životnog standarda nije direktno odgovoreno, iako se ona implicitno provlači kroz pojedine odgovore u drugim oblastima, kao i u onim odgovorima gde se komentariše život više generacija pod jednim krovom. Međutim, pitanja životnog standarda nisu dovoljna da se objasni ovaj fenomen, te zato smatramo da se sama tema životnog standarda može detaljnije obraditi. Takođe, ovo je jedno od pitanja koje potpuno zavisi od standarda zemlje ispitanika i u tom smislu ono nema jedan mogući odgovor. Isto možemo reći za temu grejanja i hlađenja životnog i radnog prostora. S druge strane, činjenica da je toliko pažnje privuklo izuvanje veoma je interesantna i iznenađujuća. Ovo je jedna od sitnijih tema koju nije teško predstaviti u udžbenicima, a ipak je nismo pronašli ni u jednom analiziranom udžbeniku (više o tome u sledećem poglavlju).

Većina podtema iz velikog pitanja „međuljudski odnosi“ jeste obuhvaćena odgovorima naših ispitanika, sa više ili manje detalja. Rodbinske odnose svrstavamo u teme na koje smo dobili odgovor jer iz odgovorā vrlo jasno vidimo da su stranci razumeli da su porodične veze jake i da prevazilaze okvire primarne porodice. To što su u ZEOJ-u porodični i rodbinski odnosi razdvojeni uslovljeno je pogledom na svet autora Okvira, pa se preslikava u ovo i slična istraživanja. Ono što smo mi nazvali pozdravljanjem i oslovljavanjem ne poklapa se sasvim sa uobičajenim značenjima ovih jezičkih praksi u našoj lingvistici

pragmatičkog usmerenja, ali s obzirom na to da je ova tema u literaturi dosta razvijena (up. Stanojević i Savić 2012), nismo želeli da menjamo terminološko rešenje već samo da postojećim razmatranjima pridružimo eventualni sadržaj iz perspektive glotodidaktike srpskog kao stranog jezika.

Iz velike grupe tema pod zajedničkim nazivom „sistem vrednosti i verovanja“ nismo dobili ništa o vrednovanju različitih profesija i o umetnosti, a izdvojila nam se sasvim specifična grupa odgovora kojoj smo dali naziv „melanholija“. Umetnost je preširoko i nespecificovano pitanje, krajnje je očekivano da ne asocira na bilo koji konkretni odgovor. Manjak odgovora o vrednovanju različitih profesija možda nismo očekivali, ali i on je informativan. Stranci koji su popunjavali naš upitnik nisu identifikovali koje se profesije u našem društvu smatraju poželjnim, a koje se tretiraju kao manje vredne. Dve Okvirom zadate teme (religioznost i humor) u utiscima naših ispitanika su svoje sadržaje dobili na drugom mestu (unutar tema „ritualni život“ i „društvene konvencije“) i mi smo te odgovore ostavili tamo gde su ih ispitanici i davali. Kada je reč o zadatom pitanju odnosa prema nacionalnim manjinama, tu smo skupili sve odgovore u kojima su naši ispitanici pominjali Rome jer su se oni javljali u različitim temama. Moramo naglasiti da smo celo pitanje o svim nacionalnim manjinama sveli na jednu nacionalnu zajednicu zato što nijednu drugu manjinu naši ispitanici nisu pomenuli. Ovo bi zahtevalo posebno istraživanje, između ostalog kroz prizmu pomenute beogradocentričnosti svih kurseva i udžbenika (o ovome više u narednom poglavlju).

Tema „govor tela i neverbalna komunikacija“ je u Okviru data bez pratećih potpitanja i tako smo je i mi dali u upitniku. Sve podteme su izdvojene iz dobijenih odgovora.

Unutar velike teme nazvane „društvene konvencije“ dobili smo odgovore na većinu zadatah podtema. Bez odgovora je ostalo pitanje o opraštanju (misli se na način opraštanja prilikom odlaska ili završavanja razgovora), a pitanje humora se ovde javilo i grupisali smo ga u odgovor „šale i glasnoća“ jer smo ga tako uvezano dobili u odgovorima, iako su suštinski to dve teme.

Konačno, iako smo strahovali da stranci koje smo ispitivali nemaju mnogo iskustva sa važnim životnim događajima i ritualima vezanim za njih, pokazalo se da su sve teme iz oblasti „ritualni život“ dobile svoje komentare, uz dodatak teme krštenja koja Okvirom nije zadata. Iako su proslave date kao potpitanje, ne možemo odgovore koji se tiču slavljenja slave podvesti pod ovu grupu jer su svi koji su u svojim anketama pominjali slavu to činili sa svešću da je to posebna vrsta proslavljanja. Ukoliko je i došlo do poređenja slave sa nekim praznikom iz kulture ispitanika, to je uvek bio imendan, što je još jedna potvrda da slavu ne možemo posmatrati u kontekstu proslavljanja bilo kojih drugih praznika. Zato je navodimo kao poseban odgovor.

Sve navedeno možemo uporedno prikazati na sledeći način:

Tabela 9: *Uporedni prikaz dobijenih odgovora u odnosu na teme zadate upitnikom*

Pitanje iz upitnika	Potpitanje na koje jeste odgovoreno najmanje jednim odgovorom	Potpitanje na koje nije odgovoreno nijednim odgovorom	Tema koja nije pomenuta u pitanju, a na koju je formulisan odgovor
SVAKODNEVNI ŽIVOT	- način ishrane, - vreme obroka, - državni praznici, - radno vreme, - način provođenja slobodnog vremena	- običaji za stolom, - radna etika	- kafići, - pušenje, - persiranje

USLOVI ŽIVOTA	<ul style="list-style-type: none"> - vrsta i korišćenje životnog prostora, - uređenje životnog prostora 	- životni standard	<ul style="list-style-type: none"> - privatnost, - posedovanje nekretnine, - grejanje i hlađenje, - podovi i izuvanje
MEĐULJUDSKI ODNOSI	<ul style="list-style-type: none"> - socijalna struktura stanovništva i odnosi između društvenih klasa, - odnosi među polovima i shvatanja intimnosti, - porodični odnosi i porodični život, - rodbinske veze, - međugeneracijski odnosi, - odnosi između pripradnika različitih zajednica, nacija, religija, rasa 	- odnosi na radnom mestu	- pozdravljanje i oslovljavanje
SISTEM VREDNOSTI I VEROVANJA	<ul style="list-style-type: none"> - vrednost novca, - poverenje u institucije, - shvatanje važnih istorijskih događaja, - odnos prema nacionalnim manjinama*, - vrednovanje nacionalnog identiteta, - osećaj bezbednosti, - religioznost i odnos prema religiji**, - humor** 	- vrednovanja različitih profesija, - umetnost	- melanholija
GOVOR TELA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA	- nije bilo zadatih podtema -		<ul style="list-style-type: none"> - komunikacija rukama, - komunikacija očima, - osmehivanje, - lični prostor, - komunikacija u saobraćaju, - šminkanje, - psovke
DRUŠTVENE KONVENCIJE	<ul style="list-style-type: none"> - tačnost, - poklanjanje, - način oblačenja, - teme o kojima se puno priča, - teme o kojima se ne priča – tabui, - kućne posete 	- opraštanje	- šale i glasnoća
RITUALNI ŽIVOT	<ul style="list-style-type: none"> - rođenje, - venčanje, - smrt, - proslave, 		<ul style="list-style-type: none"> - krštenje, - slava*, - navijači i demonstracije

	- ponašanje posetilaca nekog javnog događaja, - način zabavljanja		
--	--	--	--

Za nas su i teme koje nisu dobile niti jedan odgovor veoma važna informacija koja govori o tome koji segmenti kulture su lako dostupni strancima, a koji ostaju skriveni i nakon višegodišnjeg života u Srbiji. U skladu sa tim možemo birati koje teme smatramo neophodnima u nastavi, a koje možemo prepustiti spontanom usvajanju. Sa druge strane, ukoliko se nastava izvodi u inostranstvu, logika izbora tih sadržaja može biti (i treba da bude) drugačija. Rezultati anketnog istraživanja nam pokazuju i da nivo znanja jezika nije siguran pokazatelj dubine iskustva i poznavanja kulture i društva.

Već je u literaturi (Marinković 2003) istaknuto da se komunikativna kompetencija stiče i razvija pre gramatičke, pa možemo reći i da se dobijenim odgovorima pokazalo da se kulturna kompetencija može razviti pre jezičke.

3.8. LINGVOKULTUREME UNUTAR TEMATSKIH POLJA

U postavci istraživanja nismo tražili niti očekivali konkretnu leksiku, međutim u odgovorima ispitanika su se izdvojile i određene leksičke jedinice (reči, kolokacije, fraze...) koje smo naročito istakli u prethodnom poglavlju i koje smatramo lingvokulturemama – leksikom za čije potpuno razumevanje nije dovoljno samo poznavanje osnovnog značenja i koje u nastavi srpskog kao stranog jezika zahtevaju interkulturalni pristup.

Leksički pristup nastavi (srpskog kao) stranog jezika podrazumeva organizovanje leksike po tematskim poljima koja se dalje granaju u tematske grupe. Tematsku grupu čini izbor leksema i leksičkih jedinica koji se prilagođava uzrastu učenika, ali i različitim drugim faktorima kao što su nivo znanja i ciljevi nastave (Krajišnik: 2016). Navedena monografija, rađena takođe isključivo za potrebe nastavnika i autora udžbenika srpskog kao stranog jezika, predlaže 17 tematskih polja kojima se pokriva leksički sadržaj srpskog jezika, odnosno koja predstavljaju konkretnu realizaciju semantičkog polja i koja se dalje usitnjavaju na tematske grupe i tematske nizove. Programi predmeta za Srpski kao maternji jezik u Republici Srbiji⁷⁶ (Službeni glasnik 2018), kao i moduli za nastavu srpskog kao jezika okruženja i obrazovanja u Republici Srbiji (Vučo i dr. 2018) takođe počivaju na tematski organizovanoj leksici.

Mi ćemo se zadržati na nivou tematskog polja i svakom polju ćemo priključiti leksički sadržaj izdvojen u prethodnom poglavlju kao izrazito kulturno specifičnu leksiku koju su spontano, bez direktnog pitanja o tome, izdvojili stranci koji su bili ispitanici u istraživanju. Ove reči smo posebno označili u prethodnom poglavlju zato što su ih sami ispitanici zapamtili i upotreбили kao vrlo konkretne sadržaje čije značenje, kako jezičko, tako i simboličko, stvara neku prepreku ili poseban utisak u vezi sa životom u Srbiji. Posebno je značajno da su neke lekseme upotrebljene u anketama koje su popunjavane na engleskom ili francuskom jeziku zato što su ispitanici svesni njihovog specifičnog lingvokulturološkog značenja i ne osećaju potrebu da ih prevedu.

Znamo da je osnovni princip selekcije leksike – funkcionalnost, a ona dolazi iz potrebnosti i frekventnosti (Krajišnik 2009). Prvo se uči ono što je najpotrebnije i najupotrebljivije. Ali, integrisani život sa maternjim govornicima podrazumeva i poznavanje neke rubne i/ili nestandardne leksike, koja je našim ispitanicima, očigledno, veoma živa u njihovom unutrašnjem rečniku.

⁷⁶ Tačnije, oblast Jezička kultura unutar Programa.

Tabela 10: *Kulturno specifičan leksički sadržaj u odgovorima*

TEMATSKO POLJE	LINGVOKULTUREME
1. lično predstavljanje	
2. prostor za život	namešten stan uselj enje praznih ruku nenajavljene posete
3. svakodnevni život	umrlice / čitulje flor
4. slobodno vreme	blejanje
5. putovanje	
6. odnosi među ljudima	brate sine teta i čiko brat i sestra staro kumstvo pravi muškarac čamuga čist račun – duga ljubav ti ćeš drugi put preko veze sramota ponos cepanje majice
7. zdravlje	promaja mokra kosa bose noge
8. obrazovanje	
9. hrana i piće	čaj hladno pečenje
10. kupovina	
11. usluge	bakšiš
12. vreme	posle ručka
13. geografski položaj	
14. grad	džeparoš navijači
15. snalaženje u mestu i prostoru	
16. priroda	
17. jezik	psovke

Sva ova leksika je *napunjena značenjem* koje dolazi od spoljašnjih, vanjezičkih okolnosti (na način na koji objašnjava Dragičević 2007), a te okolnosti i ta značenja se mogu poklapati sa onima u maternjem jeziku polaznika⁷⁷ ili ne. „Zadatak predavača srpskog jezika kao stranog jeste da pomogne strancu da

⁷⁷ U citiranom radu se navodi primer rečenice *On je pravi Crnogorac* (a može bilo koji drugi etnik da zameni dati primer) koji stranac ne može razumeti bez dodatnih objašnjenja. Posmatrajući naše rezultate, možemo videti sličnost sa izdvojenom kolokacijom *pravi muškarac* za koju objašnjenje mogu dati govornici različitih jezika.

usvajajući značenja leksema, usvoji i taj neuhvatljivi nanos. Ovo se naročito odnosi na kulturno stereotipne pojmove, i na one koji su na putu da to postanu“ (Ibid, 85).

Vidimo da je daleko najveći broj leksema koje su ispitanici naveli iz kategorije međuljudskih odnosa, a to se poklapa i sa istraživanjem udžbenika za inoslovenske govornike (Končarević 2007: 79).

4. ELEMENTI KULTURE U UDŽBENICIMA SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA

4.1. UDŽBENIK U NASTAVI SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA ZA ODRASLE POLAZNIKE

Udžbenik u svakoj vrsti nastave ima vanredno važnu poziciju i vrlo često je prva asocijacija na proces usvajanja i predavanja znanja. Kao osnovno nastavno sredstvo unutar školskog sistema jedne države, on nije samo autorova kreacija, „nije slobodan produkt autorove sposobnosti i znanja i nikad se ne sme posmatrati izolovano od dokumenata na kojima se zasniva“ (Budišin 1982: 83). Ta dokumenta su pre svega nastavni planovi – „prikaz svih nastavnih predmeta u okviru školske godine, uključujući i njihov status (obavezni ili izborni predmet) i ukupan fond časova po predmetima“ (Durbaba 2011: 133) i nastavni programi – definišu sadržaj i redosled usvajanja gradiva unutar jednog predmeta i oni funkcionišu kao obavezujuća regulativa (Ibid.) za sve koji učestvuju u nastavnom procesu.

Iznad svega, udžbenike za osnovno i srednje obrazovanje uređuje *Zakon o udžbenicima* (trenutno važeći: Službeni glasnik RS br. 27/2018 i br. 92/2023). U članu 2 ovog zakona definisani su udžbenik i priručnik, i taj član u celosti glasi: „Udžbenik je osnovno didaktički oblikovano nastavno sredstvo, u bilo kom obliku ili mediju, koje se koristi u obrazovno-vaspitnom radu u školi za sticanje znanja, veština, formiranje stavova, podsticanje kritičkog razmišljanja, unapređenja funkcionalnog znanja i razvoj intelektualnih i emocionalnih karakteristika učenika i polaznika, čiji su sadržaji utvrđeni planom i programom nastave i učenja i koji je odobren u skladu sa ovim zakonom. Priručnik predstavlja nastavno sredstvo, u bilo kom obliku ili mediju, koje se koristi za sticanje znanja, veština, formiranje vrednosnih stavova i razvoj intelektualnih i emocionalnih karakteristika učenika i polaznika, čiji sadržaj prati plan i program nastave i učenja i koji je odobren u skladu sa ovim zakonom.“ U citiranom zakonu stoji i da se „pripremanje, odobravanje i izdavanje udžbenika za ustanovu koja obavlja delatnost visokog obrazovanja uređuje opštim aktom visokoškolske ustanove, u skladu sa posebnim zakonom“.

Kada je reč o nastavi srpskog kao stranog jezika, udžbenike ne propisuje nijedan poseban zakon ili akt zakona te tako ova vrsta udžbenika isključivo zavisi od autorā i urednikā u izdavačkim kućama. Ovo ne smatramo nužno lošim jer su svi postojeći udžbenici za učenje srpskog kao stranog jezika izašli iz pera autorā koji se ovim poslom zaista i bave i svaki udžbenik je proizvod praktičnog iskustva ljudi koji su, po pravilu, svi i predavači srpskog kao stranog jezika sa iskustvom.

Jedna od posledica ove zakonske neregulisanosti jeste i činjenica da upotreba udžbenika u nastavi srpskog kao stranog jezika za odrasle polaznike nije obavezna i sasvim je moguće realizovati kurseve bez udžbenika ili kombinujući različite udžbenike i materijale. Ovaj drugi slučaj je dominantan u praksi (Pantić 2013). Novaković (2022: 11–12) daje sistematičan pregled prednosti i nedostataka upotrebe udžbenika u nastavi stranih jezika, prema postojećoj literaturi, a kada je reč o K2 u nastavi, kao prednosti upotrebe udžbenika navodi da udžbenici „pružaju uvid i upoznaju učenika sa kulturom kojoj pripada jezik koji se uči“ i „omogućavaju učenje kroz primere koji su uzeti iz svakodnevnih životnih situacija“. S druge strane, među nedostacima je pobrojano da udžbenici „znaju da sadrže i pogrešne sudove, dekonceptije, predrasude i stereotipne predstave o ljudima iz drugih sredina.“

Šeldon (Sheldon 1988: 237) je u uvodu svog čuvenog rada istakao da je udžbenik „vidljivo jezgro“ svakog programa za učenje engleskog kao stranog jezika, kako za polaznike tako i za predavače. Durbaba takođe ističe da je za mnoge udžbenik zapravo neka vrsta „tajnog nastavnog programa“ i da se sadržaj udžbenika prečesto izjednačava sa programom predmeta (makar i nesvesno). Jedan od načina da se

elemeti kulture učine dostupnim učesnicima u nastavnom procesu jeste da budu deo sadržaja udžbenika i da na taj način budu dostupni svim učesnicima u procesu učenja (Končarević: 2002 i 2005; Nikolić: 2016a; Perišić Arsić: 2017 i 2018; Raković: 2018; Spasić: 2018; Zečević Krneta, Jovanović, Andrijević: 2019).

Grupa polaznika koja je heterogena po maternjem jeziku, uzrastu, nivou obrazovanja i motivaciji za učenje jezika stvara sasvim drugačije okruženje za učenje od grupe vršnjaka iz iste kulture koji odrastaju zajedno u jednom razredu.⁷⁸ U ovom drugom slučaju možemo govoriti o susretu dve kulture u nastavi i tu je odgovornost autora da, ukoliko pripada ciljnoj kulturi, uspostavi ravnopravan odnos elemenata dve kulture (Janković, Tomović i Gledić 2017: 33).

4.2. PREZENTACIJA K2 U UDŽBENICIMA STRANIH JEZIKA

Postoje brojni radovi u kojima se analiziraju različiti udžbenici iz različitih uglova, odnosno na različite teme. Analiza udžbenika je interdisciplinarno polje istraživanja u kojem se susreću pedagogija, primenjena lingvistika, studije kulture, sociologije itd. Ta oblast se prevashodno bavi udžbenicima koji su namenjeni dečijem, odnosno školskom uzrastu, a mnogo manje udžbenicima namenjenim za upotrebu u kasnijem životnom dobu, izvan sistema obaveznog obrazovanja.

Drugo ograničenje koje je neophodno stalno imati u vidu jeste da ogromna većina radova tretira udžbenike za engleski kao strani jezik i celoj oblasti prilazi na osnovu iskustva engleskog kao stranog ili drugog jezika (EFL – English as a Foreign Language; ESL – English as a Second Language). Ovo je veoma važno stalno imati na umu jer je upravo na velikoj bazi radova na temu engleskog kao stranog stvoren zaključak da je kulturu stranog jezika nemoguće nacionalno odrediti, što je u slučaju engleskog jezika tačno, ali je u slučaju manjih jezika i ovom stavu potrebno pristupiti kritički.

Promena odnosa prema kulturi u nastavi vidljiva je kroz načine na koji se taj kulturološki materijal predstavlja u udžbenicima. U savremenim udžbenicima on je redovno prisutan na različite načine, na primer tako što se navike i običaji stanovnika zemlje čiji se jezik uči u vežbama povezuju sa zemljom studenata (Krajišnik, Stojičić 2014: 2069). Autori ističu da je ovo u skladu sa ključnim načelom komunikativne metode u nastavi stranih jezika.

Kada govorimo o analizi udžbenika, i ovo je veoma važno naglasiti, mi ne mislimo na evaluaciju udžbenika. U literaturi nalazimo potvrdu za ovakav naš stav i na odvajanje analize od evaluacije: „Analizu zanima identifikovanje opštih trendova uz upotrebu različitih teorija kao okvira istraživanja, a evaluacija pripada praksi i kontekstu nastavnika jezika da bi ponudila praktična i odmah primenljiva rešenja“ (Weninger&Kiss 2015: 51).⁷⁹

Kao i za sve druge aspekte nastave srpskog kao stranog jezika, ne postoji jedan idealan udžbenik koji bi pokrio potrebe svih učenika/polaznika, svih nastavnika i svih kurikuluma. Nije drugačije ni kada je reč o kulturološkim sadržajima.

Ono što možemo naglasiti jeste da je u literaturi (Tomlinson 2012; Byram and Masuhara 2013) nesporno mišljenje da materijali za učenje stranog jezika moraju pomagati razvoju interkulture

---

⁷⁸ U literaturi se često ističe da su elementi različitih kultura u nastavi pogodni za korelaciju jezičkih predmeta sa drugim školskim predmetima, a time i razvoj međupredmetnih kompetencija, što spada u važne zahteve savremene nastave (Janković, Tomović i Gledić 2017).

⁷⁹ U originalu: *Analysis is concerned with identifying general trends using different theories as the framework of investigation, while evaluation is situated in the practice and context of the language teacher to offer practical and immediately applicable answers.*

osvešćenosti, odnosno da kulturološki sadržaji nisu ukras ili dodatak jezičkim sadržajima. Iz ovog principa nužno proizlazi da udžbenici ne bi trebalo da predstavljaju kulturne realije na neki idealističan način koji je previše udaljen od realnog života zajednice čiji jezik se uči. Preklapanje te dve stvarnosti, udžbeničke i životne, trebalo bi da bude što je veće moguće. Stević (1995: 47) kaže: „da bi postala didaktički upotrebljiva, životna situacija je u lekciji donekle drugačija...nužno je zlo da školski čas ostane samo simulacija realnosti; i mada je situaciju⁸⁰ nemoguće sasvim oživeti, njena prividnost i artifičijelnost mogu se u izvesnoj meri prevladati.“

Ne treba izgubiti iz vida da je još pre više od 40 godina vladalo mišljenje (Dimitrijević 1982: 27) da bi „u dobro koncipiranom jezičkom materijalu, lingvistički i kulturološki adekvatnom, učenik, a naročito student, trebalo da nađe uzorke elemenata KJ2 koji nisu svojstveni samo jednoj društvenoj klasi, jednom uzrastu ili jednom sloju društva.“

Slike, ilustracije, fotografije, crteži i sav grafički (nejezički, neverbalni)⁸¹ materijal u udžbenicima neizostavan su deo vizuelnog identiteta udžbenika.⁸² To je, nakon teksta, najvažnija strukturna komponenta udžbenika. Novaković (2022: 76) navodi zaključke mnogih kognitivnih istraživanja dečije pedagogije koji ističu da fotografije pomažu boljem pamćenju zato što mozak brže obrađuje fotografije nego tekst, sa jedne strane, a sa druge, fotografije duže ostaju u našoj dugoročnoj memoriji (više kod Mayer 2011 i kod Pešikan 2019).

S obzirom na to da u učionicama već sada dominiraju generacije ljudi koje neki autori nazivaju digitalnim urođenicima, ukupna izloženost slikovnim sadržajima izuzetno je visoka u svakodnevnom životu, nevezano od škole i udžbenika, a time i naviknutost mladih generacija na takve sadržaje. Pešikan (2019) to naziva hipertrofijom vizuelnog u zapadnoj kulturi. Termine *digitalni urođenici* (digital natives) i *digitalni doseljenici*⁸³ (digital immigrants) skovao je Majkl Prenski (Prensky 2001) na samom početku XXI veka. Skloni smo da vizuelne sadržaje spontano vežemo sa savremenim digitalnim vremenom, ali korisno je imati na umu da je „zaokret ka slikovnom“ (Pešikan 2019: 67) nasleđe ne XX nego čak XIX veka. Pešikan objašnjava da „izraz *pictorial turn* nije nastao samo zato što su bitno unapređene tehničke mogućnosti za umnožavanje slika već i zato što smo, i kao pošiljaoci i kao primaoci, postali svesni značaja vizuelnog kanala i vizuelno poslanih poruka, a ne samo onih koje su poslate tekstom. Istraživanja komunikacije potvrđuju da u situacijama kada nisu u saglasnosti verbalna i neverbalna poruka koje određena osoba šalje, ljudi će više verovati neverbalnom nego verbalnom kodu“.

Fotografije i ilustracije se u jezičkim udžbenicima i u nastavi jezika koriste u različite svrhe, za razvoj svih jezičkih veština. Veoma interesantnu analizu uloge i zastupljenosti vizuelnih materijala u razvoju četiri osnovne jezičke veštine u udžbenicima za srpski kao strani jezik nedavno je uradio Ivanović. Autor je analizirao vežbanja koja sadrže vizuelne materijale i grupisao ih prema veštini čijem razvoju su

---

⁸⁰ Misli se na situaciju kao interakciju, kao primer neke jezičke razmene u udžbeniku, na osnovu koje se usvaja neka jezička struktura ili pravilo.

⁸¹ Pregled brojnih i raznovrsnih terminoloških rešenja za imenovanje ovih elemenata udžbenika videti kod Pešikan 2019: 72. Mi se vodimo autorkinom napomenom da su ilustracije ili slike „krovno ime za sve vrste netekstualnih prikaza u udžbeniku“.

⁸² Kao istorijsku zanimljivost, i to izuzetno povezanu sa temom nastave stranog jezika, citiramo odlomak iz već pominjanog rada Ane Pešikan (2019: 69): „Prednost slikovnih didaktičkih sredstava u nastavi isticana je još od 17. veka i rada Komenskog (J. A. Comeniusa), koji je napravio prvi udžbenik koji je kombinovao tekst i slike, *Orbis Pictus* („Svet u slikama“). To je bio rečnik latinskog jezika gde su zajedno bili dati tekst i slike koje ga sumiraju. Komenskog pominje i Majer ističući da je on bio protiv nastave koja počiva na rečima i smatrao je da reči i slike treba učiti zajedno, jer: *Nema ničega u našem razumevanju što nije ranije bilo u našim čulima* (Mayer 2011: 428).

⁸³ Dok je navedeni prevod prvog termina dosta stabilan u literaturi na našem jeziku, kod drugog termina nalazimo više varijacija. Novaković (2022: 76) koristi varijantu *digitalni doseljenici* koja se i nama najviše dopala. Kuzmanović (2022: 56) koristi *digitalni imigranti*, a čini se da je najrasprostranjenija varijanta *digitalne pridošlice* (Čakarević 2014; Katić i Stanišić 2021). Iscrpan pregled alternativnih naziva za generacije „digitalizovane od rođenja“ nalazimo kod Kuzmanović (2022: 55–56).

namenjena. Zaključio je (Ivanović 2024: 309) da je slikovni materijal najšire zastupljen u vežbama za razvoj govorenja, kao i da ukupno „većina analiziranih udžbenika ispunjava D2 kriterijum (funkcionalna upotreba slikovnih sredstava izražavanja)“. Reč je o kriterijumima propisanim Opštim standardima kvaliteta udžbenika. Grupa D predstavlja grupu standarda⁸⁴ za didaktičko oblikovanje udžbenika (Ivić, Pešikan, Antić 2012: 55). Nas u našem istraživanju isključivo interesuju slike i ilustracije u službi razvoja IKK, uz punu svest da to nije njihova jedina uloga.

Slikovni materijal u udžbeniku može biti *reprezentacioni* ili *nereprezentacioni*. U prvu kategoriju spadaju slike koje „verno prikazuju osobu, predeo, stvar, događaj ili fenomen“, a te slike mogu biti fotografije, ilustracije, crteži, umetnička dela i sl. Kategoriju nereprezentacionih čine grafikoni, tabele, dijagrami, šeme, mape, karikature... Za prve se kaže da su portreti ili zapisi stvarnosti, a za druge da su konstruktivi, odnosno proizvođači značenja (sve prema Pešikan 2019: 76).

Likovi u udžbenicima srpskog kao stranog jezika mogu biti ili stranci koji dolaze u Srbiju ili domaćini koji ulaze u interakcije sa tim strancima ili, ono što je najčešće u udžbenicima u našem korpusu, kombinacija ova dva modela.

Uvođenje „domaćih“ likova koji su u kontaktu sa pripadnicima strane kulture je dobro rešenje jer otvara prostor za interakciju pripadnika dveju kultura unutar koje se mnogo kulturnih karakteristika može predstaviti na spontan i autentičan način. Opasnost leži u preterivanju, odnosno u držanju likova u samo jednom kulturnom okviru (Janković, Tomović i Gledić 2017: 40). Raznovrsnost likova bi olakšala predstavljanje društvene raznovrsnosti, a naročito na višim nivoima znanja pogled u dijalekatske razlike bez velikog teoretisanja o tome.

Slažemo se sa autorima (npr. Marić 2011: 18) koji smatraju da udžbenik nije ni ključan, a ni dovoljan činilac u razvoju IKK već da je to na prvom mestu nastavnikovo razumevanje kulture, a na drugom stavovi učenika, naročito odraslih učenika. Udžbenik je medij koji omogućava interaktivnim delatnicima, a to su učenik i nastavnik, da iz tog medija izvuku najviše što mogu u ostvarivanju nastavnih ciljeva (Marić 2011: 19).

Paralelno sa razmišljanjem o sadržaju udžbenika, moramo razmišljati i o obrazovanju i pripremljenosti nastavnika da unesu ove teme u svoju učionicu i obrade na način koji će doprineti razvoju interkulture osvešćenosti. Redli (2018) ističe da je za uspešno kontrastiranje i komparaciju dve ili više kultura neophodno biti upoznat sa sopstvenom, ali da to često nije slučaj. Pored mnogih drugih uloga nastavnika, njihov posao je i da pomognu učenicima da osveste kulturu iz koje potiču tako što će je porediti sa novom kulturom o kojoj uče. Zapravo se znanje stiče kroz interakciju različitih perspektiva ključnih učesnika u tom procesu: učenika, nastavnika i nastavnih materijala (Kramsch 1996). Opisujući način rada po komunikativnoj metodi, Marinković (2003: 286) zaključuje da „didaktika zapažanja i ispitivanja istiskuje didaktiku posredovanja i uplitanja“. Autor je govorio o nastavi gramatike, ali to je univerzalno primenjivo na sve aspekte moderne nastave stranog jezika.

U našem istraživanju uzimali smo u obzir i grafičke elemente koje nose neku kulturološku informaciju, čak i kad nisu praćeni nikakvim objašnjenjem, upravo zato što računamo da ravnopravno učešće sva tri navedena nosioca učenja u učionici.

Konačno, i ovde moramo istaći velike razlike među okolnostima u kojima se drži nastava srpskog kao stranog jezika u svetu i na suštinski različitu poziciju kolega koje rade u zemlji u odnosu na one u

---

⁸⁴ Ukupno je definisano sedam kategorija standarda (od A do E): A – Standardi kvaliteta udžbeničkog kompleta; B – Standardi kvaliteta udžbenika – knjige za učenika; V – Standardi kvaliteta lekcije; G – Standardi kvaliteta sadržaja udžbenika; D – Standardi kvaliteta didaktičkog oblikovanja udžbenika; Đ – Standardi kvaliteta jezika udžbenika; E – Standardi kvaliteta elektronskih izdanja (Ivić, Pešikan, Antić 2012: 54–55)

inostranstvu. To, uostalom, nije posebnost srpskog jezika. „Kontakt sa drugom kulturom utoliko je teži ukoliko se odvija u inostranoj sredini gde je nastavnik jedini model govornika, usled čega udžbenik postaje ključni izvor informacija kulturne sadržine, kojim se nadoknađuje odsustvo direktnog kontakta sa ciljnom kulturom“ (Vujović 2004a: 98–99). Sa druge strane, ukoliko strani student boravi u zemlji čiji jezik uči, on „ima mogućnosti da se van učionice susreće sa obiljem informacija vezanih za način života i komunikacije domaćeg stanovništva, njihove običaje, navike, etičke vrednosti, tradiciju, komunikativne slojeve i mnoge druge sadržaje koje je nemoguće predstaviti u formi jednog udžbenika ili ih objasniti u ograničenom vremenu školskog časa“ (Krajišnik i Nestorović 2013: 52).

4.3. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA KULTURE U UDŽBENICIMA SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA

Druga decenija XXI veka donela je talas interesovanja za pitanja interkulturnih znanja u našoj naučnoj zajednici, pa je objavljeno više radova koji proučavaju sadržaje u službi razvoja IKK u postojećim udžbenicima srpskog kao stranog jezika za odrasle polaznike. S obzirom na to da ih smatramo direktnom prethodnicom u našem istraživanju, navešćemo ih hronološki i kratko predstaviti.

Rad koji je u izvesnoj meri prethodnica svih kasnijih radova usko orijentisanih na našu oblast, odnosno na srpski jezik i na ispitivanje kulturnih sadržaja i njihove didaktizacije u udžbenicima srpskog kao stranog jezika objavljen je još 2005. godine. U njemu Ksenija Končarević (2005) govori o principima prezentacije srpske kulture u udžbenicima srpskog kao stranog jezika.

Naredni značajan rad jeste analiza elemenata kulture u udžbenicima za početni nivo učenja srpskog i hrvatskog jezika iz pera kolegice Olje Perišić Arsić, koja radi u inostranstvu. Autorka ističe da je u „situaciji učenja stranog jezika van matične zajednice posebno važan dobar odabir elemenata kulture koje će nastavnik dalje pojasniti i razraditi u cilju razvijanja interkulturalne kompetencije učenika. Profesor je u ovom slučaju model govornika stranog jezika koji često nije kulturološki tipičan predstavnik matične zajednice, jer je *kontaminiran* dugogodišnjim boravkom u novoj kulturnoj sredini. Iz tog razloga sami udžbenici dobijaju još više na važnosti.“ (Perišić Arsić 2017: 370). I ovde se ponovo susrećemo sa činjenicom da je važno razvijati udžbenike za učenje srpskog jezika koji su nastali na iskustvu rada naših lekora u inostranstvu jer autori koji rade isključivo u Srbiji ne mogu imati uvid u sve zahteve kvalitetne nastave u učionici koja nije smeštena u širi društveni kontekst kulturne realnosti koja se izučava. Zaključak ovog rada jeste da u udžbenicima dominiraju geografske teme ili portreti važnih ličnosti, često bez dovoljno objašnjenja, a da bi trebalo uvesti „sve one elemente kulture koji u odnosu na ciljnu grupu mogu biti viđeni kao različiti ili, pak, slični izvornoj kulturi učenika, pa samim tim podstićaj za diskusiju na času“. Autorka predlaže takve teme za italijansku sredinu u kojoj ona radi (sladak ili slan doručak, načini pozdravljanja, običaji pijenja kafe i sl.).⁸⁵

Godinu dana kasnije Perišić Arsić (2018) izdaje i rad u kojem analizira kulturološke sadržaje dva udžbenika namenjena srednjem nivou učenja srpskog jezika od kojih je jedan objavljen u Srbiji, a drugi u Italiji. U skladu sa višim nivoom poznavanja jezika polaznika kojima su ovi udžbenici namenjeni, autorka navodi teme koje se pojavljuju u svakom od njih i ističe da najviše pažnje njenih studenata privlače

---

⁸⁵ U ovom radu se, u kontekstu postjugoslovenskog nasleđa, pominje i pitanje naziva jezika kao kulturološki sadržaj koji se javlja na samom početku kursa. Iz perspektive nastave u inostranstvu i različitog načina organizovanja katedara na kojima se izučavaju jezici naslednici srpskohrvatskog, to zaista i jeste tako. Iz perspektive nastave u matičnoj zemlji, naziv jezika nije sporan i nije, uslovno rečeno, zanimljiv početnicima. U svom sledećem radu u kojem analizira dva udžbenika za srednji nivo, autorka se vraća na pitanje varijanti i kaže sledeće: „Za razliku od udžbenika za strani jezik pisanih i publikovanih u matičnim zemljama, udžbenici objavljeni u inostranstvu pokazuju otvoreniji pristup prema svim varijantama nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika, u skladu sa teorijama o policentričnosti jezika, za koji smatramo da je preporučljiv u radu sa strancima, jer omogućava širinu i celovitost u sagledavanju ovog zajedničkog jezičkog i kulturnog prostora“ (Perišić Arsić 2018: 104).

tekstovi u kojima uočavaju rodne uloge različite od onih na koje su navikli. Koristeći mnogo primera, autorka nas podseća na već identifikovane dve glavne opasnosti u nastavi strane kulture (kod Vujović 2004b), jedna je formalizovana nastava koja objašnjava kulturnu praksu, a druga je egzotizacija i folklorizacija neke kulture. Međutim, rad Perišić Arsić veoma je interesantan iz jednog neočekivanog razloga. U njemu se upoznajemo sa projektom LabCom⁸⁶, Centra za istraživanje didaktike jezika Univerziteta u Veneciji (Centro di Ricerca sulla Didattica delle Lingue, Università Ca' Foscari Venezia). Na osnovu interkulturnog modela koji su razvili Balboni i Kaon [Balboni & Caon] definisane su kategorije, odnosno teme neke druge kulture (druge u odnosu na italijansku kulturu). Srbija je u ovom projektu uzeta kao paradigma za sve balkanske zemlje i na sajtu se nalazi pod imenom *Serbia e penisola balcanica*. Postoje četiri osnovne grupe tema, svaka sa svojim podtemama. Ovde ih navodimo jer su u velikoj meri slične temama iz Zajedničkog evropskog okvira, odnosno iz našeg upitnika. Ovo saznanje nam je veoma važno jer potvrđuje univerzalnost interkulturnih tematskih kategorija u nastavi.

Teme i pod teme unutar projekta LabCom su: 1. kulturne vrednosti (znanje, novac, iskrenost, porodica, hijerarhija, politička (ne)korektnost, religija itd.); 2. verbalno izražavanje (leksika, gramatika, formalno/neformalno, metafore, frazeologizmi, titule, oslovljavanje itd.); 3. neverbalno izražavanje (telo, međusobna blizina, mirisi i zvuci, jelo, alkohol, cigarete, pokloni, statusni simboli) i 4. komunikativne situacije (večera, kokteli, dijalog, javni govori, poslovni ručkovi, imejlovi, poslovni sastanci, telefoniranje). Autorka ističe:

„Kao što osnivači ističu, ključ razumevanja ovog projekta leži u njegovoj nedovršenosti, autori ne pretenduju da daju konačnu, fosiliziranu sliku jedne kulture, jer nju čine pojedinci, pa se ovde radi samo o naznakama koje su u stalnoj proverbi kroz praktičnu upotrebu“ (Perišić Arsić 2018: 98).

Iste godine izlazi još jedan rad koji analizira sadržaje srpske kulture u udžbenicima za A nivo⁸⁷, a koji su izdati u Srbiji (Raković 2018). Cilj ovog rada jeste „osvetljavanje kulturoloških fenomena upotrebljenih sa ciljem učenja srpskog kao stranog jezika na A nivou“ (Raković 2018: 374), a autorka na još jednom mestu u radu ističe da znanja o srpskoj kulturi pre svega doprinose usvajanju vokabulara, a zatim olakšavaju snalaženje u nekim uobičajenim komunikativnim situacijama (npr. u restoranu). U ovom radu nalazimo i potvrdu naše odluke da u korpus udžbenika za ovo istraživanje ne uvrstimo one objavljujane u vreme Jugoslavije. Analizirajući veoma važan i nekada često korišćen udžbenik Kolarčevog narodnog univerziteta (*Serbo-Croatian for Foreigners*, autorke Slavne Babić), autorka Raković kaže:

„U nastavnom procesu upotreba ovog udžbenika zahtevala bi dodatno objašnjenje o kulturno-istorijskim okolnostima koje su doprinele formiranju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. U dvadeset i petoj lekciji ovog udžbenika, učenici se upoznaju sa istorijskim okolnostima nastanka Jugoslavije, zemljama članicama, kulturno-istorijskim spomenicima (tvrđave, zgrade, crkve), privredom (ugalj i razne rude iz kojih se dobija bakar, olovo itd.) i biljnim kulturama (pšenica, kukuruz, šećerna repa, šljiva i jabuka). Tekst prate fotografije Ljubljane, Skoplja pre zemljotresa, Dubrovnika, Boke Kotorske i Dioklecijanove palate. Kao provera zapamćivanja teksta data su pitanja koja se odnose na poznavanje istorijskih i socioloških činjenica koje su dovele do nastanka Jugoslavije“ (Raković 2018: 378).

---

⁸⁶ Projekat je dostupan na stranici <http://www.mappainterurale.it>.

⁸⁷ Sama autorka u naslovu svog rada i dosledno u celom radu koristi *A nivo*, u jednini, zato smo to tako preneli. Naredne godine ista autorka objavljuje još jedan rad o strukturi i sadržaju udžbenika srpskog kao stranog jezika (Raković 2019), i u njemu takođe dosledno koristi *A nivo* u jednini.

Mislimo, ipak, da je bolje slovne oznake nivoa po ZEOJ-u uvek koristiti u množini (A nivoi, B nivoi, C nivoi), čak i kada se posmatraju „u paru“ jer razlike unutar „parova“ nisu zanemarljive.

U ovom radu se analizira i udžbenik Bože Ćorića koji smo mi iz istih razloga kao i prethodno pomenuti udžbenik izdvojili iz našeg korpusa. Analizirajući još tri savremena udžbenika (*Reč po reč*, *Korak po korak* i *Naučimo srpski 1*) autorka zaključuje da su u njima predstavljeni „reprezentativni primeri srpskog kulturnog nasleđa“ (Ibid. 383), a da je *Korak po korak* neobičan po tome što srpsku kulturu reprezentuje iz perspektive Engleza koji uči srpski.

Iste godine Redli je objavila rad u kojem se bavila kulturnim sadržajima udžbenika *Naučimo srpski 1* i *Naučimo srpski 2* koje je objavio Filozofski fakultet u Novom Sadu. Kulturni sadržaji u ovim udžbenicima su deo tekstova kojima se razvijaju veštine čitanja i slušanja, a te tekstove prate zadaci usmereni na proveru razumevanja. Autorka primećuje da je manje zadataka koji zahtevaju diskusiju o sličnostima ili razlikama među kulturama. Jedan od zaključaka ovog rada jeste „da bi se motivacija studenata podigla na viši nivo pa samim tim i njihovo interesovanje za ciljnu kulturu, trebalo bi uključiti dodatni materijal koji bi bio, s jedne strane, aktuelniji kad je reč o poznatim ličnostima, a s druge, raznovrsniji po pitanju srpske kulture“ (Redli 2018: 87). Autorka takođe podvlači da je, ipak, u ovim udžbenicima dovoljno interkulturnih tema koje nastavnik može razraditi dalje.

Veoma važan koautorski rad objavljen je 2019. godine i u nekom smislu je nastavak tri godine starijeg rada jedne od autorki (Andrijević 2016). Značaj rada iz 2019. godine je u tome što kulturološke sadržaje u šest analiziranih udžbenika promatra kroz kriterijum načina njihove didaktizacije. Autorke (Zečević Krneta, Jovanović, Andrijević 2019) iznose podelu na informativni i formativni pristup didaktizaciji kulturnih sadržaja i udžbenike posmatraju kroz tu prizmu. Informativni pristup informiše o kulturnim pojavama i predstavlja ih kao objektivnu datost. Nedostatak ovakvog načina didaktizacije jeste u tome što se tako mogu osnažiti postojeći stereotipi. Formativni pristup želi da senzibilizuje učenike da promišljaju i svoju i druge kulture. On se zasniva na konstruktivističkoj paradigmi po kojoj je učenje stranog jezika **proces tercijarne socijalizacije** koja se dešava izgrađivanjem interkulturnog identiteta, iskustvenog učenja, interakcije i kognitivnog konflikta sa prethodno usvojenim obrascima (Ibid.) Autorke zaključuju da su jedina dva udžbenika u kojima je primenjen formativni pristup – udžbenici za srednji nivo učenja jezika, *Više od reči* i *Učimo srpski 2*.

Iste godine je Ćuk (2019) istraživala kulturu u udžbenicima za početni nivo, izdatim u Srbiji. Uz veoma zanimljiva razmišljanja o metodološkim nedoumicama, autorka odlučuje da kulturološke sadržaje podeli u četiri kategorije, iako ističe da one nisu toliko jasno razgraničene, odnosno da se prepliću. Te četiri kategorije u ovom radu su: 1) Kultura „kanona“, 2) Popularna kultura⁸⁸, 3) Toponomastika Srbije i 4) Svakodnevnica (ostalo).

4.4. CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj ovog istraživanja jeste da otkrijemo koliko se sadržaj udžbenikā poklapa sa katalogom tema koji smo predstavili u prethodnom poglavlju. Želimo da utvrdimo koje teme se mogu obrađivati u nastavi upotrebom već postojećih udžbenika, a koje od njih nastavnik mora uvesti sam.

Metodom analize sadržaja (Popadić, Pavlović, Žeželj, 2018: 91) u izabranim udžbenicima za učenje srpskog kao stranog jezika identifikovaćemo kulturološke teme koje se u njima javljaju, bilo kao jezički ili kao slikovni sadržaj. Koristićemo rezultate dosadašnjih istraživanja koja smo predstavili u

---

⁸⁸ Pored ovih kategorija, autorka daje veoma zanimljivu opasku o estradi koja otvara veliku temu prikladnosti sadržaja s jedne strane i svrhe udžbenika s druge strane: „Kako se ne bismo upuštali u neprimerene diskusije o ukusima, izbacili smo „estrada“ bez daljih objašnjenja. Stranac koji je došao u našu zemlju, lako se može upoznati sa ovom stranom našeg društva i bez pomoći udžbenika SKS“ (Ćuk 2019: 462).

prethodnom poglavlju, a koja su dominantno posvećena udžbenicima za početni nivo učenja i u određenoj meri onima za srednji nivo.

Ovde moramo dodati da su svi udžbenici koji su analizirani za potrebe ovog rada pisani za mešovite grupe polaznika, a ne za govornike jednog maternjeg jezika. Ovo je veoma važna okolnost. Kada se udžbenik pravi za nosioce jedne kulture, odnosno jednog maternjeg jezika, onda treba imati u vidu zaključke do kojih je došla ruska metodika, a o kojoj saznajemo u već pomenutom radu Končarević (2005). Autorka kaže da prisustvo maternje kulture studenta u udžbeniku takođe ima puno opravdanje jer student nije samo pasivni primalac (novih) informacija već i aktivni prenosilac, pa je u teoriji udžbenika prihvaćen odnos između K2, K1 i kulturoloških neutralnih sadržaja u srazmeri 3:2:1 (sa odstupanjima od +/- 20%).

„Ako je više od 70% materijala tekstoteke i aparature organizacije usvajanja (AOU) vezano za kulturu zemlje i naroda čiji se jezik uči, udžbenik je orjentisan na stranu kulturu; isti procenat primenjuje se i na kategoriju udžbenika orijentisanih na maternju kulturu, a ukoliko za više od 70% materijala ekspert ne može da utvrdi na koju se realnost odnosi, udžbenik je kulturološki neutralan (poslednje dve kategorije ne obezbeđuju formiranje adekvatne sociokulturne kompetencije)“ (Končarević 2005: 219, a prema Arutjunov⁸⁹ 1987: 53).

4.5. KORPUS ANALIZIRANIH UDŽBENIKA

Za ovo istraživanje, korpus udžbenika smo definisali po tri osnovna kriterijuma. Prvo, da su namenjeni odraslim (punoletnim) polaznicima, drugo, da su objavljeni u Srbiji i treće, da nisu namenjeni govornicima jednog određenog jezika. Kriterijumi proizlaze iz prvog istraživanja rađenog za potrebe ovog rada i kojim su bili obuhvaćeni isključivo odrasli (punoletni) ispitanici koji srpski jezik nisu učili u detinjstvu, a koji su znanje o jeziku i društvu sticali „iz blizine“, učeći i živeći ovde.⁹⁰

U literaturi nalazimo potvrdu da se i u lektoratima srpskog jezika na visokoškolskim ustanovama u inostranstvu (Pantić 2013: 304) koriste gotovo dosledno isti udžbenici koji ulaze u naš korpus istraživanja. Takođe nalazimo potvrdu da su struktura i sadržaj udžbenika za inoslovenske polaznike temeljno drugačiji od onih namenjenih govornicima neslovenskih jezika: „Specifična obeležja koja proističu iz genetske, tipološke i socijalne (kulturološke) bliskosti srpskog sa jezikom zemlje studenta ili drugim slovenskim jezikom kao jezikom posrednikom u znatnoj meri modifikuju globalni model udžbenika za svaki konkretni obrazovni profil, uzrast, etapu učenja i odabrani metodički pristup.“ (Končarević 2007: 79)

Za analizu biramo samo udžbenike koji su objavljeni u Srbiji nakon raspada SFRJ. Razlog za ovo ograničenje, pored očigledne činjenice da stariji udžbenici više (koliko nam je poznato) nisu u upotrebi, kao i potvrde u literaturi (Zečević Krneta, Jovanović, Andrijević 2019: 343), nalazimo pre svega u činjenici da je Jugoslavija kulturološki sadržaj koji je potrebno predstaviti strancima koji uče srpski jezik, a ne društveni kontekst i realnost u kojem autori udžbenika žive i rade, odnosno u koji ti stranci dolaze.

---

⁸⁹ Nismo imali uvid u ovaj izvor, reč je o: Арутџонов, А. Р. (1987). *Конструирование и экспертиза учебника*. Москва : Изд-во Ин-та рус. яз. им. А. С. Пушкина.

⁹⁰ Svakako bi bilo veoma interesantno uraditi slično istraživanje na udžbenicima koji se objavljuju u inostranstvu. To su uglavnom univerzitetski udžbenici za potrebe studiranja slavistike ili praktični priručnici za samostalan rad. Njihovi autori su najčešće stranci kojima je srpska kultura – druga kultura (K2) i oni su, uglavnom, namenjeni homogenijim grupama učenika, npr. studentima određene godine slavistike na jednom univerzitetu. Nas su ovaj put interesovali udžbenici koji nisu profilisani ni za jedan konkretan maternji jezik, uzrast, poreklo ili stepen obrazovanja polaznika.

Ovo je razlog zašto u analizu ne uključujemo udžbenik Bože Ćorića *Srpski za strance*. To je knjiga koja je prvi put objavljena 1985. godine pod nazivom *Srpskohrvatski za strance* i u različitim izdanjima tog udžbenika može se pratiti promena državnog uređenja, od Jugoslavije do državne zajednice Srbije i Crne Gore (detaljno o tome u već pominjanom radu Perišić Arsić 2017: 372).

Iz istog razloga u naš korpus na spadaju udžbenici Jelice V. Marković i Slavne Babić. Oba seta udžbenika imaju sličan razvojni put, ali su istorijski važni i zato ne možemo da ih ne pomenemo. Prateći predgovor u jednom mnogo kasnijem izdanju (Marković 2001), saznajemo da je autorka Jelica V. Marković prvi udžbenik srpskohrvatskog kao stranog izdala još 1957. godine. Još dva izdanja su izašla 1959, pa 1961. Ovo treće izdanje nalazimo pomenuto i u monografiji o udžbenicima (Novaković 2022: 100). Knjiga, tačnije dve knjige, za početni i srednji nivo učenja, doživele su svoje četvrto izdanje 2001. godine, pod naslovom *Srpski za strance*, ali nepromenjenog sadržaja. Autorka Slavna Babić je prvi udžbenik izdala 1964. godine, za potrebe kurseva na Kolarčevom narodnom univerzitetu i ti udžbenici su doživeli mnogo izdanja. Takođe 2001. godine izašlo je izdanje promenjenog naslova, ali nepromenjenog sadržaja.

U analizu ne uključujemo ni udžbenike za dečiji uzrast niti udžbenike koji su namenski pravljeni za govornike određenog jezika, odnosno koji su namenjeni konkretnoj kategoriji polaznika. Ovde mislimo na: a) dva udžbenika koja su se nedavno pojavila na našem tržištu i namenjeni su Rusima, odnosno rusofonima. Zovu se *Govori srpski da te ceo svet razume 1* i *Govori srpski da te ceo svet razume 2*, autorke Julije Šapić; b) udžbenik *Serbian for foreign learners – Srpski jezik za strance za englesko govorno područje*⁹¹, objavljen 2006. godine, koji su napisale Milka Canić i Dragana Čećez-Iljukić i c) udžbenik *Govorimo srpski*, Jelice Jokanović-Mihajlov i Vesne Lompar, u izdanju Međunarodnog slavističkog centra, jer je namenjen prvenstveno studentima slavistike, kako se navodi u predgovoru prvog izdanja iz 2001. godine. Oni sami za sebe predstavljaju interesantnu temu za neko sledeće istraživanje koje je komparativne prirode i/ili usmereno na neke konkretnije kategorije polaznika, odnosno korisnika udžbenika.

Nijedan udžbenik nije namenjen za samostalno učenje i nije nam poznato da je u našoj zemlji ikada i objavljen takav tip udžbenika za srpski kao strani jezik.

Analizom su obuhvaćeni sledeći udžbenici:

4.5.1. Udžbenici za početne nivoe učenja srpskog jezika

Svi udžbenici za početne nivoe su već analizirani sa aspekta kulturoloških sadržaja. Radovi se međutim uglavnom tiču sadržaja visoke kulture u ovim udžbenicima.

4.5.1.1. Udžbenik „Reč po reč“ – oznaka RPR

Autorke udžbenika su Maša Selimović-Momčilović i Ljubica Živanić, izdavač je Institut za strane jezike, Beograd. Prema podacima dostupnim u sistemu COBISS, prvo izdanje ovog udžbenika je iz 2002. godine. Mi smo koristili deveto izdanje iz 2012. godine. U predgovoru autorke ističu da je cilj da „student polaznik usvoji osnovna znanja iz oblasti fonetike, morfologije i sintakse“, kao i da savlada oba pisma

---

⁹¹ S obzirom na to da engleski jezik u savremenom svetu ima status *lingua franca* (npr. Taguchi i Ishihara 2018), moguće je argumentovano osporiti ovaj naš izbor jer je skoro ceo svet englesko govorno područje, ali s obzirom na to da je ovo određenje ušlo u sam naslov knjige, smatramo da postoji velika mogućnost da su autorke pravile udžbenik imajući na umu englesko govorno područje u užem smislu i stoga izostavljamo ovaj udžbenik iz korpusa.

srpskog jezika i osposobi se za osnovnu komunikaciju (RPR 2012: predgovor). Sadržaj, uz naslove lekcija, nudi isključivo gramatički sadržaj svake lekcije (ukupno 24), ne pominje se čak ni leksički aspekt.

Uprkos tome što kulturološka znanja ne pominje kao cilj u bilo kojem telu prateće aparature, ovaj udžbenik obiluje sadržajima iz kulturne istorije našeg naroda. Slažemo se sa Raković (2018: 383) da „ovaj udžbenik odvajaju od drugih upravo segmenti koji se odnose na prezentovanje srpskog kulturnog nasleđa, jer ih u ovom udžbeniku ima najviše“. I u ovom radu, kao i kod Ćuk (2019) detaljno su popisani ti sadržaji. Navodimo popis ilustracija iz Ćuk (2019: 465):

„Od kulturno-istorijskih spomenika, ustanova, institucija tj. artefakata pomenuti ili predstavljeni kao ilustracija su: Narodno pozorište, Narodni muzej, Vojni muzej, Institut za strane jezike, spomenik knezu Mihajlu, spomenik Pobedniku, opservatorija na Kalemegdanu, Kralj kapija, Rimski bunar, Beogradska Kapija; Crkva Ružica, Crkva Svete Petke, Hram Svetog Save, Saborna crkva, katedrala u Novom Sadu; umetnička fotografija *Preko ograde* (neimenovanog autora), slika *Drvored* (1947) Save Šumanovića, slika *Devojka u plavom* Đure Jakšića; fotografska ilustracija Vuka Karadžića, njegovog spomenika i muzeja, starog pisma zajedno sa tri izdanja starih knjiga, Nikole Tesle i njegovog muzeja. U ovu kategoriju spadaju i manastir Dečani, freska *Beli anđeo* (Mileševa, 1228); skulptura *Praroditeljka* (Lepenski Vir), Feliks Romulijana (Gamzigrad, Zaječar), Grad-tvrđava na Dunavu (Golubac). Uz tekst *Srpski jezik* provučena je informacija o našoj najstarijoj rukopisnoj knjizi – Mirosavljevom jevanđelju. Ikona Stefana Lazarevića ilustruje tekst *Beograd u 15. veku*.“

4.5.1.2. Udžbenik „Korak po korak“ – oznaka KPK

Autorica udžbenika je Mirjana Danilović, izdavač je Kornet, Beograd. Prema podacima dostupnim u sistemu COBISS, prvo izdanje ovog udžbenika je iz 2011. godine i mi smo njega i koristili⁹². U ovoj knjizi je 27 lekcija, a u Sadržaju se nalaze informacije o gramatičkim jedinicama koje se u svakoj lekciji obrađuju, ali uz njih se nalazi i informacija o čemu će polaznik učiti da govori u toj lekciji.

U literaturi nalazimo da su tekstovi u lekcijama neautentični (Zečević Krneta i dr. 2019: 345), a da se kulturni segmenti uvode implicitno, kroz kratke, pojedinačne reference na Beograd, poznata izletišta u zemlji i druge kulturološke pojave (Ibid. 347). Raković ističe da je u ovom udžbeniku stranac glavni lik i da je cela knjiga postavljena tako da je jedan Englez stavljen u „srpski kulturni kontekst, kako na kulturno-istorijskom tako i na sociološkom planu“ (Raković 2018: 382). Kada obratimo pažnju na listu delova Beograda i gradskih institucija u ovom udžbeniku (Ćuk 2019: 467), potvrđujemo jedan od glavnih utisaka vezanih za sve udžbenike srpskog kao stranog jezika – beogradocentričnost.

4.5.1.3. Udžbenik „Učimo srpski 1“ – oznaka US1

Autorke udžbenika su Nataša Milićević Dobromirov i Biljana Novković Adžaip, izdavač je Azbukum, Novi Sad. U predgovoru izdanja iz 2013. godine istaknuto je da je prvo izdanje objavljeno još 1998. godine, a da je knjiga doživela nekoliko promena do četvrtog izdanja koje smo i mi koristili i koje je trenutno aktuelno⁹³. U Sadržaju ove knjige se osim tema, leksike i gramatike koje se obrađuju u svakoj od 12 lekcija daje i popis tekstova i vežbanja, opet bez kulturoloških sadržaja.

⁹² Zanimljivo je da u naslovu knjige stoji broj 1, dakle pun naziv je *Step by step Serbian 1*.

⁹³ U predgovoru stoji i da su likovi u knjizi zapravo realni ljudi koji su pohađali Azbukumove kurseve.

Perišić Arsić (2017) je detaljno predstavila kulturološki sadržaj ovog udžbenika i sve ličnosti kulturne istorije koji se u njemu javljaju. Primedba je da su mnoge reprezentativne ličnosti srpske kulture (npr. Sveti Sava, Dositej Obradović, Vuk Karadžić...) uvedene bez posebnih objašnjenja (Perišić Arsić 2017: 375). Autorka zaključuje da je slika o srpskoj kulturi „neizbežno pozitivna“ te da se stiče utisak čitanja „turističke brošure“. Autorka se osvrće i na činjenicu da je u obnovljeno izdanje iz 2013. uneta i priča o Henio ženama iz Južne Koreje i priča o holivudskom reditelju Tomu Šadijaku. „Ovako prezentovani interkulturalni sadržaji nisu komparativnog karaktera, u njima dve kulture ne komuniciraju ni na koji način, te iz našeg iskustva rada sa studentima nisu posebno stimulativni, jer se njihova funkcija svodi na usvajanje gramatičko-leksičkih struktura“ (Ibidem).

Kod Ćuk nalazimo katalog kulturološki relevantnih tema u ovom udžbeniku: fotografijom su predstavljeni manastir Gračanica, Ivo Andrić, Nikola Tesla, Mileva Ajnštajn, Isidora Sekulić, Mihajlo Pupin, Danilo Kiš, Sveti Sava, Dositej, Branko Radičević, Jernej Kopitar, Njegoš, Vuk Karadžić, Laza Kostić, Đura Daničić, Stanislav Vinaver, Ivo Andrić, mapa Vizantijskog carstva u 9. veku, Miroslavljevo jevanđelje sa jednim uvećanim inicijalom, ikona Ćirila i Metodija, Hram Svetog Save, krasnopis ćirilice i prvog srpskog bukvara (iz 1597. godine), zatim Goran Bregović, Emir Kusturica, Slobodan Trkulja, Sabor u Guči, nacionalni park „Tara“ i nacionalni park „Durmitor“ (Crna Gora), narodno kolo i teniserka Ana Ivanović. Spominju se manastiri Fruške gore i manastir Studenica. U knjizi su i ikona Svetog Đorđa i Svetog Save. Pominju se festivali Fest i Egzit. Na početku knjige stoji prikaz stilizovane mape Srbije. Pominju se sledeći gradovi Republike Srbije: Sombor, Valjevo, Čačak, Šabac, Subotica, Zrenjanin, Aranđelovac. Pomenut je Đerdap. Pominju se konaci, salaši, Festival piva i trke konja, vinski podrumi i dve beogradske kafane („Tri šešira“ i „Znak pitanja“). Jedna mala ilustracija prikazuje tamburaše, a desetak manjih prikazuje uspešne sportiste Srbije (Ćuk 2019: 467)

4.5.1.4. Udžbenik „Naučimo srpski 1“ – oznaka NS1

Autorke udžbenika su Isidora Bjelaković i Jelena Vojnović, izdavač je Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu. Prema podacima dostupnim u sistemu COBISS, prvo izdanje ovog udžbenika je iz 2004. godine. Mi smo koristili drugo izdanje iz 2006. godine. U Sadržaju su lekcije predstavljene svojim gramatičkim sadržajem i naslovima tekstova. Ovaj udžbenik je nastao pre svega za potrebe realizacije Letnje škole Centra za srpski jezik kao strani Univerziteta u Novom Sadu (Zečević Krneta i dr. 2019: 344), ali je doživeo brojna izdanja i, koliko nam je poznato, još uvek je u aktivnoj upotrebi. Ovim udžbenikom se i bavio najveći broj autora u pojedinačnim radovima analize udžbenika.

Autorka Ćuk (2019: 464) u svom je radu navela sve kulturološke sadržaje ovog udžbenika: tri ustanove kulture: Jugoslovensko dramsko pozorište, Srpsko narodno pozorište i Narodno pozorište. Duži tekst je posvećen Novom Sadu (istorija grada uz ilustraciju grba). Dat je intervju sa Vojinom Ćetkovićem u kojem se pominje serija „Porodično blago“, a u udžbeniku se pominje i nekoliko TV emisija⁹⁴ („Ovo je Srbija“, „Leti, leti, pesmo moja mila“, „Nedeljno popodne“, i „Dnevnik“). Imenovane su novosadske ulice Zmaj Jovina, Dunavska i Železnička; zatim Trg slobode i dva prepoznatljiva toposa grada (Saborna crkva i Gradska kuća). Pomenuto je sedam gradova Srbije: Beograd, Kraljevo, Kragujevac, Kruševac, Leskovac, Niš i Sremski Karlovci, kao i reka Dunav. Na kraju knjige nalazi se stilizovana mapa šireg centra Novog Sada.

Redli (2018) u svojoj analizi primećuje da su zadaci vezani uz intervju sa Vojinom Ćetkovićem (a u narednom udžbeniku sa Anicom Dobrom) fokusirani na razumevanje teksta, a ne na kulturne aspekte. Interkulturalna dimenzija se otvara kada se od polaznika traži da uporede živote Vojina Ćetkovića i Dejvida

⁹⁴ U nastavku se detaljnije bavimo fenomenom zastarelosti udžbeničkog sadržaja. Sadržaji popularne kulture lakše zastarevaju nego kanonski sadržaji kulture jednog naroda i u tom smislu predstaviti popularnu kulturu predstavlja autorski izazov.

Bouvija, o kome je takođe u udžbeniku dat tekst. U istom radu nalazimo i ocenu da nijedan od dijaloga u udžbeniku ne sadrži kulturni konflikt (u smislu *interkulturalnog incidenta* kako je predstavljen u Durbaba 2013) i Redli predlaže da se dijalozi modifikuju tako da se u njima prikažu moguće kulturno konfliktne situacije koje studenti prvo treba da prepoznaju, a zatim ponude rešenja (Redli 2018: 89).

Zečević Krneta i autori (2019: 347) ističu da su glavni likovi udžbenika „Naučimo srpski 1“ stranci, „međutim to ne doprinosi interkulturalnom osvešćivanju jer se njihove kulture vrlo retko dovode u vezu, niti se konfrontiraju kako međusobno tako ni sa ciljnom kulturom. Sadržaji u kojima je zastupljena legitimizovana kultura su minimalni i odnose se pre svega na geografske pojmove, turističke destinacije i njihove atrakcije (Herceg Novi, Durmitor, Budimpešta, Pariz, Luvr, Ajfelova kula), ali se među njima ne javljaju oni vezani za Srbiju sem teksta o Novom Sadu na samom kraju udžbenika. Možemo zapaziti i generalizovane elemente suštinske kulture (na pijaci, u restoranu, u taksiju, u prodavnici, na aerodromu), koji, kada se i jave u okviru neautentičnih tekstova/dijaloga i strukturalnih vežbanja, prikazani su van konteksta, kulturološki su neutralni i nisu dovoljno eksploatisani jer ne pozivaju učenike na interkulturalnu diskusiju“.

Raković (2018: 381) kaže: „Kako je ovaj udžbenik strukturiran, i na makro i na mikro planu, tako da je sva pažnja uglavnom posvećena usvajanju gramatičkih načela srpskog jezika, u njemu nije bilo mnogo prostora za razmatranje kulturnih pojedinosti srpskog naroda. Retko se u udžbeniku sreću diskursne forme, ako ih i ima to su kraći opisni tekstovi, uglavnom bez dijaloga“.

4.5.1.5. Udžbenik „Step into Serbian“ – oznaka SIS

Autorica udžbenika je Jelena Kiš, a izdavač je Službeni glasnik, Beograd. Prema podacima dostupnim u sistemu COBISS, prvo izdanje ovog udžbenika je objavljeno 2016. godine. Mi smo koristili peto izdanje iz 2020. godine. Ovaj udžbenik nema ni sadržaj ni predgovor tako da o namerama i nameni ne saznajemo ništa. Takođe, u ovom udžbeniku se ćirilica nigde ne pominje što je predsedan u ukupnoj udžbeničkoj literaturi. „Učenik se stavlja u govorne situacije koje se smatraju korisnim za strance u Srbiji, tačnije, za strance u Beogradu, jer se ta dva geografska pojma u ovom udžbeniku poistovećuju. Lekcije su strukturalno jasno određene, numerički označene i bez naslova, veoma kratke i bez sekundarnih tekstova. Tekstovi su neautentični, u formi mini-dijaloga, leksički i strukturalno pojednostavljeni. Nakon obrade teksta, slede ključne reči, gramatička vežbanja i vežbe prevođenja, a posle svake četvrte lekcije dat je test za proveru stečenih znanja“ (Zečević Krneta i dr. 2019: 345):

4.5.2. Udžbenici za srednje nivo učenja srpskog jezika

4.6.2.1. Udžbenik „Više od reči“ – oznaka VOR

Autori udžbenika su Smilja Zdravković, Ljubica Živanić i Branimir Putnik, izdavač je Institut za strane jezike, Beograd. Udžbenik je prvi put objavljen 2012. godine i mi smo to izdanje koristili. U predgovoru stoji da se ovaj udžbenik naslanja na „Reč po reč“ i da je namenjen srednjim nivoima znanja. U Sadržaju na početku knjige istaknuti su leksički i gramatički sadržaji svake lekcije.

U literaturi (Zečević Krneta i dr. 2019: 348) nalazimo detaljan i vrlo informativan komentar kulturoloških sadržaja u ovom udžbeniku i ovde ga uz određena skraćivanja prenosimo.

„U udžbeniku Više od reči, uprkos tome što eksplicitno nije stavljen fokus na kulturne sadržaje, prisutni su kako elementi legitimizovane tako i suštinske kulture, s tim što preovlađuje informativni u odnosu na formativni pristup njihove obrade. Nude se objektivne i često pojednostavljene informacije o

ciljnoj kulturi, ne ističe se pluralitet srpske kulture, nisu prikazani društveni konflikti i nesporazumi, izostaju elementi neverbalne komunikacije. Teme koje se tiču legitimizovane kulture obuhvataju istaknute ličnosti srpske kulture i istorije (Stefan Nemanja, Vuk Karadžić, Tesla, Pupin, Andrić, Desanka Maksimović, Isidora Sekulić, Paja Jovanović, Mokranjac), kao i aspekte nematerijalne i materijalne srpske kulturne baštine (ćirilica, kolo, Miroslavljevo jevanđelje, Beli anđeo, Manasija, Rektorat Beogradskog Univerziteta)⁹⁵.

Dalje se u istom radu kaže: „U udžbeniku Više od reči, pored elemenata legitimizovane, pomenuto je i dosta segmenata suštinske kulture, poput gastronomije, turističkih atrakcija, običaja, izreka, koji nekada ostaju na nivou folklorizacije i podrazumevanog (npr. ilustracija za venčanje prikazuje samo ono koje se odvija u pravoslavnoj crkvi), ali se s vremena na vreme javljaju i aktivnosti u kojima se učenik upućuje na komparativnu analizu sopstvene sa ciljnom kulturom. Možemo primetiti da se one sporadično provlače kroz skoro svaku od lekcija (sem desete) i mogle bi da generišu dalje debate o polemičnim temama poput religije, odnosa među polovima, politike, društvenog standarda i klasa, ali to na dalje zavisi od sposobnosti nastavnika kao interkulturalnog medijatora i nivoa osvešćenosti učenika“. (Ibid. 349)⁹⁵

4.6.2.2. Udžbenik „Učimo srpski 2“ – oznaka US2

Autorke udžbenika su Nataša Milićević Dobromirov, Biljana Novković Adžaip, Milica Kričković i Sanja Sekač, izdavač je Azbukum, Novi Sad. U predgovoru izdanja iz 2022. godine je istaknuto da je prvo izdanje objavljeno još 2000. godine, a da je to četvrto izdanje koje smo i mi koristili zapravo potpuno prerađen udžbenik istog naziva iz 2000. godine. Ovu knjigu od svih drugih izdvaja izuzetno detaljan Sadržaj u kojem su, pored gramatičkih i leksičkih okosnica svake lekcije, istaknute i teme za pisanje u svakoj lekciji kao i konkretne fraze i izrazi koje korisnik može pronaći u svakoj od lekcija.

4.6.2.3. Udžbenik „Naučimo srpski 2“ – oznaka NS2

Autori ovog udžbenika su Milivoj Alanović, Isidora Bjelaković, Nataša Bugarski, Jasmina Dražić, Marina Kurešević i Jelena Vojnović, izdavač je Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu. Prema podacima dostupnim u sistemu COBISS, prvo izdanje ovog udžbenika je iz 2006. godine. Mi smo koristili izdanje iz 2007. godine. U Sadržaju su lekcije predstavljene svojim gramatičkim sadržajem i naslovima tekstova.

---

⁹⁵ Ova napomena je tačna za sve analizirane udžbenike, odnosno niti jedan udžbenik sam po sebi nikada neće biti dovoljan da zadovolji kompleksne potrebe interkulturalne obuke koja jeste jedan od zahteva nastave stranog jezika. I u literaturi nalazimo potvrde ovakvog našeg stava, npr. kod Veninger i Kiša (2013: 695): „...pristup koji ispituje materijale za učenje kao isključive nosioce kulturološke informacije ne može u pravom svetlu prikazati složen proces stvaranja značenja kroz koji nastaju kulturna značenja. Kulturno značenje se društveno konstruiše interakcijom različitih perspektiva (Kramsch, 1993) ključnih učesnika u nastavnom procesu: učenika, nastavnika i materijala. Stoga je potreban nijansiraniji pristup koji može analizirati udžbenike prema potencijalu značenja koje stvaraju svojim tekstualnim i vizuelnim materijalima, za razliku od pristupa koji kulturni sadržaj u udžbenicima uzima kao fiksiran“. (U originalu: *...we suggest that an approach that examines learning materials as carriers of cultural information alone cannot do justice to the complex process of meaning making through which cultural meanings emerge. (Cultural) meaning is socially constructed by the interaction of the different perspectives (Kramsch, 1993) of key participants in the learning process: students, teachers, and materials. Therefore, a more nuanced approach is needed that is able to analyze textbooks in terms of the meaning potential they engender through their textual and visual materials, as opposed to one that takes cultural content as fixed in textbooks*).

4.5.3. Udžbenici za napredne nivoe učenja srpskog jezika

Za razliku od prethodnih udžbenika, udžbenici za napredne nivoe učenja srpskog jezika nisu bili predmet analize (koliko je nama poznato). Takođe su najmalobrojniji na tržištu, reč je o samo dva naslova iz iste izdavačke kuće.

4.5.3.1. Udžbenik „Az buki srpski 3“ – oznaka ABS3

Autorke udžbenika su Nataša Milićević Dobromirov, Biljana Novković Adžaip, Milica Kričković i Sanja Sekač, izdavač je Azbukum, Novi Sad. Udžbenik je objavljen 2020. godine i to izdanje smo i koristili. Ovaj udžbenik u određenoj meri odstupa od naših zadatih kriterijuma⁹⁶ jer je prevashodno namenjen mladim korisnicima i deo je serije udžbenika na tri nivoa za decu i mlade (kako i stoji u predgovoru). Međutim, s obzirom na raspon tema, ozbiljnost datih tekstova i način njihove obrade, smatramo da ovaj udžbenik treba uračunati u udžbenike za odrasle. „Az buki srpski 3“ se sastoji od 16 lekcija, a svaka od njih je u Sadržaju predstavljena kratkim pregledom gramatičkog i leksičkog sadržaja, ali i segmentom „Da li znaš“ koji donosi elemente znanja iz kulture, kako domaće tako i internacionalne.

4.5.3.2. Udžbenik „Super srpski“ – oznaka SS

Autorke udžbenika su Nataša Milićević Dobromirov i Biljana Novković, izdavač je Azbukum, Novi Sad. Udžbenik je objavljen 2011. godine i to izdanje smo i koristili. U predgovoru stoji da je knjiga namenjena visokim nivoima znanja, C1 i C2 prema ZEOJ-u. U Sadržaju nisu izdvojene kulturološke teme, a za razliku od svih prethodnih udžbenika, ovaj je zasićen originalnim književnim tekstovima kojima je namenjen poseban segment svake od osam lekcija.

4.6. REZULTATI ANALIZE UDŽBENIKA

Udžbenici za početni nivo su najbrojniji na našem tržištu i u isto vreme, kao što smo videli, najčešće analizirani. Prvo ćemo videti koje teme se javljaju u udžbenicima iz našeg korpusa i te rezultate ćemo predstaviti tabelarno. Zatim ćemo se osvrnuti na svaki od njih i posebno istaći ukoliko smo u njima pronašli teme koje se nisu javile kod naših ispitanika, a u udžbeniku su obrađene ili pomenute. Na kraju ćemo dati uporedni prikaz rezultata za sve tri grupe udžbenika.

U tabelama 11, 12 i 13 prikazujemo da li se određena tema javlja u nekom udžbeniku, bilo kao deo teksta (oznaka +) ili kao fotografija (oznaka F) ili kao i jedno i drugo (oznaka +F). Naglašavamo da ova podela ne nosi vrednosni sud. Nekada je jedna fotografija sasvim dovoljna i može direktnije preneti kulturološku informaciju ili uvesti kulturološku temu nego tekst. U tom smislu oznake + i F treba posmatrati kao oznake istog nivoa. Oznaku (+) smo uveli za situacije kada primećujemo neku dovoljno srodnu kulturološku temu koju uslovno možemo podvesti pod date kategorije iako im ne odgovara sasvim.

---

⁹⁶ Konkretno od onog da obrađujemo samo udžbenike za odrasle polaznike.

4.6.1. Kulturološke teme u udžbenicima za početni nivo

Udžbenika za početno učenje ima najviše na tržištu i oni se izdaju najduže. Ukoliko bi se radila analiza promena i strukturi i sadržaju udžbenika za učenje srpskog kao stranog jezika kroz vreme, to bi bilo moguće jedino uraditi na udžbenicima za početni nivo. S obzirom na to da se na početnim nivoima verovatno najčešće i odustaje od ozbiljnijeg posvećivanja učenju srpskog jezika na kursevima koji nisu studijski slavistički program nego samo jezički kurs⁹⁷, jasno je kolika je i važnost i uslovno rečeno odgovornost upravo ovih udžbenika.

Ako sudimo samo na osnovu kulturoloških tema, možemo reći da su udžbenici za početni nivo izuzetno dobro pokriveni temama iz upitnika. Teme koje se ne pojavljuju ni u jednom udžbeniku su one za koje smo očekivali da će biti manje (ili nikako) zastupljene.

Tabela 11: Zastupljenost kulturoloških tema (iz t. 3.6.) u udžbenicima za početni nivo

Tačka	Tema	udžbenici				
		Reč po reč	Korak po korak	Učimo srpski 1	Naučimo srpski 1	Step into Serbian
3.6.1.1.	Hrana	+	+	+	+	+
3.6.1.2.	Kafići	+ F	+	+	+	+
3.6.1.3.	Pušenje	F			+ F	
3.6.1.4.	Radno vreme i kalendar	+		(+)		
3.6.1.5.	Vreme obroka	+		+	+	
3.6.1.6.	Slobodno vreme i hobiji	+ F	+	+	+	+
3.6.1.7.	Persiranje	+	+	+	+	+
3.6.2.1.	Karakteristike stambenog prostora	+	+	+	+	+
3.6.2.2.	Privatnost	(+) ⁹⁸			+	
3.6.2.3.	Posedovanje nekretnine				+	
3.6.2.4.	Grejanje i hlađenje	+		+		
3.6.2.5.	Podovi i izuvanje			F		
3.6.3.1.	Pozdravljanje i oslovljavanje	+	+	+	+	+
3.6.3.2.	Porodični odnosi	+	+	+	+	
3.6.3.3.	Ophođenje prema deci i starima	F				
3.6.3.4.	Društvene klase					
3.6.3.5.	Ljubavni odnosi			+	+	
3.6.3.6.	Rodne uloge	+	+	+	+	+
3.6.3.7.	Rasizam				(+) ⁹⁹	
3.6.4.1.	Romi					
3.6.4.2.	Odnos prema novcu	+			+	
3.6.4.3.	Poverenje u institucije	+			+	
3.6.4.4.	Odnos prema istoriji	+		+	(+)	

⁹⁷ Ovo govorimo samo na osnovu iskustva u radu sa polaznicima svih nivoa, nemamo statističke podatke.

⁹⁸ Iako nemamo dijalog ili tekst u kojem bismo videli direktnost likova, sama činjenica da je jedno od pitanja za vežbanje konverzacije npr. *O kome ne volite da pričate?* može biti dovoljna da se otvori tema privatnosti i granica u komunikaciji.

⁹⁹ U „Naučimo srpski 1“ su u okviru gramatičkog vežbanja, van šireg konteksta, dati primeri *Vidim crnog čoveka* i *Vidim crnu ženu*. Ove dve rečenice mogu, a ne moraju, otvoriti teme rasnih identiteta. Iste primere registruje jedan neobjavljeni master rad u kojem se konstatuje da je u datoj rečenici leksema žena data u svom primarnom značenju, a da se u istom udžbeniku javlja i u sekundarnom značenju supruge (Likić 2019).

3.6.4.5.	Bezbednost	+		(+) ¹⁰⁰		
3.6.4.6.	Melanholija					
3.6.5.1.	Komuniciranje rukama	F				
3.6.5.2.	Komuniciranje očima	F				
3.6.5.3.	Osmehivanje i druga ponašanja u javnosti	F				
3.6.5.4.	Lični prostor	F		F		
3.6.5.5.	Komuniciranje u saobraćaju	F				
3.6.5.6.	Šminkanje					
3.6.5.7.	Psovke					
3.6.6.1.	Tabu-teme	+				
3.6.6.2.	Omiljene teme	+			(+) ¹⁰¹	
3.6.6.3.	Poklanjanje	+	+			
3.6.6.4.	Kućne posete	+		F		
3.6.6.5.	Šale i glasnoća			+	(+)	
3.6.6.6.	Standardi lepote i način oblačenja	F		+	+	
3.6.6.7.	Tačnost i odnos prema vremenu	+			+	
3.6.7.1.	Crkva i odnos prema religiji	+		+		
3.6.7.2.	Svadbe					
3.6.7.3.	Proslava rođenja i punoletstva deteta	(+)				
3.6.7.4.	Slava i slavljenje slave	+		+		
3.6.7.5.	Krštenje					
3.6.7.6.	Sahrane					
3.6.7.7.	Navijači i demonstracije	F				

Nijedan od udžbenika iz našeg korpusa nije namenjen za samostalno učenje srpskog jezika. Ulogu nastavnika, kao što smo već rekli, a tako kaže i literatura, smatramo presudnom kada je reč o obradi interkulturnih tema na časovima. Pa tako, na primer, ukoliko neki udžbenik daje brojeve telefona važnih javnih službi kao što su policija ili hitna pomoć, mi računamo da je time uvedena tema poverenja u institucije (t. 3.6.4.4.) ili ako se uz tekst o starom i novom kalendaru prikazuje slika jedne stranice iz verskog kalendara, mi računamo da je time uvedena tema crkve i odnosa prema religiji (t. 3.6.7.1.), a na predavaču je kako će tu temu obrađivati sa kojom grupom.

Može se desiti da u udžbeniku budu date zastarele informacije jer se udžbenici ne menjaju često. Sa navedenim primerom brojeva telefona javnih službi to je slučaj u udžbeniku „Reč po reč“, u lekciji 6 (u izdanju koje smo mi koristili to je stranica 98), dati su stari, dvocifreni brojevi telefona, zajedno sa brojevima za tačno vreme ili informacije, koji više nisu u upotrebi. Iako su ove informacije faktički netačne, činjenica da se ovaj sadržaj nalazi u udžbeniku otvara mogućnost da se od njega na času naprave različite teme, čak i u nastavi na početnom nivou.¹⁰²

Na slici 1 vidimo sliku telefona iz jedne od prvih lekcija udžbenika RPR. I na toliko ranom nivou učenja, od ove jedne slike se može razviti vežba konverzacije postavljanjem jednostavnih pitanja: *Da li je ovaj telefon nov? Da li imaš ovakav telefon? Da li tvoja baka ima ovakav telefon?* i sl.

¹⁰⁰ U ovom udžbeniku je cela lekcija o lopovima, obijanju i krađama, ne o bezbednosti na ulici.

¹⁰¹ Tema se spontano nameće naročito u jednoj vežbi koja govori o dobrim prijateljima koji se često svađaju kada se vide jer imaju različita mišljenja o temama koje ih zanimaju, ali se takođe i redovno izvinjavaju ako su preterali u izrečenom. Ovaj tekst može pokrenuti razgovor o nekoliko kulturoloških tema.

¹⁰² Iako se na početnom nivou učenja jezika ne može razviti komplikovana vežba konverzacije o tome kako je internet promenio svakodnevni život, mogu se postaviti jednostavna pitanja tipa: *Da li aerodrom zoveš telefonom?* Ili *Da li šalješ telegrame?* i sl.

Slika 1: Telefon u RPR, str. 36.

Zastarelost je u našim udžbenicima česta, ogleda se u različitim primerima tipa cena, internet adresa sa ekstenzijama *.co.yu*, brojeva telefona, linija gradskog prevoza, nalazimo primer stare lične karte kao ilustraciju ličnog dokumenta, tu su i lekseme tipa *robna kuća, samoposluga, muzički disk, internet kafe* itd. To što je nešto nestalo iz svakodnevice života u našoj zemlji, ne znači da je nestalo u svim zemljama iz kojih naši studenti dolaze. A isto tako će neki elementi naše realnosti biti nekim studentima zastareli. Ovo nisu nepremostive prepreke u nastavi, naprotiv, odličan su izvor različitih jezičkih aktivnosti koje pomažu i u boljem razumevanju stvarnosti u kojoj se živi trenutno, kao i one iz koje se došlo.

Zatim, teme uglavnom nisu prisutne u onom leksičkom obliku u kojem su u istraživanju formulisane, niti su glavni sadržaj lekcija, ali su manje ili više eksplicitno predstavljene u udžbeniku. Primer bi bio tekst B u lekciji 7 već pomenutog udžbenika „Reč po reč“. U njemu se krije krajnje neeksplicitno tema bezbednosti (t. 3.6.4.6.), i neke druge eksplicitnije, npr. kućne posete (t. 3.6.6.4.) ili slobodno vreme (t. 3.6.1.6.). I ovde je na predavaču izbor šta će uraditi sa mogućnostima koje nudi dati sadržaj. Tema grejanja i hlađenja (t. 3.6.2.4.) našim je ispitanicima značila mnogo konkretnije utiske od klime i godišnjih doba, a njima je u svakom udžbeniku posvećena po lekcija. Udžbenici „Reč po reč“ i „Učimo srpski 1“ pominju centralno grejanje, a poslednji i grejnu sezonu. To su prvoklasne teme kulture svakodnevnog života.

U udžbenicima se javljaju i teme koje naši ispitanici nisu pominjali, npr. odnos prema zdravlju i zdravstvenom sistemu. Tako u lekciji 15 udžbenika „Reč po reč“ nalazimo pitanje za vežbu konverzacije koje otvara odličnu interkulturnu temu i koje glasi: *Da li se nekada lečite sami?* (RPR 2012: 207), a nekoliko stranica kasnije je dat i kratak dijalog u apoteci o tome kako se lek ne može kupiti bez recepta. Zatim, u lekciji 17 je prisutna tema igara na sreću i tu se nalazi slika Loto listića, što je takođe tema koju ne nalazimo u našim odgovorima. Lekciju 18 otvara rečenica „Školski sistem kod nas je sličan onima u evropskim zemljama“ (RPR 2012: 230) i u istoj lekciji ima mnogo pitanja koja upućuju učenika da poredi školske sisteme koje poznaje. U istoj lekciji učenik može saznati da su ispiti pismeni i usmeni, da se na Elektrotehničkom fakultetu polaže i sociologija, može videti kako izgledaju stranice u đačkim knjižicama i indeksima, kao i kako se ocenjuje na nižim, a kako na višim nivoima obrazovanja.

U ovom udžbeniku mnoga pitanja za otvaranje konverzacije posle teksta imaju kontrastivno-komparativni karakter. (Npr. *U kojim sportovima je vaša zemlja imala najveće uspehe?*)

Udžbenik „Naučimo srpski 1“ je, uslovno rečeno, najprovokativniji u kulturnim i stereotipnim temama koje nudi. U lekciji 7 je tema za vežbanje konverzacije – šverc. Instrukcija je da student zamisli da hoće da prošvercuje televizor koji carinik pronalazi, pa student mora da plati i carinu i kaznu za neprijavlivanje carine. Poslednja rečenica instrukcije je „Pokušavate da se dogovorite“ (NS1 2006: 100). Ovo je kontroverzno, ali i šaljiva vežba u čijoj realizaciji neminovno dolazi do interkulturnih razmena i dijaloga, a postiže i komični efekat jer je za predmet šverca izabran televizor.

Isti udžbenik, nekoliko strana kasnije postavlja pitanja za odgovaranje i nudi odvojeno pitanje za devojke (*Da li ste ikada igrale fudbal?*) i pitanja za momke (*Da li ste ikad imali dugu kosu? Da li ste se ikad našminkali?*). Sam način odvajanja pitanja „po rodu“ otvara mogućnost za različite reakcije i interpretacije. Na istoj stranici, u nizu pitanja koja počinju sa *Da li ste ikad...?* stoji i pitanje *Da li ste bili u Africi?* (NS1 2006: 106). Ovo pitanje, ovako postavljeno, podseća nas na činjenicu da su svi udžbenici izrazito evropocentrični, počev od naziva država i etnika u njima, likova i raznih kulturno-istorijskih referenci.

Konačno, udžbenik „Naučimo srpski 1“ u lekciji 10 donosi šest rečenica ispod naslova *Ono što sanjamo da čujemo...* u kojima majka sanja da čuje od ćerke da će je odmeniti u kućnim poslovima, vozač od policajca da nije vozio prebrzo nego je radar pokvaren, snaja od svekrve da je odlična kuvarica, mušterija od automehaničara da je kvar sitan i brzo popravljiv, žena od muža da je oduševljen skuvanim graškom, a (verovatno svi) od dvogodišnjaka da stalno govori „da“. Uz ove rečenice ne stoji nikakvo uputstvo za rad i u potpunosti je na nastavniku i polaznicima šta će sa njima uraditi.

Još jedna velika tema koja se nije eksplicitno formulisala u odgovorima ispitanika jeste sam grad Beograd, a on zauzima značajno mesto u gotovo svim udžbenicima, pre svega kroz navođenje važnih institucija, ulica, parkova ili manifestacija. Drugi gradovi se pominju na različite načine, obično u lekcijama o turističkim putovanjima ili porodičnom poreklu pojedinih likova iz udžbenika. U ovome prednjači „Korak po korak“ u kojem se pominju Kragujevac, Niš, Arandelovac, Oplenac... Svi udžbenici su bogati referencama na beogradske realije (Kalemegdan, Trg republike, Sava centar, restorani Madera, Reka itd.), a u KPK je cela jedna lekcija posvećena poređenju Beograda i Londona (što je u skladu sa biografijom glavnom lika). Udžbenik „Step into Serbian“ je pun kvalitetnih panoramskih fotografija Beograda, kao i portreta različitih ljudi, bez ikakve kontekstualizacije ili opisa.¹⁰³

U udžbeniku „Korak po korak“, glavni lik Stiv Bond čita dnevne novine „Politika“ i nedeljnik „Vreme“ (KPK 2011: 87). Iako nije realno od početnika tražiti da čitaju novine, sredstva informisanja su svakako veoma važan sadržaj koji će se pre ili kasnije javiti na časovima novog jezika. Isti udžbenik obrađuje temu poklanjanja (t. 3.6.6.3.) i u lekciji 19, čija tema je rođendan, ali i u lekciji 16, u kojoj se govori o poklonu prilikom useljenja u novi stan (KPK 2011: 109). U udžbeniku Učimo srpski 1 (US1 2013: 20) na ilustracijama vidimo dočekivanje gostiju, na prvoj muškarac nosi buket cveća koji je na sledećoj ilustraciji u rukama domaćice. Ovo je detalj koji se može i ne mora pomenuti.

Iako smo očekivali da će najmanje dve teme iz upitnika biti nemoguće pronaći u udžbenicima jer smo ih u tematskoj analizi odgovora ostavili nekonkretizovanim, udžbenik Reč po reč otvara prostor i za njih. U pitanju su tabu-teme (t. 3.6.6.1.) i omiljene teme (t. 3.6.6.2.), a u lekciji 10 ovog udžbenika one se javljaju u vidu pitanja na koja polaznici treba da odgovore. Ta pitanja glase: *O čemu razmišljate kada ste sami?*; *Volite li da pričate sa prijateljima?*; *O kome ne volite da govorite?* i *O čemu ne želite da pričate?* A kao posebno interesantno se ističe prvo pitanje u tom nizu i ono glasi *Šta ste u školi učili o našoj zemlji?* Slična pitanja nalazimo i u „Učimo srpski 1“ u lekciji 9: *O čemu često govorite?* *O čemu nikad ne govorite?* *O čemu maštate?*

Na samom početku udžbenika „Korak po korak“ kao ilustraciju uz glagol *biti* nalazimo prizor Hamleta koji drži lobanju (KPK 2011: 9). Moguće da je inspiracija za to došla kao posledica činjenice da je glavni junak ovog udžbenika Englez, a možda je sasvim nevezano od toga glagol *biti* ilustrovan jednim internacionalnim simbolom visoke kulture.

Udžbenik „Učimo srpski 1“ na više mesta donosi tematiku žena i njihovih poslova, prvo u lekciji 5 kroz tri teksta o Kubanki, Libijki i Srpkini (nema naznaka da su autentični, zato pretpostavljamo da su konstruisani), a zatim lekciju 6 otvara sasvim nepoznata tema henio-žena u Južnoj Koreji. To je dosta

---

¹⁰³ Dodatnu poteškoću za njihovu upotrebu na času predstavlja činjenica da su mnoge od tih fotografija, iako u punom koloru i sasvim moderne, toliko sitne da se na mnogima ne razaznaje šta je predstavljeno. To je tehnički nedostatak koji nije teško otkloniti, a koji bi u mnogome doprineo mogućnosti uspešnije upotrebe ovog udžbenika.

neobičan izbor teme za početni nivo učenja srpskog jezika, ali ta neočekivanost može biti inspirativna za rad u učionici, a sama tema se može proširiti na druge primere retkih zanimanja iz različitih zemalja. Lekciju 8 ovog udžbenika otvara rečenica „U Srbiji se živi slično kao u drugim zemljama“ (US1 2013: 70) i zatim sledi tekst koji navodi različite karakteristike života u Srbiji (radna nedelja, kućni red u zgradama, javni prevoz, život na selu, druženje, smeh, šale, gošćenje prijatelja). Ovaj tekst prate pitanja o sličnim temama u zemlji polaznika. Dodatno se objašnjava ritual pijenja kafe.

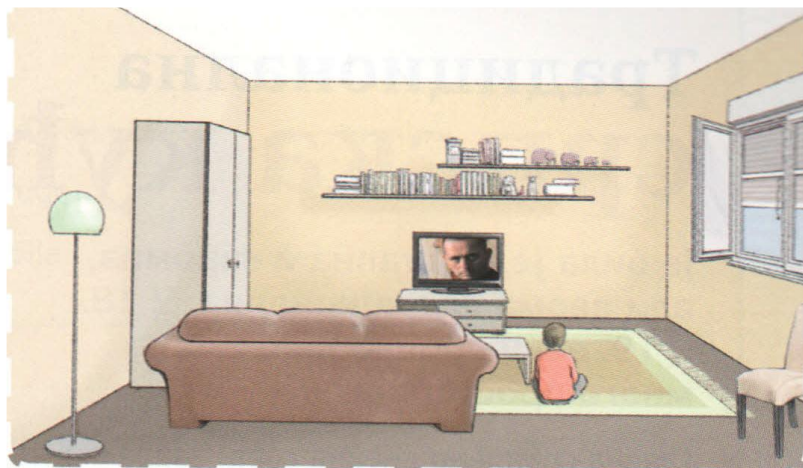
Iako svi udžbenici imaju strance kao nosioce, uslovno rečeno, radnje i u svakom se obrađuju putovanja, samo u „Step into Serbian“ nalazimo kao deo teksta odlazak u policiju, radi prijave boravka stranca. Ovo je veoma važna tema koja je deo realnog života svakog stranca koji srpski uči u Srbiji.

Kao ilustraciju udžbeničkog sadržaja kojem smo u tabeli 11 dodelili oznaku F, navodimo samo nekoliko primera. Na slici 2 su dve fotografije iz udžbenika „Reč po reč“. To su scene iz kafića na kojima je u prvom planu ruka sa cigaretom, a na prvoj fotografiji na stolu takođe vidimo kutiju cigareta i upaljač. To je sasvim dovoljno da se na času pokrene tema pušenja.

Slika 2: Grafički prikaz tema Pušenje i Kafići u RPR, str. 138. i 146.

Na slici 3 se nalazi crtež iz lekcije 12, udžbenika Učimo srpski 1. Vidimo dete koje sedi na podu i gleda TV. To može otvoriti temu sedenja na podu i uopšte uloge poda u različitim kulturama. S obzirom na to da je na ilustraciji predstavljeno dete, to možda ne privuče toliko pažnje koliko bi privuklo da je u istoj pozi odrastao čovek. Ali, na času se tema može razviti tako da obuhvati i odrasle.

Slika 3: Ilustracija iz udžbenika US1, str. 119.

4.6.2. Kulturološke teme u udžbenicima za srednji nivo

Udžbenici za srednji nivo strukturno liče na udžbenike za početnike i takođe sadrže bilo tekstualne bilo grafičke predstave identifikovanih tema. Ono što primećujemo jeste da se mnogo tema ponavlja, što nije ni neobično ni neočekivano jer se istoj temi može pristupiti na mnogo različitih načina i nivoa.

Tabela 12: Zastupljenost kulturoloških tema (iz 3.6.) u udžbenicima za srednji nivo

Tačka	Tema	udžbenici		
		Više od reči	Učimo srpski 2	Nučimo srpski 2
3.6.1.1.	Hrana	+	+	+
3.6.1.2.	Kafići	+		
3.6.1.3.	Pušenje	F		
3.6.1.4.	Radno vreme i kalendar	+	+	+
3.6.1.5.	Vreme obroka			
3.6.1.6.	Slobodno vreme i hobiji	+	+	+
3.6.1.7.	Persiranje	+	+	+
3.6.2.1.	Karakteristike stambenog prostora	+		
3.6.2.2.	Privatnost			
3.6.2.3.	Posedovanje nekretnine	+	+	
3.6.2.4.	Grejanje i hlađenje	+		
3.6.2.5.	Podovi i izuvanje			
3.6.3.1.	Pozdravljanje i oslovljavanje			
3.6.3.2.	Porodični odnosi	+	+	+
3.6.3.3.	Ophođenje prema deci i starima			
3.6.3.4.	Društvene klase	(+)		
3.6.3.5.	Ljubavni odnosi	(+)		
3.6.3.6.	Rodne uloge		+	+
3.6.3.7.	Rasizam			
3.6.4.1.	Romi			
3.6.4.2.	Odnos prema novcu	+	+	
3.6.4.3.	Poverenje u institucije	+	+	+
3.6.4.4.	Odnos prema istoriji	+ ¹⁰⁴	+	
3.6.4.5.	Bezbednost			
3.6.4.6.	Melanholija			
3.6.5.1.	Komuniciranje rukama			+
3.6.5.2.	Komuniciranje očima			+
3.6.5.3.	Osmehivanje i druga ponašanja u javnosti			(+)
3.6.5.4.	Lični prostor	F	(+)	
3.6.5.5.	Komuniciranje u saobraćaju	+	+	
3.6.5.6.	Šminkanje			
3.6.5.7.	Psovke			
3.6.6.1.	Tabu-teme	(+)		
3.6.6.2.	Omiljene teme	(+)		
3.6.6.3.	Poklanjanje	+	+	

¹⁰⁴ Pored toga što je cela lekcija 12 u ovom udžbeniku posvećena očuvanju kulturne baštine, cela ova knjiga je prepuna istorijskih referenci i kraćih tekstova koji donose različite istorijske činjenice i zanimljivosti. Možemo reći da je u ovoj knjizi istorija vrlo uspešno dopunila savremene teme koje lekcije obrađuju.

3.6.6.4.	Kućne posete	+	+	
3.6.6.5.	Šale i glasnoća	+		
3.6.6.6.	Standardi lepote i način oblačenja			
3.6.6.7.	Tačnost i odnos prema vremenu			
3.6.7.1.	Crkva i odnos prema religiji		+	(+)
3.6.7.2.	Svadbe	+	+	
3.6.7.3.	Proslava rođenja i punoletstva deteta		+	
3.6.7.4.	Slava i slavljenje slave	+	+	
3.6.7.5.	Krštenje		+	
3.6.7.6.	Sahrane		+	(+)
3.6.7.7.	Navijači i demonstracije	F		+

Udžbenik „Više od reči“ počinje lekcijom o poreklu i precima i obiluje pitanjima za studente u kojima ih poziva da podele svoje porodične priče po sličnom modelu. Ista lekcija obrađuje svadbe i venčanja, kao i pitanje vanbračnih zajednica, promene prezimena prilikom venčanja, davanja prezimena detetu, značenja pojma kum itd. Već je prva lekcija prepuna kulturološki relevantnih i aktuelnih tema o kojima student iz različitih kultura i različitog obrazovanja i iskustva može imati mišljenje i nešto reći.

Ovaj udžbenik donosi i dve krajnje specifične teme, o posedovanju nekretnine (3.6.2.3.) i principima grejanja i hlađenja kuća (3.6.2.4.). U ovom udžbeniku nalazimo i sadržaje koji temeljno donose temu poverenja u institucije (3.6.4.3.) jer se u lekciji u kojoj je tema traženje posla govori o Nacionalnoj službi za zapošljavanje, a cela lekcija 10 je nazvana Javne službe. U njoj se pominju Gradsko zelenilo, Gradska čistoća, policija, hitna pomoć, vatrogasci. U lekciji o traženju posla se pominju i devedesete godine, u kontekstu ljudi koji su ostali bez posla. To je tema koja je našim ispitanicima veoma dobro poznata jer ih ljudi koje sreću van učionice upoznaju sa njom često. Devedesete se pojavljuju u percepciji naših ispitanika bilo kao tabu-tema (3.6.6.1) ili kao omiljena tema (3.6.6.2), ali u svakom slučaju relevantna. Veoma je dobro da je našla svoje mesto i u udžbeničkom materijalu.

Cela lekcija 5 ovog udžbenika je posvećena kupovini i poklanjanju (3.6.6.3), tačnije upravo polanjanju prilikom kućne posete (3.6.6.4). U toj lekciji polaznici imaju priliku da odgovore na mnoga pitanja u vezi sa cenjkanjem i, šire, raspolaganjem novcem (3.6.4.2).

Izuzetno je zanimljivo da udžbenik „Više od reči“ na jednoj stranici donosi dve fotografije – jednu sa Evropskog prvenstva u odbojci, drugu sa demonstracijom na Trgu republike (skup posvećen podršci Japanu). Iako su fotografije date bez ikakvog konteksta ili objašnjenja, one „ciljaju“ temu 3.6.7.7. – navijači i demonstracije. Udžbenik „Naučimo srpski 2“ celu stranu posvećuje navijačima i huliganima (NS2 2007: 91) donoseći izveštaj o nasilju posle beogradskog derbija.

Uslovno rečeno, tema društvenih klasa (3.6.3.4) može proizaći iz teme siromaštva i globalnih društvenih problema kojima je posvećena lekcija 11 udžbenika „Više od reči“.

U istom udžbeniku nalazimo oglase lične prirode (iz štampanih novina). Zastarelost celog koncepta zahteva od nastavnika koji radi sa mladima da im objasni prirodu tih oglasa i onda poveže temu sa modernijim načinima upoznavanja. U istom udžbeniku se nalazi tekst o kandidaturi Beograda za prestonicu kulture u 2020. godini i o tome se govori kao o budućem događaju.

Veoma interesantan primer zastarelog sadržaja usled razvoja tehnologije nalazimo u „Učimo srpski 2“ gde je ceo jedan tekst konstruisan oko kašnjenja na voz usled nepomeranja časovnika na letnje računanje vremena (US2 2022: 43). Ovo može biti vrlo dobra polazna osnova za razvoj konverzijskih aktivnosti na času. Slično je i sa govornom vežbom *Kako da telefoniramo?* (NS2 2007: 44) u kojoj se podrazumevaju samo fiksni telefoni.

U odgovorima naših ispitanika tema prijateljstva se nije izdvojila, uprkos mnogim drugim temama koje se tiču međuljudskih odnosa. Udžbenik „Učimo srpski 2“ otvara baš ta tema i smatramo je izuzetno korisnom i inspirativnom za rad sa stranim studentima. Ovaj udžbenik mnoge teme svojih lekcija postavlja komparativno i interkulturno već u uvodnom tekstu lekcije (npr. lekcija o hrani je data kao poređenje različitih tradicija u vezi sa ponašanjem za stolom, a donosi i veliki tekst o hlebu, koji je izrazito kulturno-specifična namirnica). U istom udžbeniku se opisuju babine i pokloni primereni prvom odlasku u posetu novorođenčetu.

U udžbeniku „Više od reči“ na nekoliko mesta su date aktivnosti koje navode polaznika na promišljanje o učenju jezika, kako je učio srpski pre, šta mu je teško, šta lako. I ovo je tema kojoj se može prići iz interkulture perspektive jer način učenja stranog jezika zavisi od navika stečenih tokom školovanja, ali i od okruženja u kojem živimo (kako se uči strani jezik u monolingvalnoj, a kako u biligvalnoj sredini i sl.). Pitanja u ovoj knjizi podstiču razgovore na tu temu. Na kraju lekcije posvećene temama karaktera i osećanja (VOR 2012: 106) nalazi se mali tekst pod naslovom *Kako nas drugi vide?* u kojem se pominje inat, a tekst prate pitanja o utiscima o Srbima, sličnostima i razlikama. Takođe, poslednja lekcija ovog udžbenika postavlja polaznicima pitanja o njihovoj zemlji, tačnije o tome šta njihovu zemlju čini „posebnom i zanimljivom“ (VOR 2012: 198).

Temu sahrane donosi udžbenik „Učimo srpski 2“ tako što navodi smrt kao jednu od važnih životnih faza i daje nekoliko korisnih leksema (US2 2022: 26), a zatim u delu knjige za vežbanje naučenog donosi i ceo tekst posvećen običajima u vezi sa sahranjivanjem (US2 2022: 105). A udžbenik „Naučimo srpski 2“ donosi mitološke sadržaje vezane za različita verovanja, pa tako i u vezi smrti (NS2 2007: 123).

Udžbenik „Naučimo srpski 2“ u prvoj lekciji, o porodici, ne postavlja nijednu temu na ravan eksplicitne komparacije kulturā, ali lekcija obiluje pitanjima o porodičnim odnosima, što će neizostavno dovesti do interkulture razmene. U lekciji 2 imamo tekst o tome kako češki taksisti u Pragu varaju strance. Temu je moguće razvijati u više različitih smerova, ali ostaje nedoumica otkud da udžbenik srpskog jezika govori negativno o pojavama u nekoj drugoj zemlji i kako se to „čita“ iz perspektive stranca. U ovom udžbeniku pronalazimo temu neverbalne komunikacije, pominju se različiti gestovi i njihova značenja.¹⁰⁵

Pod temu Osmehtvanje i druga ponašanja u javnosti (t. 3.6.5.3.) uslovno smo podveli uputstvo za govornu vežbu iz udžbenika „Naučimo srpski 2“ u kojem se navodi da je prodavačica neljubazna i ne želi da izađe u susret mušteriji sa navedenom reklamacijom. U ovoj vežbi se uloge mogu igrati iz perspektiva različitih kultura i tako se može otvoriti tema ljubaznosti u javnom prostoru.

4.6.3. Kulturološke teme u udžbenicima za napredni nivo

Visoki nivoi učenja srpskog kao stranog jezika su najmanje pokriveni udžbeničkom literaturom, a vrlo verovatno i brojem studenata, pa se ta praznina oseća i u rezultatima ovog istraživanja. Imali smo na raspolaganju samo dva udžbenika, a od ta dva jedan je namenjen mladim polaznicima.

---

¹⁰⁵ O ovome kod Redli (2018: 90) nalazimo sledeći komentar: „Ovi zadaci su usmereni na opis i tumačenje gestova u različitim kulturama, a od studenata se traži da komentarišu značenja pojedinih gestova u svojoj kulturi. Upravo zato što gestovi mogu biti uzrok mnogih nesporazuma i pogrešne percepcije, treba im posvetiti više pažnje posebno kroz igre po ulogama, koje omogućavaju da se studenti stave u ulogu pripadnika strane kulture i time promene svoju percepciju“.

Interesantno je i važno to što su neke „redovne“ teme iz udžbenika za prethodne cikluse (hrana, kafići, radno vreme, kućne posete, crkva i sl.) ovde izostale, što može biti početak razmatranja pitanja o odnosu kulturoloških sadržaja i nivoa učenja jezika, a to bi trebalo da bude predmet narednih istraživanja. Obe knjige je izdao isti izdavač i radio isti autorski tim, što nam pomaže da razumemo zašto je neka tema ili prisutna u oba udžbenika ili je iz oba izostavljena.

Tabela 13: Zastupljenost kulturoloških tema (iz 3.6.) u udžbenicima za napredni nivo

Tačka	Tema	udžbenici	
		Az buki srpski 3	Super srpski
3.6.1.1.	Hrana		
3.6.1.2.	Kafići		
3.6.1.3.	Pušenje		
3.6.1.4.	Radno vreme i kalendar		
3.6.1.5.	Vreme obroka		
3.6.1.6.	Slobodno vreme i hobiji	+	+
3.6.1.7.	Persiranje	+	
3.6.2.1.	Karakteristike stambenog prostora	+	
3.6.2.2.	Privatnost		
3.6.2.3.	Posedovanje nekretnine		
3.6.2.4.	Grejanje i hlađenje	(+)	
3.6.2.5.	Podovi i izuvanje		
3.6.3.1.	Pozdravljanje i oslovljavanje	+	+
3.6.3.2.	Porodični odnosi	+	
3.6.3.3.	Ophođenje prema deci i starima	+	
3.6.3.4.	Društvene klase		
3.6.3.5.	Ljubavni odnosi		
3.6.3.6.	Rodne uloge	+	+
3.6.3.7.	Rasizam		
3.6.4.1.	Romi		
3.6.4.2.	Odnos prema novcu	+	+
3.6.4.3.	Poverenje u institucije		+
3.6.4.4.	Odnos prema istoriji	+	+
3.6.4.5.	Bezbednost		
3.6.4.6.	Melanholija		
3.6.5.1.	Komuniciranje rukama	+	+
3.6.5.2.	Komuniciranje očima	+	+
3.6.5.3.	Osmehivanje i druga ponašanja u javnosti		+
3.6.5.4.	Lični prostor		+
3.6.5.5.	Komuniciranje u saobraćaju	+	+
3.6.5.6.	Šminkanje		
3.6.5.7.	Psovke		
3.6.6.1.	Tabu-teme		
3.6.6.2.	Omiljene teme		
3.6.6.3.	Poklanjanje		
3.6.6.4.	Kućne posete		
3.6.6.5.	Šale i glasnoća		
3.6.6.6.	Standardi lepote i način oblačenja	+	
3.6.6.7.	Tačnost i odnos prema vremenu		
3.6.7.1.	Crkva i odnos prema religiji		

3.6.7.2.	Svadbe		+
3.6.7.3.	Proslava rođenja i punoletstva deteta	+	
3.6.7.4.	Slava i slavljenje slave	+	
3.6.7.5.	Krštenje		
3.6.7.6.	Sahrane		
3.6.7.7.	Navijači i demonstracije		

U udžbeniku „Az buki srpski 3“ instrukcije i nalozi zadataka su dati u drugom licu jednine, dakle polazniku/studentu se ne persira. Po tom dosledno sprovedenom odsustvu formalnosti možemo već na prvi pogled videti da je udžbenik namenjen mladim polaznicima. U radu sa odraslima se ovo pitanje može otvoriti već na prvim časovima, samo na osnovu formulacije instrukcija u knjizi. Važna karakteristika ovog udžbenika jeste i njegova izrazita internacionalna orijentacija u izboru tema i sadržaja, gotovo u svakoj lekciji se predstavlja neki fenomen u različitim zemljama. Ipak, uprkos velike zastupljenosti takvih sadržaja, srazmerno je malo aktivnosti koje otvaraju interkulturalne dijaloge. Većina tekstova je narativno-deskriptivnog tipa.

U ovom udžbeniku nalazimo temu punoletstva predstavljenu u nekoliko tekstova koje prate pitanja o običajima stupanja u punoletstvo u drugim kulturama. To je specifičnost ovog udžbenika koja proizlazi iz njegove orijentacije na mlađe polaznike. Druga tema koja je detaljno obrađena u ovom udžbeniku jeste govor tela, značenja različitih gestova i pokreta.

I u udžbeniku „Super srpski“ nalazimo celu lekciju posvećenu neverbalnoj komunikaciji, ličnom prostoru i značenju gestova u različitim jezicima (t. 3.6.5.1, 3.6.5.2, 3.6.5.3. i 3.6.5.4), međutim nijedan tekst ne predstavlja neku realnu, svakodnevnu situaciju koja može rezultirati nesporazumom ukoliko se govor tela pogrešno protumači. Svi tekstovi su više teorijski i pitanja posle njih pozivaju na razmišljanje, ali ne stavljaju polaznika/studenta u situaciju da praktično proživi navedene gestove. U slučaju rada sa ljudima koji žive u Srbiji i uče srpski dovoljno dugo da dođu do ovog nivoa znanja možemo očekivati da imaju takve situacije u svom iskustvu, ipak ostaje pitanje da li su ih primetili, zapamtili i da li će ih preneti u razgovor u učionici.

U ovom udžbeniku (SS 2011: 23) nalazimo i jedan niz veoma zanimljivih i provokativnih pitanja upućenih korisniku knjige koja mogu otvoriti veoma plodne razgovore u učionici.¹⁰⁶ Npr. čime ste najviše bili iznenađeni, a čime razočarani u Srbiji; kako se razlikuje ponašanje ljudi; šta je u Srbiji slično kao kod kuće, šta je potpuno drugačije, a šta je isto itd. Drugi zadatak jeste da polaznici opišu svoja iskustva u situacijama koje su navedene, a sve su kulturno specifične (pozdravljanje, ostavljanje bakšiša, odlazak u goste...).

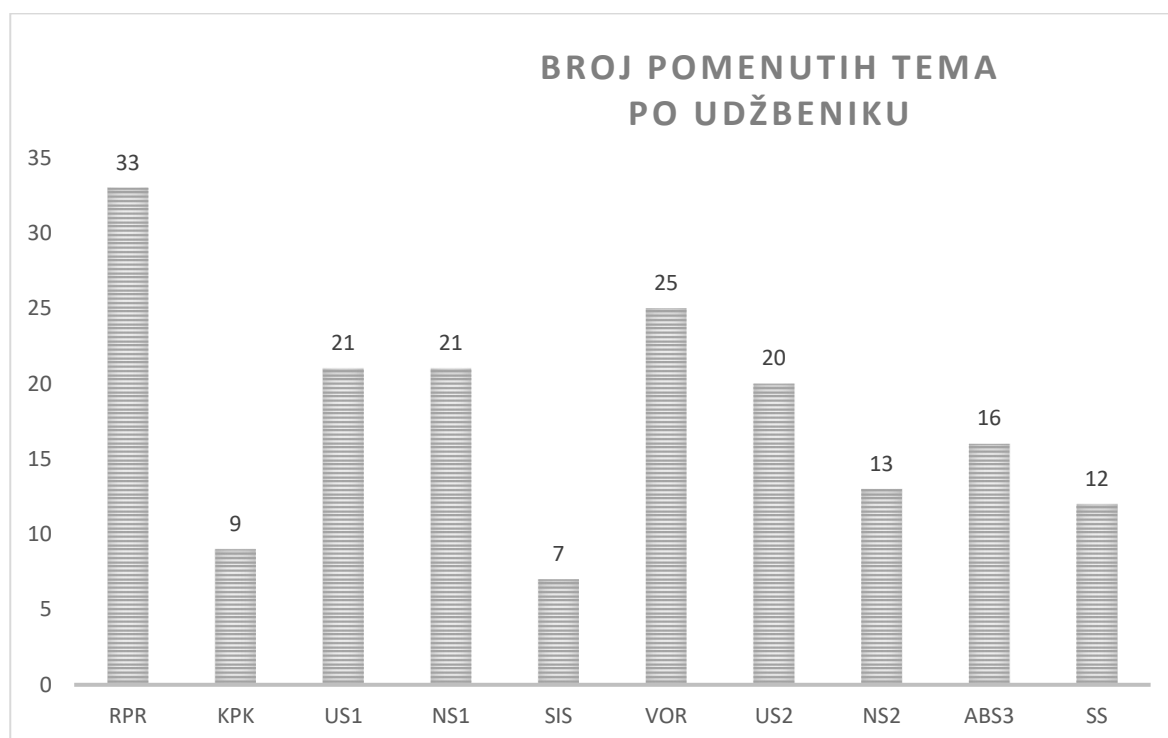
Tema rodnih uloga (t. 3.6.3.6) data je prvo kroz zanimanja (i to je najčešći tematski okvir za otvaranje ove teme u svim udžbenicima), ali onda udžbenik donosi ceo tekst o majkama i domaćicama (SS 2011: 63), a to je veoma potentna interkulturalna tema. U ovom udžbeniku je i javnom gradskom prevozu kao i običajima vezanim za taksi prevoz posvećeno dovoljno prostora. Izraziti potencijal za doticanje tema rasizma ima početak osme lekcije i tekst „(Ne)obični ljudi“, ali taj tekst se odmah nastavlja tekstovima o Svetom Savi i Marku Kraljeviću, tako da je potencijal ostao potpuno neiskorišćen.

¹⁰⁶ I koja su sasvim na tragu naših pitanja iz upitnika što vidimo kao još jednu potvrdu da su ovo teme koje su prirodno deo nastave srpskog kao stranog jezika.

4.7. DISKUSIJA

Od ukupno 46 formulisanih tema iz odgovora naših ispitanika, u udžbenicima ih je pomenuto ukupno 39, a udžbenici se međusobno dosta razlikuju po broju tema koje obuhvataju.

Institut za strane jezike, u oba svoja idanja, i za početni i za srednji nivo, prednjači po broju kulturoloških tema koje donosi, bilo kao tekstualni materijal (RPR=24; VOR=22) ili kao fotografiju, sa ili bez pratećeg teksta.

Grafikon 1: Zastupljenost tema po udžbeniku

Zanimalo nas je takođe kako se kulturološke teme distribuiraju kroz nivoe i postoji li neka pravilnost u vezivanju određene teme za neki nivo učenja. U tu svrhu smo napravili narednu tabelu i doneli nekoliko zaključaka.

Prvo, postoje teme koje se ne pojavljuju ni u jednom udžbeniku bilo kog nivoa. To su Romi, Melanholija, Psovke i Šminkanje.

Postoje teme koje su ovlaš pomenute i na granici su da ih smatramo neobrađenima sasvim. To su Podovi i izuvanje, Društvene klase i Rasizam.

Za sve ostale teme možemo reći da su prisutne u udžbenicima srpskog kao stranog jezika, bilo samo kao fotografija ili usputno pominjanje, bilo kao centralna tema nekog teksta ili materijala za rad.

Tabela 14: *Uporedni prikaz kulturnoloških sadržaja u svim udžbenicima*

tema	udžbenici									
	početni nivoi					srednji nivoi			napredni nivoi	
	RPR	KPK	US1	NS1	SIS	VOR	US2	NS2	ABS3	SS
Hrana	+	+	+	+	+	+	+	+		
Kafići	+	+	+	+	+	+				
Pušenje	F			+ F		F				
Radno vreme i kalendar	+		(+)			+	+	+		
Vreme obroka	+		+	+						
Slobodno vreme i hobiji	+ F	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Persiranje	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Karakteristike stambenog prostora	+	+	+	+	+	+			+	
Privatnost	(+)			+						
Posedovanje nekretnine				+		+	+			
Grejanje i hlađenje	+		+			+			(+)	
Podovi i izuvanje			F							
Pozdravljanje i oslovljavanje	+	+	+	+	+				+	+
Porodični odnosi	+	+	+	+		+	+	+	+	
Ophođenje prema deci i starima	F								+	
Društvene klase						(+)				
Ljubavni odnosi			+	+		(+)				
Rodne uloge	+	+	+	+	+		+	+	+	+
Rasizam				(+)						
Romi										
Odnos prema novcu	+			+		+	+		+	+
Poverenje u institucije	+			+		+	+	+		+
Odnos prema istoriji	+		+	(+)		+	+		+	+
Bezbednost	+		(+)							
Melanholija										
Komuniciranje rukama	F							+	+	+
Komuniciranje očima	F							+	+	+
Osmehivanje i druga ponašanja u javnosti	F							(+)		+
Lični prostor	F		F			F	(+)			+
Komuniciranje u saobraćaju	F					+	+		+	+
Šminkanje										
Psovke										
Tabu-teme	+					(+)				
Omiljene teme	+			(+)		(+)				
Poklanjanje	+	+				+	+			
Kućne posete	+		F			+	+			
Šale i glasnoća			+	(+)		+				
Standardi lepote i način oblačenja	F		+	+					+	
Tačnost i odnos prema vremenu	+			+						
Crkva i odnos prema religiji	+		+				+	(+)		
Svadbe						+	+			+
Proslava rođenja i punoletstva	(+)						+		+	
Slava i slavljenje slave	+		+			+	+		+	
Krštenje							+			
Sahrane							+	(+)		
Navijači i demonstracije	F					F		+		

6. ZAKLJUČAK

„I dalje ne mogu da verujem da su Subotica i Novi Pazar u istoj zemlji!“¹⁰⁷
(ispitanik iz Velike Britanije)

Razumevanje položaja stranca koji uči novi jezik i integriše se u novu zajednicu, kao u uloge kulture u oba ta procesa, u metodiku nastave stranog jezika je ušlo iz sociologije, odnosno iz sociolingvistike. U poglavlju „Drugi jezik i druga kultura“ predstavili smo razvoj položaja kulture u nastavi stranog jezika, kao i promene u razumevanju toga šta ona zapravo predstavlja. Iako je kultura vekovima bila sastavni deo učenja stranog jezika, to je sve do XX veka isključivo bila visoka kultura, odnosno kultura sa velikim K – književnost, pre svega, ali i sve ostalo što se tradicionalno smatra najvrednijim dostignućima u umetnosti, nauci i duhovnom stvaralaštvu jednog naroda. U XX veku nastaje promena kojom u nastavne programe i sadržaje ulazi i kultura sa malim K – način života prosečnih ljudi, navike, običaji i pogled na svet zajednice čiji jezik se uči.

Osvrt na dva zbornika naučnih radova iz osamdesetih godina XX veka nam pokazuje da su filolozi i metodičari koji su se bavili srpskim kao stranim jezikom bili u toku sa svim dostignućima svetske glotodidaktike i da su razvoj nastave srpskog kao stranog jezika posmatrali u tim okvirima. Naredne decenije će doneti formulisanje Zajedničkog evropskog okvira za žive jezike koji će u velikoj meri odrediti način na koji danas konceptualizujemo učenje i ocenjivanje stranog jezika. U njemu su sociolingvistička znanja našla svoje mesto, kako u prvom izdanju Okvira iz 2001. godine, tako naročito u tzv. Dodatku Okviru koji je objavljen 2020. godine.

Znanje jezika se od sredine XX veka konceptualizuje kao kompetencija, odnosno skup različitih kompetencija. Interkulturalna kompetencija se razvija kroz učenje o odlikama kulture čiji jezik se uči, ali i kroz komunikativno iskustvo unutar zajednice koja tim jezikom komunicira. Izazov sa kojim nastava stranih jezika treba da se nosi jeste da učenicima omogući to iskustvo u učionici. Razvoj interkulturalne kompetencije direktno doprinosi osnaživanju veštine medijacije koja je u Dodatku Okviru dobila svoje deskriptore. S obzirom na to da Dodatak još uvek nije preveden, doneli smo prevod deskriptora za veštinu medijacije jer je ona formulisana kao ključna veština u interkulturalnoj komunikaciji. Medijacija, na osnovu navedenih deskriptora, u najkraćim crtama, obuhvata: a) sposobnost učenika da omogući komunikaciju drugih sagovornika različitog kulturološkog porekla uz poštovanje različitih sociokulturalnih normi i predviđanje eventualnih nesporazuma koji mogu nastati kao posledica tih razlika; b) uspešno izlaženje na kraj sa komunikacijom unutar koje je već došlo do nesporazuma, neslaganja i napetosti, čak i kada učenik nije u poziciji da uzima u obzir svoja stanovišta već je potpuno fokusiran na ostale učesnike u razgovoru i c) prepoznavanje i tumačenje sličnosti i razlika u perspektivama i shvatanjima učesnika u komunikaciji.

U poglavlju „Sociokulturalna znanja stranaca u Srbiji“ izložili smo rezultate prvog od dva istraživanja u ovom radu, a to su odgovori dobijeni u anketiranju stranaca koji su živeli ili žive u Srbiji o karakteristikama društva i kulture koje doživljavaju kao drugačije od onoga na šta su navikli. Odgovore koje smo dobili smo grupisali u sledeće tematske podgrupe, unutar svake teme koja je upitnikom bila zadata:

1) Rezultati na temu *Svakodnevni život* su grupisani u podteme: Hrana; Kafići; Pušenje; Radno vreme i kalendar; Vreme obroka; Slobodno vreme i hobiji i Persiranje.

---

¹⁰⁷ U originalu: *I can still never get over the fact that Subotica and Novi Pazar are in the same country!*

2) Rezultati na temu *Uslovi života* su grupisani u podteme: Karakteristike stambenog prostora; Privatnost; Posedovanje nekretnine; Grejanje i hlađenje i Podovi i izuvanje.

3) Rezultati na temu *Međuljudski odnosi* su grupisani u podteme: Pozdravljanje i oslovljavanje; Porodični odnosi; Ophođenje prema deci i starima; Društvene klase; Ljubavni odnosi; Rodne uloge i Rasizam.

4) Rezultati na temu *Sistem vrednosti i verovanja* su grupisani u podteme: Romi; Odnos prema novcu; Poverenje u institucije; Odnos prema istoriji; Bezbednost i Melanholija.

5) Rezultati na temu *Govor tela i neverbalna komunikacija* su grupisani u podteme: Komuniciranje rukama; Komuniciranje očima; Osmehivanje i druga ponašanja u javnosti; Lični prostor; Komuniciranje u saobraćaju; Šminkanje i Psovke.

6) Rezultati na temu *Društvene konvencije* su grupisani u podteme: Tabu-teme; Omiljene teme; Poklanjanje; Kućne posete; Šale i glasnoća; Standardi lepote i način oblačenja i Tačnost i odnos prema vremenu.

7) Rezultati na temu *Ritualni život* su grupisani u podteme: Crkva i odnos prema religiji; Svadbe; Proslava rođenja i punoletstva; Slava i slavljenje slave; Krštenje; Sahrane i Navijači i demonstracije.

Dodatno su izdvojeni rezultati za Doživljaj kulturne nekompetentnosti i Iskustvo kulturnog šoka.

Rezultati istraživanja nam pokazuju, pored svega ostalog, i to da nivo znanja jezika nije siguran pokazatelj dubine iskustva i poznavanja kulture i društva. Ljudi koji ne znaju jezik dovoljno da ga koriste u odgovoranju na anketu imaju u svom aktivnom vokabularu leksičke jedinice koje u ovom radu određujemo kao lingvokultureme i koje naši ispitanici koriste svesni njihovog specifičnog značenja toliko da te reči ne prevode na jezik kojim popunjavaju anketu (engleski ili francuski). Ovu leksiku smo pridružili tematskim poljima koje je Krajišnik (2016) definisala u svom radu.

U poglavlju „Elementi kulture u udžbenicima srpskog kao stranog jezika“ uporedili smo rezultate koje smo dobili analizom upitnika sa sadržajem udžbenika koji se koriste u nastavi srpskog kao stranog jezika na sva tri nivoa znanja. Zaključili smo da su udžbenici uglavnom izuzetno dobro pokriveni temama iz upitnika. Primetili smo da se mnogo kulturoloških tema ponavlja iz nivoa u nivo, što nije ni neobično ni neočekivano jer se istoj temi može pristupiti na mnogo različitih načina, ali takođe da postoji manji broj tema iz oblasti Svakodnevni život koje su više zastupljene u udžbenicima za početni i srednji nivo nego za napredni. Od ukupno 46 formuliranih tema iz odgovora naših ispitanika, u udžbenicima ih je pomenuto ukupno 39, a udžbenici se međusobno dosta razlikuju po broju tema koje obuhvataju. Institut za strane jezike, u oba svoja idanja, i za početni i za srednji nivo, prednjači po broju kulturoloških tema koje donosi, bilo kao tekstualni materijal ili kao fotografiju, sa ili bez pratećeg teksta.

Postoje teme koje se ne pojavljuju ni u jednom udžbeniku bilo kog nivoa. To su Romi, Melanholija, Psovke i Šminkanje. Neke teme su ovlaš pomenute i na granici su da ih smatramo neobrađenima sasvim. To su Podovi i izuvanje, Društvene klase i Rasizam. Za sve ostale teme možemo reći da su prisutne u udžbenicima srpskog kao stranog jezika, bilo samo kao fotografija ili usputno pominjanje, bilo kao centralna tema nekog teksta ili materijala za rad.

Ambiciozna zamisao da se jednom doktorskom tezom obuhvati ovako široko polje osuđena je na, u najboljem slučaju, delimičan uspeh. Teme koje se Zajedničkim evropskim okvirom propisuju kao potrebne za razvoj sociokulturne kompetencije dobile su svoj sadržaj na osnovu iskustva stranaca koji su živeli ili žive u Srbiji. Ustanovili smo da postojeći udžbenici najveći broj ovih tema pokrivaju, manje ili više detaljno. Bitno je da imamo oba izvora podataka, i od nosilaca kulture (u ovom slučaju su to autori udžbenika) i od stranaca, jer samo tako dolazimo do mogućnosti interkulturalnosti. Jedna perspektiva, bilo domaća ili strana, nije dovoljna.

Naše istraživanje je postavljeno kao „znanje o zemlji“ (Risager 2023: 3), i to je okvir koji se često koristi i u najsavremenijim analizama nastavnih programa i udžbenika iako je sad već relativno star i potiče iz nemačkog koncepta *Landeskunde* razvijenog u 19. veku (Stern 1986, Durbaba 2011, Risager 2023). Identitet i odlike naroda koji govori srpski kao maternji jezik u analiziranim udžbenicima su predstavljeni poprilično monolitno. Nijedan udžbenik ne pominje Rome ni na koji način, kao ni bilo koju drugu nacionalnu manjinu. Regionalne kulturološke razlike u običajima i tradicijama nisu predstavljene, iako su one često velike i lako uočljive. I to nije ništa neobično niti specifično. Isto je primećeno u brojnim i iscrpnim analizama ogromnog broja radova iz oblasti interkulture komunikativne kompetencije u poslednjih dvadesetak godina. Dodatni i poseban izazov sa srpskim jezikom jeste njegova policentričnost i činjenica da je on maternji jezik i izvan granica Republike Srbije.

Ako se opet na kratko osvrnemo na Sterna koji ističe da komunikaciju čine „lingvističke realnosti u kojima govornici nisu idealni, a govorne zajednice nisu homogene“ (Stern 1986: 218), podsetićemo se da je veoma je teško govoriti o bilo kakvoj homogenosti na planu kulture, ali je ipak neophodno željeni sadržaj „spakovati“ u gradivo.

I bez ulaska u teorijske postavke, posmatrajući samo rezultate naša dva istraživanja postoji jedan zaključak koji se jasno nameće – i svi udžbenici, a i iskustva gotovo svih ispitanika, izazito su beogradocentrični i urbanocentrični. I zaista gradovi jesu godinama bili primarna mesta za život stranaca (up. Pušić 2017). Ova velika praznina bi se mogla popuniti uvođenjem likova raznovrsnijeg porekla, društvenog statusa i biografija.

Naša je namera da ova teza bude korisna predavačima srpskog jezika u inostranstvu. Moguće je da bi rezultati istog upitnika bili drugačiji za mnoge druge grupe ispitanika. Zato je važno da svi koji koriste rezultate ovog istraživanja njih prilagođavaju svojim kontekstima i okolnostima. Ne smatramo da su rezultati koje smo dobili dovoljni niti da su jedini koje treba koristiti u nastavi. Praktična upotreba ovog i narednih istraživanja bi mogla dovesti do korisnih izvora interkulturnih materijala za autore budućih udžbenika i priručnika. Videli smo da je *LabCom* jedan takav izvor za italijanske govornike, odnosno autore.

Ostaje pitanje uvođenja sociolingvističkih sadržaja u zvanične državne ispite kojima se određuje nivo znanja govornika. Koje teme i u kom obimu pripadaju kojem nivou znanja, na koji način se ovi sadržaji ispituju, konačno i da li treba da budu deo jezičkih ispita ili treba da pripadaju posebnom ispitu. Pored nesumnjive inherentne zanimljivosti nejezičkih sadržaja u nastavi jezika, moramo se zapitati da li deo pažnje učenika dolazi i otud što su pomenute teme uglavnom neobavezne i ne spadaju u ono što učesnici u nastavnom procesu definišu kao *gradivo*, te tako nisu podložne *ocenjivanju*, makar u ovom trenutku. U budućnosti, razvojem metodike srpskog kao stranog jezika sa jedne strane, a i potreba stranaca koji žive u našoj zemlji, sa druge strane, moglo bi se doći do programa kulturoloških sadržaja i nekog „obaveznog minimuma“ kulturološkog znanja koji bi bio deo ispita za sticanje sertifikata o poznavanju srpskog jezika.

Skoro svi naši udžbenici obiluju tekstovima koji se tiču drugih zemalja i kultura (npr. henio žene, češki taksisit, japanska građevinska kompanija, Mrtvo more i mnogi drugi). Oni su već samim tim internacionalno orijentisani i iako na prvi pogled može biti izrazito neobično rešenje davati tekstove o bilo čemu što se ne tiče Srbije, to nije suprotno principima interkulturalnosti nego ih upravo podstiče i razvija. Jer je implicitna poruka korisnicima udžbenika da se na srpskom jeziku može govoriti o svemu i da su druge kulture jednako interesantne i dostojne prostora u udžbeniku. I to je pravac koji je potrebno dodatno razvijati, odnosno proširivati spektar kultura koje su u udžbenicima pomenute.

Koliko god se trudili, čini se da se to što je kultura stranog jezika ne može nikada sasvim obuhvatiti, a još manje predstaviti u udžbeniku ili na kursu stranog jezika. Osnova interkulturnog učenja je identitet, a on je promenljiv i fluidan. Identitet je način na koji osoba razume svoj odnos sa svetom,

kako konstruiše taj odnos u vremenu i prostoru, kao i kako razume moguću budućnost (Borsetto 2025: 189). Učenje kulture traje čitav život (Markoš 2012: 106), ona je u tom smislu manje „uhvatljiva“ od jezika, fluidnija je i teže je kulturne sadržaje didaktizirati i prevesti u nastavni sadržaj nego što je to slučaj sa jezičkim sadržajima.

7. LITERATURA

1. Андријевић, М. (2016). Формативни приступ усвајању културних садржаја у интеркултурној настави страних језика. *Настава и васпитање*, 65 (3), 597–611.
2. Bagarić, V. i Mihaljević Đigunović, J. (2007). Definiranje komunikacijske kompetencije. *Metodika* 8/1, 84–93.
3. Bandić, D. (1980). *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*. Beograd: Biblioteka XX vek.
4. Bennett, M. J. (1993). Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity (revised). U R. M. Paige (ur.), *Education for the Intercultural Experience*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
5. Bennett, M. J. (2004). Becoming Interculturally Competent. U J. S. Wurzel (ur.), *Toward Multiculturalism: A Reader in Multicultural Education*. Newton: Intercultural Resource Corporation, 62–77.
6. Bonotti, M. (2013). Integrating strangers into the mainstream society: A phenomenological perspective. *Schutzian Research: A Yearbook of Worldly Phenomenology and Qualitative Social Science*, 5, 23–36.
7. Borsetto, E. (2025). Fostering Intercultural Awareness: Addressing Identity in the CEFR Companion Volume. *Le frontiere dell'Eye tracking: identità, ideologie e applicazioni linguistiche. Con uno sguardo sui Centri Linguistici Europei tra italiano, inglese e spagnolo*. Edizioni Università per Stranieri di Siena, 187–200.
8. Bradburn, N., Sudman, S. And Wansink, B. (2004). *Asking questions. The Definitive Guide to Questionnaire Design*. Revised Edition San Francisco: Jossey-Bass.
9. Brooks, N. (1968). Teaching culture in the foreign language classroom. *Foreign Language Annals*, 1(3), 204–217.
10. Bodrić, R. (2021). Interkulturalna kompetencija srednjoškolskih učenika engleskog jezika u Srbiji. *Folia Linguistica et Litteraria*, 34. 311–328.
11. Budišin, M. (1982). Kultura i civilizacija u nastavnim programima i koncepcijama udžbenika. U Mitić V. i dr. (ur.). *Jezik i kultura u nastavi stranih jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 83–87.
12. Bugarski, R. (2005). *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek.
13. Byram, M., & Masuhara, H. (2013). Intercultural Competence. In B. Tomlinson (Ed.), *Applied Linguistics and Materials Development*. London: Bloomsbury.143–162.
14. Byram, M., Zarate, G. & Neuner, G. (1997). *Sociocultural Competence in Language Learning and Teaching. Studies towards a Common European Framework of Reference for Language Learning and Teaching*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
15. Byram, M., Gribkova, B. & Starkey, H. (2002). *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: A Practical Introduction to Teachers*. Strasbourg: Council of Europe.

16. Byram, M. (2021). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Revisited*. Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters.
17. CEFR 2001: Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment*. Cambridge University Press.
18. CEFR 2003: Bogojević, D. (2003). *Zajednički evropski okvir za žive jezike: učenje, nastava, ocjenjivanje*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
19. CEFR 2020: Council of Europe. (2020). *The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, Companion Volume with Descriptors*.
20. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. The MIT Press. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt17kk81z>
21. Čakarević, D. (2014). Koncept učenja u digitalnom dobu. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Prizren-Leposavić*, 8, 207–214.
22. Тук, Љ. (2019). Култура у уџбеницима српског језика као страног. *Баштина*, 49, Приштина – Лепосавић, 457–475.
23. Dervin, F. (2023). *Interculturality, Criticality and Reflexivity in Teacher Education*. Cambridge: Elements.
24. Dessewffy, T. (1996). Strangerhood without Boundaries: An Essay in the Sociology of Knowledge“. *Poetics Today*, 17 (4), 599–615.
25. Dimitrijević, N. (1982). O nekim metodskim problemima nastave kulture zemlje čiji se jezik predaje kao strani. U Mitić V. i dr. (ur.). *Језик и култура у настави страних језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. 25–38.
26. Dimitrijević, N. (1984). *Uslovi modernizacije srpskohrvatskog jezika kao stranog*. Okrugli sto „Srpskohrvatski kao strani jezik“. Београд, Institut za strane jezike, 34–40.
27. Драгићевић, Р. (2007). О културно стереотипним појмовима у српском језику, У В. Крајишник (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси I*, Београд: Филолошки факултет, 83–90.
28. Драгићевић, Р. (2011). Лингвокултуролошки приступ настави српског језика као страног, У В. Крајишник (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, Београд: Филолошки факултет, 81–93.
29. Dragičević, R. (2015). Ukrštanje kognitivne lingvistike i lingvokulturologije. U Sovilj, M. i Subotić, M. (ur.) *Speech and Language 2015*, 195–199. Dostupno na: https://www.iefpg.org.rs/Conference/2015/SL2015/2015_PROCEEDINGS_SPEECH_AND_LANGUAGE_2015.pdf
30. Драгићевић, Р. (2024). *Лексиколошка лингвокултурологија*. Нови Сад: Матица српска
31. Дурбаба, О. (2011). *Теорија и пракса учења и наставе страних језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
32. Durbaba, O. (2013). Kritični incident kao interkulturni izazov: „ (...) ја говорим њихов језик, али их опет не разумем!“ *Kulture u dijalogu 4. Komunikacija i kulturni uticaji*, Београд: Filološki fakultet, 39–54.
33. Дурбаба, О. (2016). *Култура и настава страних језика: увод у интеркултурну примењену лингвистику*. Београд: Филолошки факултет

34. Džinkić, O. i Milutinović, J. (2018). Ideje konstruktivizma u savremenoj školskoj praksi. *Zbornik Odseka za pedagogiju*, Filozofski fakultet u Novom Sadu. Sveska 27, 129–149.
35. Đorđić, D. i Škrbić, V. (2014). Socijalni konstruktivizam u obrazovanju – uvod u multikulturalno obrazovanje. U I. Živančević Sekeruš (ur.), *Drugi međunarodni interdisciplinarni skup mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka KONTEKST*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet Novi Sad. 509–522.
36. Đorić Francuski, B. (2012). *Nataša Bakić Mirić: An Integrated Approach to Intercultural Communication*. (prikaz) *Komunikacija i kultura online*, Godina III, broj 3. 168–170.
37. Đurić, O. (1984). *Uvodna reč*. Okrugli sto „Srpskohrvatski kao strani jezik“. Beograd, Institut za strane jezike, 5–8.
38. Fajgelj, S. (2004). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
39. Figueras, N. (2012). The Impact of the CEFR. *ELT journal* 66 (4): 477–485.
40. Harman, L. D. (1988). *The Modern Stranger: On Language and Membership*. Berlin: Mouton de Gruyter
41. Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics: Selected readings*. Harmondsworth: Penguin. 269–293.
42. Ивановић, Ј. (2024). Визуелна средства (слика и фотографија) у уџбеницима српског језика као страног, *Славистика*, 28/2, 297–315.
43. Ивић, И., Пешикан, А., и Антић, С. (2012). *Водич за добар уџбеник: Општи стандарди квалитета уџбеника* (2. изд.). Београд: Klett
44. Јанковић, Н., Томовић, Н. и Гледић, В. (2017). Nacionalna kultura u udžbenicima engleskog jezika. *Komunikacija i kultura online*. God. VIII, br. 8. 32–47.
45. Katić, J. i Stanišić, M. (2021). Digitalne generacije – nove sposobnosti? U: *Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju*, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za pedagogiju i andragogiju, 121–126.
46. Kirpax, S. et al. (1988). Constructing emotions: weaving meaning from memories. *British Journal of Social Psychology*, 27, 19–33.
47. Kitao, K. (1991). Teaching Culture in Foreign Language Instruction in the United States. *Doshisha Studies in English*, 52/53, 285–306.
48. Кончаревић, К. (2002). *Савремени уџбеник страног језика, структура и садржај*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
49. Кончаревић, К. (2005). Презентација српске културе у уџбеницима српског језика као страног – теоријски оквир и конструкцијска решења, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 34/1, 217–228.
50. Кончаревић, К. (2007). О неким параметрима структурно-садржинског обликовања уџбеника српског језика као страног у инословенској средини. У: М. Дешић (ур.) *Српски као страни језик у теорији и пракси*, Београд: Центар за српски као страни језик, Филолошки факултет, 73–82.
51. Крајишник, В. (2009). Развој комуникативне методе и њена примјена у учењу српског као страног језика. *Српски језик*, 14/1-2, 393–406.

52. Крајишник, В. & Несторовић, В. (2013). Доживљај традиционалне и савремене културе у настави српског као страног језика. У А. Вранеш (ур.), *Културе у дијалогу: Филологија и интеркултуралност, књ. 1*. Београд: Филолошки факултет. 51–68.
53. Крајишник, В. и Стојић, В. (2014). Језик у култури и култура у језику. У А. Акбаров (Ed.), *Applying Intercultural Linguistic Competence to Foreign Language Teaching and Learning*, Sarajevo: IBU Publications, 2068–2075.
54. Крајишник, В. (2016). *Лексички приступ српском као страном језику*. Београд: Филолошки факултет.
55. Kramersch, C. (1996). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
56. Kramersch, C. (1998a). *Language and Culture*. Oxford: OUP.
57. Kramersch, C. (1998b). The Privilege of the Intercultural Speaker. У М. Byram & М. Fleming (ur.), *Language Learning in Intercultural Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press. 16–31.
58. Kramersch, C. (2009). Cultural perspectives on language learning and teaching, У К. Knapp & В. Seidlhofer (ur.), *Handbook of foreign language communication and learning*. Walter de Gruyter, 219–247.
59. Krashen, S. (1981). *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. London: Pergamon Press Inc.
60. Kroeber, A. and Kluckhohn, C. (1952) *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York: Random House
61. Кузмановић, Д. (2022). Од дигиталних урођеника до дигиталних кретенa – млади и дигитални јазови. *Култура*, 176, 55–75.
62. Курердуаев, А. (2020). Култура посредством језика: лингвокултуролошка компетенција у настави српског језика као страног, У В. Крајишник (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси IV*, Београд: Филолошки факултет, 553–562.
63. Likić, M. (2019). *Opseg i frekvencija imenica na nivou A1 učenja srpskog jezika kao stranog: usklađenost sa standardima i temama*. Filozofski fakultet Novi Sad, neobjavljen master rad. Dostupan na: https://remaster.ff.uns.ac.rs/materijal/punirad/Master_rad_20190920_ssj_490005_2017.pdf
64. Mansur, E. (2019). Mediation: the fourth mode of language activity. *Modern English Teacher*, 28 (3), 83–84.
65. Maric, I. (2011). *Teaching Intercultural Communicative Competence with a Textbook*. Seminar paper. GRIN Verlag. Dostupno na: <https://www.grin.com/document/204687>
66. Маринковић, Н. (2003). О могућности стицања комуникативне компетенције пре граматичке компетенције. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 31/1, 285–291.
67. Markoš, M. (2012). Kultura i učenje stranih jezika. *Philologia*, 10, 101–109.
68. Marković, J. (2001). Srpski za strance 1 i 2. Samizdat autorke, štampa: Beograd: Verzal
69. Marojević, R. (1982). Udžbenici ruskog jezika za srednje usmereno obrazovanje sa kulturološkog i lingvokulturološkog aspekta. У Митић В. и др. (ur.). *Језик и култура у настави страних језика*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 108–124.

70. Marojević, R. (1986). Teorijsko-metodološka pitanja nastave srpskohrvatskog jezika kao stranog. U B. Bogdanović i dr. (ur.). *Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog*. Beograd: Institut za strane jezike, 34–38.
71. Marota, V. (2017). Stranac i teorija društva. U Marinković, D. & Ristić, D. (ur.). *Stranac u humanističkom ogledalu*. Novi Sad: Mediteran publishing. 181–201.
72. Mayer, R. E. (2011). Instruction based on visualizations. In R. E. Mayer & P. A. Alexander (Eds.), *Handbook of research on learning and instruction*. New York, NY: Routledge, 427–445.
73. Momčilović, N. (2013). Interkulturalnost i nastava stranih jezika. U B. Dimitrijević (ur.), *Od nauke do nastave – Nauka i savremeni univerzitet 2*, 524–536.
74. Mušura, G. (2019). *Sticanje interkulturalne komunikativne kompetencije u nastavi italijanskog jezika kao stranog u osnovnoj školi*. Univerzitet u Beogradu Filološki fakultet, doktorska disertacija, dostupna na: <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/12156/Disertacija.pdf>
75. Николић, Б. (2016a). Лингвокултуролошки лексички слој у уџбеницима српског језика за странце. *Славистика*, књ. XX, Београд: Славистичко друштво Србије, 433–444.
76. Николић, Б. (2016b). Српски као страни језик с друге стране, У В. Крајишник (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси III*, Београд: Филолошки факултет, 181–212.
77. Новаковић, А. (2022). *Уџбенички комплет у настави српског као страног*. Ниш: Филозофски факултет
78. Новаковић, А. (2024). Допринос професора Милорада Дешића развоју методике наставе српског као страног језика. *Књижевност и језик*, LXXI/1, Београд, 53–66.
79. Новаковић, А. (2025). Први часопис за методiku наставе српског као страног, завичајног, матерњег и нематерњег језика на Филозофском факултету у Нишу. *Philologia Mediana*, 17, Ниш, 371–395.
80. North, B. & Piccardo, E. (2016). Developing illustrative descriptors of aspects of mediation for the Common European Framework of Reference (CEFR). A Council of Europe project. *Language Teaching* 49(3), 1–5.
81. Пантић, М. (2013). Уџбеници и остала наставна средства у настави српског језика као страног, *Opera Slavica*, XXIII/4, 303–307.
82. Park, R. (1928). Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology* 33, 881–893.
83. Perišić Arsić, O. (2017). Elementi kulture u udžbenicima srpskog i hrvatskog kao stranog, U V. Karlić, S. Šakić, D. Marinković (ur.), *Tranzicija i kulturno pamćenje*, Zagreb: Filozofski fakultet, 369–380.
84. Perišić Arsić, O. (2018). Različiti aspekti kulture u udžbenicima srpskog jezika kao stranog za srednji nivo, U I. Živančević Sekeruš, Ž. Milanović (ur.), *Susret kultura*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 95–105.
85. Pešikan, A. (2019). Funkcija slika u udžbenicima. U A. Pešikan, J. Stevanović (ur.), *Udžbenik: stara tema pred izazovima savremenog doba*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, 67–103.

86. Petravić, A. (2016). *Međukulturna kompetencija u nastavi stranih jezika. Od teorijskih koncepata do primjene*. Zagreb: Školska knjiga
87. Петровић, Д. (2018). Стицање интеркултуралних компетениција у светлу развојног модела интеркултуралне осетљивости Милтона Бенета. *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, књига IX, 2. 27–44.
88. Popadić, D., Pavlović, Z. & Žeželj, I. (2018). *Alatke istraživača. Metodi i tehnike istraživanja u društvenim naukama*. Beograd: Clio
89. Prebeg–Vilke, M. (1977). *Uvod u glotodidaktiku*. Zagreb: Školska knjiga
90. Prensky, M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants, *On the Horizon*, 9/5, 1–6.
91. Pušić, Lj. (2017). Kroz grad u potrazi za strancem. U Marinković, D. & Ristić, D. (ur.). *Stranac u humanističkom ogledalu*. Novi Sad: Mediteran publishing. 202–249.
92. Рапчевић, В. (2011). *Речник лингводидактичке терминологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
93. Раковић, М. (2018). Садржаји о српској култури у уџбеницима српског као страног језика за А ниво (методички аспект), У Д. Бошковић, М. Ковачевић & Н. Бубања (ур.), *Брендови у књижевности, језику и уметности*. Крагујевац: ФИЛУМ, 373–386.
94. Раковић, М. (2019). Садржај и структура уџбеника српског као страног језика за А ниво, У М. Ковачевић & Ј. Петковић (ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности, X/1*, Крагујевац: ФИЛУМ, 237–247.
95. Raos–Ćurčin, R. (1986). Sa boljim srpskohrvatskim na naše fakultete. U B. Bogdanović i dr. (ur.). *Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog*. Beograd: Institut za strane jezike, 117–122.
96. Redli, J. (2018). Razvijanje interkulturalne svesti u radu sa studentima srpskog jezika kao stranog, U I. Živančević Sekeruš & Ž. Milanović (ur.), *Susret kultura*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 83–93.
97. Risager, K. (2000). The teacher's intercultural competence. *Sprogforum*, 6/18, 14–20.
98. Risager, K. (2023). Analysing culture in language learning materials. *Language Teaching*, 56(1), 1–21.
99. Schneider, S. (2020) A critical analysis of the role of intercultural communication in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) Companion Volume, *Journal of Spanish Language Teaching*, 7:2, 193–199.
100. Sentov, A. i Wattles, I. (2020). Intercultural Awareness in Students' Essays in the Context of English Language Curriculum. U Mišić-Ilić, B. i Lopičić, V. (ur.), *Proceedings of the International Scientific Conference Language, Literature, Context*. Niš: Filozofski fakultet. 367–383.
101. Siu, P. C. P. (1952). The Sojourner. *American Journal of Sociology*, 58(1), 34–44.
102. *Службени гласник РС*, бр. 27/2018-13, 92/2023-336, 109/2025-270, доступно на: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2018/27/2/reg>, последњи приступ: 11. 1. 2026.
103. *Службени гласник РС, Просветни гласник*, година LXVII, бр. 12, јул 2018. ISSN 0354-2246 COBISS.SR-ID 28210946

104. Спасић, Н. (2018). Аутентичност српске културе у дидактичким материјалима српског као страног језика за А ниво (лингвокултуролошки аспект), У Д. Бошковић, М. Ковачевић & Н. Бубања (ур.), *Брендери у књижевности, језику и уметности*, Крагујевац: ФИЛУМ, 387–406.
105. Stanojević D. i Savić, S. (2012). Oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku: pregled istraživanja (1979-2011). U: *Iz riznice multietničke Vojvodine: Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.
106. Starčević, J. (2013). *Kritička analiza konstrukta i provera konvergentno-diskriminativne valjanosti mera kulturalne inteligencije*. Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, doktorska disertacija, dostupna na: fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:9094/bdef
107. Starčević, J. (2018). *U potrazi za suštinom individualnih razlika u interkulturnoj interakciji*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu
108. Stević, S. (1995). *Sociokulturna obeležja udžbenika italijanskog jezika u različitim društvenim sredinama*. Beograd: Filološki fakultet
109. Stern, H. H. (1983). *Fundamental concepts of language teaching: Historical and interdisciplinary perspectives on applied linguistic research*. Oxford University Press
110. Stichweh, R. (1997). The Stranger – On the Sociology of Indifference. *Thesis Eleven*, 51, 1–16.
111. Stoukqvist, E. (2017). Problem marginalnog čoveka. U Marinković, D. & Ristić, D. (ur.). *Stranac u humanističkom ogledalu*. Novi Sad: Mediteran publishing. 124–137.
112. Стрижак, Н. (2016). Културолошки садржаји у настави српског као страног језика. У В. Крајишник (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси III*, Београд, 311–322.
113. Strižak N. (2024). Persiranje kao gramatički, pragmatički i interkulturni sadržaj u nastavi srpskog kao stranog jezika, *Lingvometodika*, 1, 99–108.
114. Sheldon, L. E. (1988). Evaluating ELT Textbooks and Materials, *ELT Journal*, 42/4, 237–246
115. Šić, A. (2017). Stranac: esej iz socijalne psihologije. U Marinković, D. & Ristić, D. (ur.). *Stranac u humanističkom ogledalu*. Novi Sad: Mediteran publishing. 22–38.
116. Tabboni, S. (1995). The Stranger and Modernity: From Equality of Rights to Recognition of Difference. *Thesis Eleven* 43, 17–27.
117. Танасијевић, А. (2015). Улога емпатије у настави страних језика и развој интеркултурне компетенције. *Наслеђе* 30, 209–220.
118. Tomlinson, B. (2012). Materials development for language learning and teaching. *Language Teaching*, 45.2, Cambridge University Press, 143–179
119. UNESCO (2002). *Universal Declaration on Cultural Diversity*
120. Васојевић, Н. (2024). *Међународна академска мобилност у Србији: од идеје покретача модерног друштва до глобализације образовања*, Београд: Институт друштвених наука
121. Vilig, K. (2013). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*. Beograd: Clío

122. Vučković, P. (1984). *Srpskohrvatski jezik i strani jezici u Institutu*. Okrugli sto „Srpskohrvatski kao strani jezik“. Beograd, Institut za strane jezike, 9–12.
123. Vučo, J. i Zavištin, K. (2012). Neki aspekti razvijanja veština višejezičnosti i višekulturnog opštenja učenika. U A. Vraneš (ur.), *Kulture u dijalogu: Filologija i interkulturalnost*, knj. 1. Beograd: Filološki fakultet. 37–50.
124. Вучо, Ј. и др. (2018). Од српског као страног језика до српског као језика окружења и образовања: оквир програма Језичке подршке. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду
125. Vujović, A. (2004a). *Francuska civilizacija u udžbenicima francuskog jezika*. Beograd: Zadužbina Andrejević
126. Вујовић, А. (2004b). Кратак историјски преглед изучавања стране цивилизације у оквиру наставе страног језика. *Педагогија*, 59 (1), 68–79.
127. Zečević Krneta, G., Jovanović, A. & Andrijević, M. (2019). Analiza elemenata interkulturene komunikativne kompetencije u savremenim udžbenicima srpskog jezika, U I. Živančević Sekeruš & Ž. Milanović (ur.), *Susret kultura*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 339–355.
128. Zhu, H. (2011). From Intercultural Awareness to Intercultural Empathy. *English Language Teaching*, 4/1. 116–119.
129. Žigić, D. (1986). Kontekstualni pristup nastavi srpskohrvatskog jezika kao stranog. U B. Bogdanović i dr. (ur.). *Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog*. Beograd: Institut za strane jezike, 42–45.
130. Ward, C. (2015). Culture shock. In *The SAGE encyclopedia of intercultural competence*, Vol. 2. SAGE Publications, Inc., 208–210. <https://doi.org/10.4135/9781483346267.n74>
131. Weninger, C., & Kiss, T. (2013). Culture in English as a Foreign Language (EFL) textbooks: A semiotic approach. *TESOL Quarterly*, 47(4), 694–716.
132. Weninger, C., & Kiss, T. (2015). Analyzing culture in foreign language textbooks: Methodological and conceptual issues. U X. Curdt-Christiansen & C. Weninger (ur.). *Language, ideology and education: The politics of textbooks in language education*. Abingdon: Routledge. 50–66.
133. Wood, M. M. (1934). *The Stranger: A Study in Social Relationships*. New York: CUP
134. Young, T. J., & Sachdev, I. (2011). Intercultural communicative competence: exploring English language teachers' beliefs and practices. *Language Awareness*, 20(2), 81–98.

IZVORI:

1. Alanović, M. i dr. (2007). *Naučimo srpski 2*. Univerzitet u Novom Sadu i Dnevnik – novine i časopisi: Novi Sad
2. Bjelaković, I. i Vojnović, J. (2006). *Naučimo srpski 1*. Univerzitet u Novom Sadu i Dnevnik – novine i časopisi: Novi Sad
3. Danilović, M. (2011). *Step by step Serbian 1*. Kornet: Beograd
4. Kiš, J. (2020). *Step into Serbian. Serbian for Foreigners*. Službeni glasnik: Beograd
5. Milićević Dobromirov, N. i Novković Adžaip, B. (2013). *Učimo srpski 1*. Azbukum: Novi Sad

6. Milićević Dobromirov, N. i dr. (2020). *Až Buki srpski 3*. Azbukum: Novi Sad
7. Milićević Dobromirov, N. i dr. (2022). *Učimo srpski 2*. Azbukum: Novi Sad
8. Milićević Dobromirov, N. i Novković B. (2011). *Super srpski*. Azbukum: Novi Sad
9. Momčilović-Selimović, M. i Živanić, Lj. (2012). *Reč po reč. Srpski jezik početni tečaj za strance*. Institut za strane jezike: Beograd
10. Zdravković, S., Živanić, Lj. i Putnik B. (2012). *Više od reči. Srpski jezik srednji tečaj za strance*. Institut za strane jezike: Beograd

8. PRILOZI

8.1. Prilog 1 – Anketa na srpskom jeziku

ANKETA

- Dolazim iz
- Moj maternji jezik je
- Imam   godina .
- Podebljajte (bold) ono što je tačno za vas u ovom trenutku:

- a) Ja sam student .
- b) Ja sam završio/završila srednju školu i ne studiram.
- c) Ja sam završio/završila fakultet.

Šta je, po Vašem mišljenju, u srpskom društvu i srpskoj kulturi specifično i drugačije od onoga na šta ste navikli u svojoj kulturi, u svakoj od sledećih oblasti?

1. Svakodnevni život (način ishrane, vreme obroka i običaji za stolom, državni praznici, radno vreme i radna etika, način provođenja slobodnog vremena)
2. Uslovi života (životni standard, vrsta i korišćenje životnog prostora, uređenje životnog prostora)
3. Međuljudski odnosi (socijalna struktura stanovništva i odnosi između društvenih klasa, odnosi među polovima i shvatanja intimnosti, porodični odnosi i porodični život, rodbinske veze, međugeneracijski odnosi, odnosi na radnom mestu, odnosi između pripadnika različitih zajednica, nacija, religija, rasa)
4. Sistem vrednosti i verovanja (vrednovanja različitih profesija, vrednost novca, poverenje u institucije, shvatanje važnih istorijskih događaja, odnos prema nacionalnim manjinama, vrednovanje nacionalnog identiteta, religioznost i odnos prema religiji, osećaj bezbednosti, humor, umetnost)
5. Govor tela i neverbalna komunikacija
6. Društvene konvencije (tačnost, poklanjanje, način oblačenja, teme o kojima se puno priča, teme o kojima se ne priča – tabui, kućne posete, opraštanje)
7. Ritualni život (rođenje, venčanje, smrt, proslave, ponašanje posetilaca nekog javnog događaja, način zabavljanja)

Opište situaciju u kojoj ste osećali „kulturnu nekompetentnost“. Razumeli ste jezik, ali ipak niste razumeli situaciju ili ponašanje ljudi.

Da li ste imali iskustvo „kulturnog šoka“ kada ste došli u Srbiju? Šta je za Vas bio kulturni šok?

Ukoliko Vas nešto nismo pitali, a želeli biste da nam kažete na temu razlika između vaše i srpske kulture življenja, izvolite:

QUESTIONNAIRE

- I am from
- My mother tongue is
- I am   years old.
- Please, bold one answer:
a) I am a student.
b) I finished high school and I didn't continue to the university.
c) I finished BA, MA or PhD studies.

In your opinion, what features of Serbian society and Serbian culture are distinctively characteristic and different from what you are used to in your culture, in each of these areas?

1. Everyday living (food and drink, meal times, table manners, public holidays, working hours and working practices, leisure activities – hobbies, sports, reading habits)
2. Living conditions (living standards and its regional variations, housing conditions, welfare arrangements)
3. Interpersonal relations (class structure of society and relations between classes, relations between sexes / gender, intimacy, family structures and relations, relations between generations, relations in work situations, relations between public and police, officials etc, race and community relations, relations among political and religious groupings)
4. Values, beliefs and attitudes (towards: social class, occupational groups, wealth, regional cultures, security, institutions, tradition and social change, iconic historical personages and events, minorities, national identity, foreign countries and peoples, politics, art, religion, humour)
5. Body language and non-verbal communication
6. Social conventions (punctuality, presents, clothes and dressing, conversational conventions – taboos and favourite topics, house visits)
7. Ritual behaviour (religious observances and rites, birth, marriage, death, audience and spectator behaviour at public performances, celebrations, festivals)

Please, describe a situation in which you felt culturally incompetent. You could understand the language, but you could not understand the situation or the way people behaved.

Did you experience cultural shock when you came to Serbia? What was it about?

If there is anything we haven't asked and you would want to share on given topics, please:

8.3. Prilog 3 – Anketa na francuskom jeziku

QUESTIONNAIRE¹⁰⁸

- Je viens de
- Ma langue maternelle est le/l'
- J'ai ans.
- Marquez en gras les affirmations qui sont exactes pour vous en ce moment:
  - a) Je suis étudiant.
  - b) J'ai terminé mon éducation secondaire et je ne fait pas d'études.
  - c) J'ai terminé les études universitaires.

Pourriez-vous citer ce qui diffère et ce qui est particulier dans la culture serbe et la société serbe par rapport à ce qui vous est familier dans votre culture à vous dans les domaines suivants:

1. La vie quotidienne (nourriture et boisson, heures des repas, manières de table, congés légaux, horaires et habitudes de travail, activités de loisir: passe-temps, sports, habitudes de lecture)
2. Les conditions de vie (niveaux de vie avec leurs variantes régionales, ethniques et de groupe social, conditions de logement couverture sociale)
3. Les relations interpersonnelles (la structure sociale et les relations entre les classes sociales, les relations entre les sexes (courantes et intimes), la structure et les relations familiales, les relations entre générations, les relations au travail, les relations avec la police et les organismes officiels, les relations entre races et communautés, les relations entre les groupes politiques et religieux)
4. Valeurs, croyances et comportements (les groupes socioprofessionnels, la fortune (revenus et patrimoine), les cultures régionales, la sécurité, les institutions, la tradition et le changement, l'histoire, les minorités (ethniques ou religieuses), l'identité nationale, les pays étrangers, les états, les peuples, la politique, les arts, la religion, l'humour)
5. Langage du corps
6. Savoir-vivre (la ponctualité, les cadeaux, les vêtements, les conventions et les tabous de la conversation et du comportement, la durée de la visite, la façon de prendre congé)
7. Comportements rituels (la pratique religieuse et les rites, naissance, mariage, mort, attitude de l'auditoire et du spectateur au spectacle, célébrations, festivals)

Décrivez une situation où vous avez eu le sentiment de ne pas être „compétent“ au niveau de la culture locale. Tout en comprenant la langue, vous n'avez pas compris la situation ou le comportement des gens.

Avez-vous éprouvé le „choc culturel“ en arrivant en Serbie? Qu'est-ce qui a provoqué cet effet en particulier?

Si vous avez d'autres impressions concernant les différences entre votre culture et mode de vie et ceux que vous avez rencontrés en Serbie, nous vous invitons à les partager avec nous:

¹⁰⁸ Verzija ankete na francuskom jeziku nikada nije lektorisana od strane profesionalnog romaniste. Ispitanici koji su izabrali da popunjavaju anketu na francuskom nisu prijavili da je nešto nerazumljivo, ali to ne znači da nema gramatičkih i funkcionalno-stilskih manjkavosti u ovom prevodu.

9. BIOGRAFIJA KANDIDATA

Nikica Strižak je rođena 24. avgusta 1983. godine u Sarajevu. Osnovnu školu i Filološku gimnaziju završila je u Beogradu. Na Filološkom fakultetu u Beogradu diplomirala je na grupi za Srpski jezik i književnost.

Radila je kao predavač i koordinator kursa srpskog kao stranog jezika u programu *World Learning – SIT Study Abroad Balkans*. U Centru za srpski kao strani jezik radi od jeseni 2011. godine. Prvo kao saradnik u nastavi, pa od 2013. godine kao lektor, a zatim od 2018. kao viši lektor. Predaje stranim studentima u projektu *Svet u Srbiji*. Učestvuje u izvođenju nastave na master programu Srpski kao strani jezik, na predmetu *Primenjena gramatika*. Član je organizacionog, programskog i uređivačkog odbora Međunarodnog naučnog skupa *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi*.

Na poziv Koordinacionog tela Vlade Republike Srbije za opštine Bujanovac, Preševo i Medveđa, od marta 2014. do početka pandemije 2020. godine učestvovala je u projektu *Unapređenje nastave i učenja srpskog kao nematernjeg jezika u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa*. Jedan je od autora i izvođača obuka za nastavnike srpskog kao nematernjeg jezika, kao i onih za predstavnike Školskih uprava, čiji je cilj bio upoznavanje nastavnika i Školskih uprava Srbije sa reformama predmeta Srpski kao nematernji jezik.

Jedan je od autora *Programa jezičke podrške za učenje srpskog jezika kao stranog (jezika okruženja) za lica u stanju potrebe za međunarodnom zaštitom*, kao i pratećih stručnih skupova čiji je cilj bila obuka nastavnika za rad sa decom iz izbegličke i migrantske zajednice, a naročito dece izbeglica bez roditeljske pratnje.

Bila je član radne grupe za pripremu Standarda za Srpski jezik kao strani jezik i predloga Programa nastave i učenja za Srpski jezik kao strani jezik u školama u Srbiji.

Na poziv Društva za srpski jezik i književnost Srbije održala je nekoliko radionica o srpskom kao zavičajnom jeziku. Kao gostujući predavač držala je časove studentima srpskog jezika u Vroclavu, u Katovicama i u Varšavi.

Izjava o autorstvu

Ime i prezime autora Nikica Strižak

Broj dosijea 2020/30044

Izjavljujem

da je doktorska disertacija pod naslovom

Interkulturalna komunikativna kompetencija i nastava srpskog kao stranog jezika

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada;
- da disertacija ni u celini ni u delovima nije bila predložena za sticanje diplome studijskih programa drugih visokoškolskih ustanova;
- da su rezultati korektno navedeni i
- da nisam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica.

Potpis autora

Nikica Strižak

U Beogradu, 25. 3. 2026. god.

Prilog 2

Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Ime i prezime autora Nikica Strižak

Broj dosijea 2020/30044

Studijski program Jezik, književnost, kultura (modul Srpski jezik)

Naslov rada **Interkulturalna komunikativna kompetencija i nastava srpskog kao stranog jezika**

Mentor prof. dr Vesna Krajišnik

Izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predala radi pohranjivanja u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci za dobijanje akademskog naziva doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu.

Potpis autora

U Beogradu, 25. 3. 2026. god.

Izjava o korišćenju

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Svetozar Marković“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom:

Interkulturalna komunikativna kompetencija i nastava srpskog kao stranog jezika

koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim priložima predala sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalnom repozitorijumu Univerziteta u Beogradu, i dostupnu u otvorenom pristupu, mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučila:

1. Autorstvo (CC BY)
2. Autorstvo – nekomercijalno (CC BY-NC)
3. Autorstvo – nekomercijalno – bez prerada (CC BY-NC-ND)
4. Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima (CC BY-NC-SA)
5. Autorstvo – bez prerada (CC BY-ND)
6. Autorstvo – deliti pod istim uslovima (CC BY-SA)

(Molimo da zaokružite samo jednu od šest ponuđenih licenci. Kratak opis licenci je sastavni deo ove izjave).

Potpis autora

Николета Суринић

U Beogradu, 25. 3. 2026. god.

1. **Autorstvo.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence, čak i u komercijalne svrhe. Ovo je najslobodnija od svih licenci.
2. **Autorstvo – nekomercijalno.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.
3. **Autorstvo – nekomercijalno – bez prerada.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela. U odnosu na sve ostale licence, ovom licencom se ograničava najveći obim prava korišćenja dela.
4. **Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada.
5. **Autorstvo – bez prerada.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.
6. **Autorstvo – deliti pod istim uslovima.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada. Slična je softverskim licencama, odnosno licencama otvorenog koda.